ISSN 3041-2439 (online)
DOI: 10.31652/3041-2439-2024-3-1-147

Інновації в дошкільній і початковій освіті

Науковий журнал

№ 1(3), 2025

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

УДК 373.2/.3:001.895(06)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, протокол № 11 від 21 травня 2025 року.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Кіт Галина Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Коваль Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Стахова Інна Анатоліївна, доктор філософії (PhD), доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

Мацей Танась, доктор хабілітований, професор Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, Варшава, Республіка Польща.

Осадченко Інна Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України; Білостоцький державний університет, Республіка Польща.

Анна Млинарчук-Соколовська, доктор наук PhD, доцент, Білостоцький державний університет, Республіка Польща.

Васютіна Тетяна Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна.

Мачинська Наталія Ігорівна, доктор педагогічних наук, професор, Львівський національний університету імені Івана Франка, Львів, Україна.

Іщенко Людмила Валентинівна, доктор педагогічних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Коновальчук Іван Іванович, доктор педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна.

Колосова Олена Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Колеснік Катерина Анатоліївна, доктор філософії (PhD), доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Кривошея Тетяна Михайлівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Олійник Наталя Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Старовойт Леся Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Пахальчук Наталія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Імбер Вікторія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Комарівська Надія Олегівна, кандидат філологічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Барановська Ірина Георгіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Шикиринська Олександра Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Бондар Юлія Володимирівна, доктор філософії (PhD), Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна.

Зареєстровано Національною радою з питань телебачення і радіомовлення (Рішення №2634 від 29.08.2024 року, Протокол № 23, Ідентифікатор медіа R40-05472)

Засновник і видавець: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Рік заснування: 2024
Публікується двічі на рік

Адреса редакції: 21110, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32
Email: idpo@vspu.edu.ua
https://vspu.net/idpo
(https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

ISSN 3041-2439 (online)
DOI: 10.31652/3041-2439-2024-3-1-147

Innovations in Preschool and Primary Education

Academic Jornal

№ 1(3), 2025

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

UDC 373.2/.3:001.895(06)

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, protocol No. 4 dated November 21, 2024.

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIFF

Halyna Kit, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine .

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Tetiana Koval, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

EXECUTIVE SECRETARY

Inna Stakhova, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Maciej Tanas, Doctor Habilitatus, Professor at theMaria Grzegorzewska Academy of Special Education, Warsaw, Poland.

Inna Osadchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; Bialystok State University, Poland.

Anna Mlynarchuk-Sokolovska, Doctor Habilitatus, Associate Professor, Bialystok State University, Poland.

Tetiana Vasyutina, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine.

Nataliia Machynska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

Liudmyla Ishchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Ivan Konovalchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, Ukraine.

Olena Kolosova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Kateryna Kolesnik, Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Tetiana Kryvosheia, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Nataliia Oliinyk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Lesia Starovoit, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Nataliia Pakhalchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Viktoriia Imber, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Nadiia Komarivska, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Iryna Baranovska, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Oleksandra Shykyrynska, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Yuliia Bondar, Doctor of Philosophy (PhD), Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine.

Registered by the National Council on Television and Radio Broadcasting (Decision №2634 of 29.08.2024, Protocol № 23, Media ID R40-05472)

Founder and publisher: Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Year of foundation: 2024
Published twice a year

Editorial address: 32 K. Ostrozkyi St., Vinnytsia, 21110, Ukraine
Email: idpo@vspu.edu.ua
https://vspu.net/idpo

ЗМІСТ

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ У ШКОЛІ І СТУПЕНЯ

Алла Василюк, Галина Кіт
Учні покоління альфа: специфіка навчання в умовах школи І ступеня……... 9-20

Анна Млинарчук-Соколовська, Інна Осадченко
Реалізація у Польщі інклюзивних аспектів програми розвитку міжкультурних компетенцій «Пригоди іншого»……. 21-32

Вікторія Імбер, Людмила Любчак
Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики……. 33-42

УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ: СИНЕРГІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ І ЗАРУБІЖНИХ ІННОВАЦІЙ

Ірина Деснова, Зоряна Савчук
Реалізація дослідження ставлення батьків до небезпечного поводження під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку …… 43-54

Людмила Іщенко, Олександра Шикиринська, Тетяна Петришина
Сім'я як чинник розвитку обдарованої дитини 55-64

Марина Бадіца, Ксенія Дементьєва
Розвиток просторових орієнтувань у дітей старшого дошкільного віку у природному довкіллі… 65-76

Єлизавета Панченко
Розвиток комунікативних навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення через піскотерапію……. 77-85

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Юлія Бондар
Підготовка майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності молодших школярів: стратегії, досвід…… 86-97

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Оксана Граб, Олександр Граб
Формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісенної творчості…….. 98-108

Михайло Вацьо
Використання засобів музичного мистецтва в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти: методичний аспект…… 109-120

Tetiana Koval, Olga Fediy
Creative development of the future teacher by means of folk music art…… 120-133

Liudmyla Teletska, Viktoriia Koval, Inna Stakhova
Diagnostyka kształtowania kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli w kontekście podejścia europejskiego…..…….. 133-147

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

CONTENTS

CMODERN EDUCATIONAL PRACTICES IN THE PRIMARY SCHOOL (LEVEL I)

Alla Vasylyuk**,** Halyna Kit

Students of the alpha generation: specificity of learning in school and grade conditions…… 9-20

Anna Mlynarczuk-Sokolowska, Inna Osadchenko

Implementation in Poland of inclusive aspects of the program for development of intercultural competences "adventures of the other" …… 21-32

Viktoriia Imber, Liudmyla Liubchak

Formation of basic financial literacy of primary school children at mathematics lessons..... 33-42

UKRAINIAN PRESCHOOL: SYNERGY OF DOMESTIC EXPERIENCE AND FOREIGN INNOVATIONS

Iryna Desnova, Zoriana Savchuk

Study of parents attitudes to dangerous behaviour during play activities of preschool children…… 43-54

Liudmyla Ishchenko, Oleksandra Shykyrynska, Tetiana Petryshyna

Family as a factor in the development of a gifted child..... 55-64

Maryna Baditsa, Ksenia Dementieva

Development of spatial orientations in senior preschool children in the natural environment ……..……. 65-76

Elizaveta Panchenko

Development of communication skills of children with general speech development through sand therapy……..……. 77-85

INNOVATIVE APPROACHES TO TRAINING SPECIALISTS IN PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION

Yuliya Bondar

Preparation of a future teacher to organize project activities of young school

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

students: strategies, experience 86-97

Oksana Grab, Oleksandr Grab

Formation of patriotic values in future primary school teachers using folk song creativity 98-108

Mykhailo Vatsyo

Use of musical art means in training future preschool education teachers: methodological aspect 109-120

Tetiana Koval, Olga Fediy

Creative development of the future teacher by means of folk music art 120-133

Liudmyla Teletska, Viktoriia Koval, Inna Stakhova

Diagnosis of the formation of environmental competences of future teachers in the context of a European approach 133-147

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ПРАКТИКИ У ШКОЛІ І СТУПЕНЯ

MODERN EDUCATION PRACTICES IN THE PRIMARY SCHOOL (LEVEL 1)

УДК 373.3.091.2:37.011.3-052(477)''201/202''

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-1

Учні покоління Альфа: специфіка навчання в умовах школи І ступеня

Алла Василюк, Галина Кіт

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті порушено проблему організації навчання сучасних дітей молодшого шкільного віку як представників покоління Альфа. Проаналізовано наукові дослідження з окресленої проблеми, наголошено на важливості розуміння сутності та освітніх потреб нової генерації учнів. Дано загальну характеристику сучасних учнів. Окреслено відмінні риси молодших школярів як представників першого цифрового покоління з притаманним їм кліповим мисленням. Зазначено, що кліпове мислення є новим феноменом сучасного суспільства. Йому властиві фрагментарність, безсистемність, швидкість та поверховість сприймання інформації. Наголошено, що нове покоління потребує особливого підходу до організації навчання уже на початкових етапах. Розкрито ключові звички покоління Альфа в навчанні (перевага інтерактивному та захопливому навчанню, візуальні та мультимедійні параметри навчання, скорочення часу концентрації уваги, самостійне та незалежне навчання, організація кооперативного навчання, миттєвий відгук і задоволення, практичне навчання та навчання на досвіді).

Адаптація до навчальних звичок учнів нового покоління стає першочерговим завданням сучасної освітньої системи. Окреслено сучасні підходи до організації навчання молодших школярів – представників покоління Альфа – та мінімізації негативних проявів їх кліпового мислення. Надано рекомендації вчителям щодо роботи з такими учнями. Показано необхідність залучення та мотивації, продуманого впровадження технологій, персоналізованих навчальних траєкторій, використання коротких інтерактивних уроків, сприяння творчості та критичному мисленню. Наголошено на необхідності використання інструментів та методик, які відповідають стилю навчання представників покоління Альфа (гейміфіковане навчання, цифрова співпраця, мультимедійний контент).

Ключові слова: покоління Альфа, навчальна взаємодія, кліпове мислення, інтерактивне навчання.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 373.3.091.2:37.011.3-052(477)’’201/202’’

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-1

Students of the alpha generation: specificity of learning in school and grade conditions

Alla Vasylyuk, Halyna Kit

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article raises the problem of organizing the education of modern students of primary school age as representatives of the Alpha generation. Scientific research on the outlined problem is analyzed, the importance of understanding the essence and educational needs of the new generation of students is emphasized. A general characteristic of modern students is given. The distinctive features of younger schoolchildren as representatives of the first digital generation with their inherent clip thinking are outlined. It is noted that clip thinking is a new phenomenon of modern society. It is characterized by fragmentation, unsystematicity, speed and superficiality of information perception. It is emphasized that the new generation requires a special approach to organizing education at the initial stages. The key habits of the Alpha generation to study are revealed (preference for interactive and exciting learning, visual and multimedia learning parameters, reduced attention span, independent and self-directed learning, organization of cooperative learning, instant feedback and satisfaction, practical learning and experiential learning).

Adaptation to the learning habits of new generation students is becoming a priority task of the modern education system. Modern approaches to organizing the education of younger schoolchildren – representatives of the Alpha generation – and minimizing the negative manifestations of their clip thinking are outlined. Recommendations are given to teachers for working with such students. The need for involvement and motivation, thoughtful implementation of technologies, personalized learning trajectories, the use of short interactive lessons, promotion of creativity and critical thinking is shown. The need to use tools and methods that correspond to the learning style of representatives of the Alpha generation (gamified learning, digital collaboration, multimedia content) is emphasized.

Keywords: Alpha generation, educational interaction, clip thinking, interactive learning.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризують складні політичні, економічні, соціальні та культурні умови. Відповідно суспільство XXI століття висуває до закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) все нові вимоги, серед яких сформованість у здобувачів освіти ключових компетентностей, уміння застосовувати знання й самостійно приймати неординарні рішення в різних (часто нових) ситуаціях, активно й ефективно діяти, налагоджувати взаємини з однолітками й дорослими тощо. При цьому нове покоління, а саме покоління Альфа, потребує особливого підходу до організації його навчання уже на початкових етапах, зокрема задля результативної самореалізації та входження в соціокультурний простір. Від якості навчання уже в початковій школі значною мірою буде залежати його подальша успішність. Отже, очікування від шкільництва набуває все нового виміру, складності й масштабу (що є безпрецедентним в історії освіти).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливими для висвітлення цієї проблематики є дослідження: теорії поколінь (М. МакКріндла, А. Фелла, С. Бакерфілда, Е. Бонкіса та ін.); сучасного покоління Альфа (Д. Тапскотта, М. МакКріндла, В. Штрауса, Н. Хоува та ін.); персоналізації їх навчання (Д. Баклі, Л. Вільсон та ін.); теорії когнітивного навантаження (Д. Свеллера) та ін. Аналіз доступної нам науково-педагогічної літератури та освітньої практики дає змогу стверджувати, що організація навчання сучасних дітей з притаманним їм кліповим мисленням, уже починаючи з молодшого шкільного віку, потребує пошуку відповідних та ефективних технологій організації освітнього процесу з метою формування добре адаптованого до змінних умов життєдіяльності покоління.

Мета дослідження: окреслити сучасні підходи до організації навчання молодших школярів – представників покоління Альфа та мінімізації негативних проявів їх кліпового мислення.

Виклад основного матеріалу. Зупинимося на загальній характеристиці сучасних учнів, оскільки саме їх вважають представниками нового, відмінного від попереднього, покоління. Їх ще називають дітьми смартфонів, *Google babies*, поколінням дзен або першим цифровим поколінням.

Австралійський дослідник теорії поколінь Марк МакКріндл запропонував називати дітей, народжених після 2010 року, які від самого народження зростають і розвиваються перед екранами електронних пристроїв, поколінням Альфа (англ. *Generation Alpha*). При цьому національні особливості дітей не мають ніякого значення, оскільки вплив глобалізації (завдяки стрімкому розвитку світової системи інформації та поширенню Інтернету) уможливлює миттєвий зв‟язок між людьми з різних країн світу та усуває перешкоди на шляху розповсюдження будь-якої інформації.

На підставі результатів наукових досліджень Д. Тапскотта, М. МакКріндла, В. Штрауса та Н. Хоува окреслимо відмінні характерні риси генерації Альфа. Зокрема, сучасні діти до 90% вільного часу проводять перед екранами ґаджетів (планшетів, мобільних телефонів, смарт-годинників) та емоційно до них прив‟язані. Ґаджети слугують їм переважно для відеоігор, перегляду мультфільмів і відеороликів у YouTube та Tik Tok. Відповідно, візуальний канал сприйняття інформації в них домінує над кінестетичним, аудіальним та дігітальним. Представникам цифрової популяції (англ. *digital population*) властива емоційна бідність через їхню обмежену безпосередню соціальну взаємодію з іншими людьми, заміну її онлайн-спілкуванням у доступних сервісах. Такі діти блискавично сканують текстовий і графічний контент, поглинаючи величезні обсяги інформації, що постійно динамічно

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

поповнюються й оновлюються; писання текстів для них замінює мовлення (голосове розпізнавання); розвагами для них слугують електронні технології, соціальні мережі та потокове мультимедіа. «Альфи» швидко обробляють візуальну інформацію (переважно завдяки власному досвіду як комп‟ютерних гравців), при цьому мають низьку концентрацію уваги [1].

Генерації Альфа, як і попередньому поколінню Z, притаманне так зване кліпове мислення (від англ. *clip* – відрізок, фрагмент тексту, уривок із відео чи фільму). Існує достатньо багато синонімів кліпового мислення, як-от: кліпова культура, мозаїчна культура, кліпове сприйняття, екранна свідомість, пунктирне мислення, лайкове мислення, електронна антропокультура або пульсуюча свідомість. Дослідники даного феномену (Е. Тоффлер, А. Моль, Л. Розен та ін.) зазначають, що кліпове мислення є новим феноменом сучасного суспільства з властивими йому фрагментарністю, безсистемністю, швидкістю та поверховістю сприймання інформації. На думку А. Моля, під впливом масмедіа відбувається процес перетворення традиційної гуманітарної культури на культуру мозаїчну, яка є результатом безперервного і безладного потоку неупорядкованої інформації, яка щоденно впливає на людину. У цьому випадку знання формуються переважно засобами масової комунікації, а не системою освіти [8, с. 104].

Покоління «швидких кнопок» хоче, щоб навчальна інформація подавалась їм у звичній для них стислій, «кліповій» формі (відеопрезентації, малюнки, короткі фільми тощо). Втрачається здатність до аналізу й вибудовування довгих логічних ланцюжків, споживання інформації прирівнюється до поглинання фаст-фуда (чи можна взагалі отримувати знання, не аналізуючи інформацію, яка подається в освітньому процесі?) [3].

Ставши лейтмотивом digital-середовища в усіх сферах його активного впровадження, яскрава картинка, на думку дослідників, тяжіє до домінування і в освітньому кластері [10, с. 656]. Відтак, найбільша проблема – це зосередження уваги молодших школярів. Як відомо, вона завжди була нестійкою, що потребувало від учителя майстерного володіння технологією побудови уроку, підбору та варіювання методів, прийомів, засобів навчання. Наразі звичка Альфів отримувати миттєве задоволення від цифрового контенту призводить до оцінки ними традиційних методів навчання як надто повільних та нецікавих. Відтак, педагоги повинні знайти способи захопити й утримати їхній інтерес до навколишнього світу, який, поряд з усім, сповнений різноманітних спокус та чинників, які відволікають. До того ж, молодші школярі все менше читають, що не сприяє розвитку їх усного та писемного мовлення.

Підхід Альфів як першого справді цифрового покоління до навчання значно відрізняється від попередніх поколінь. Розуміння цих звичок має вирішальне значення для того, щоб педагоги створювали й успішно реалізовували ефективні, цікаві та актуальні навчальні програми. Наведемо деякі з ключових звичок до навчання покоління Альфа.

1. Перевага інтерактивному та захоплюючому навчанню є однією з визначальних характеристик навчальних звичок генерації Альфа. На відміну від пасивних дидактичних методів, якими послуговувались учні попередніх поколінь, переважно слухаючи навчальний матеріал на уроці або читаючи зміст підручників, «Альфи» здебільшого перебувають на інтерактивних платформах, які дозволяють їм ставати активними учасниками навчального процесу. Вони звикли до програм, ігор, інших видів цифрового контенту, які пропонують їм робити вибір, вирішувати проблеми та водночас

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

дають миттєвий результат їхніх дій. Дуже привабливими для цього покоління є, зокрема, освітні платформи, які включають елементи гейміфікації, серед яких отримання балів, значків, проходження рівнів. Отже, ця звичка походить від того, що «Альфи» з раннього дитинства знайомляться з інтерактивними програмами, відеоіграми, де вони проявляють себе як активні учасники, а не просто пасивні спостерігачі.

2. Візуальні та мультимедійні параметри навчання. Генерація Альфа переважно візуально обробляє інформацію. Зростаючи з такими платформами, як *YouTube, Instagram* і *TikTok*, діти звикають навчатися за допомогою короткого візуально стимулюючого контенту. Зображення, відео, інфографіка та анімація набагато ефективніші для залучення й утримання уваги, ніж довгі блоки тексту. Для цього покоління привабливішим є візуально насичений, барвистий і стислий зміст, перевага часто надається візуальному навчанню, а не традиційному читанню чи аудіюванню. Зокрема, діти отримують інформацію за допомогою навчальних відео на таких платформах, як *YouTube* або *TikTok*. Ці відео розділяють складні теорії, положення, ідеї на короткі сегменти, які легко засвоюються. Також молодші школярі віддають перевагу контенту, який зручно використовувати за допомогою мобільних пристроїв, до якого можна легко отримати доступ на смартфонах або планшетах.

Отже, традиційні методи, що функціонують на основі використання великих обсягів тексту, не є ефективними для учнів покоління Альфа. Натомість використання відео, цифрових презентацій, анімації та інших наочних посібників може зробити навчання більш доступним і привабливим. Крім того, вчителям варто заохочувати учнів створювати власний мультимедійний контент, як-от відеопрезентації чи візуальні проєкти, які можуть покращити їхнє розуміння шкільних навчальних предметів за допомогою творчого самовираження.

3. Скорочення часу концентрації уваги та орієнтація на багатозадачність. Будучи поколінням, яке зростає в умовах постійного потоку інформації, який є абсолютно доступним, знаходиться, так би мовити, «під рукою», покоління Альфа, як правило, не потребує спеціального концентрування уваги. Потужний розвиток природи цифрових медіа призводить як до швидкої подачі інформації, так і до очікування споживачами швидкої відповіді та миттєвого задоволення. Дослідження показують, що покоління Альфа навчилося фільтрувати та споживати великі обсяги інформації за короткі проміжки часу, однак, на жаль, переважання короткотривалої концентрації уваги переноситься і на діяльність у режимі традиційних, так би мовити, «повільніших» методів навчання.

Крім того, це покоління вміє виконувати багато завдань одночасно. Діти звикли перемикати канали, розосереджувати увагу між програмами, грати в ігри під час прослуховування музики або виконувати домашнє завдання під час перегляду відео. Така поведінка свідчить про те, що їм зручно взаємодіяти з кількома потоками інформації одночасно, однак здебільшого це відбувається за рахунок глибини та цілеспрямованості навчально-пізнавальної діяльності.

Для педагогів розуміння цього виклику є ключовим для розробки уроків, які впродовж усього часу їх проведення мають утримувати увагу школярів. Учителю необхідно розділяти складну інформацію на невеликі частини, використовувати цікаві, динамічні методи навчання та проводити регулярні перерви або змінювати види діяльності (щоб уникнути перевтоми та нудьги). Також важливо збалансувати використання здатності учнів до

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

багатозадачності і заохочення їх до зосередженого, безперервного навчання з метою заглиблення в предмет пізнання без відволікань.

Для педагогів це означає, що уроки потрібно розробляти й проводити із залученням інтерактивних технологій. Цифрові інструменти, такі як симуляції, навчальні ігри та віртуальна реальність, можуть перевести традиційний урок в інноваційну площину, перетворити його в захопливу мандрівку у світ знань. Педагоги мають задовольнити потреби школярів у динамічному освітньому середовищі, інтегруючи форми роботи, які вимагають співучасті, взаємодії, співпраці та колективного вирішення проблем. Інтерактивні уроки, до того ж, допомагають утримувати увагу учнів та сприяють глибшому засвоєнню ними навчального матеріалу.

4. Самостійне та незалежне навчання є пріоритетом покоління Альфа. Поясненням цього слугує головним чином його раннє знайомство з цифровими платформами, де можна самостійно отримувати доступ до величезних обсягів інформації. За допомогою освітніх програм, відеоуроків чи онлайн-досліджень школярі часто проявляють ініціативу у навчанні, шукаючи інформацію на теми, які їх цікавлять, або вирішуючи проблеми самостійно за допомогою онлайн-ресурсів.

5. Організація кооперативного навчання. Покоління Альфа, незважаючи на свою здатність навчатися самостійно, цінує співпрацю та взаємне навчання. Виростаючи в цифровому світі, де вони можуть спілкуватися з однолітками онлайн, їм зручно, як особисто, так і віртуально, працювати в командах. Такі платформи, як *Minecraft, Roblox*, соціальні мережі навчили їх співпрацювати, ділитися ідеями та створювати контент разом. Ця схильність до командної роботи поширюється на клас, де їм часто подобається працювати в групах для вирішення проблем або завершення проектів.

Інструменти для спільної роботи, такі як *Google Docs, Microsoft Teams* і різноманітні навчальні програми, надають учням можливість працювати разом у режимі реального часу, навіть якщо вони фізично не знаходяться в одному місці. «Альфи» перебувають в Інтернет-середовищі, де можна обмінюватися ідеями один з одним, спільно створювати проєкти та отримувати миттєвий зворотний зв‟язок як від однолітків, так і від учителів.

Педагоги мають підтримувати цю звичку спільного навчання, пропонуючи більше групових заходів, сеансів зворотного зв‟язку з однолітками та виконання дослідницьких проєктів. Групова робота допомагає їм розвивати важливі соціальні навички, такі як спілкування, робота в команді та вирішення конфліктів, які будуть безцінні в їхньому майбутньому професійному житті. Передусім, важливими є їхнє доброзичливе ставлення та ефективна комунікація задля досягнення спільної мети, забезпечення права вільного вибору, горизонтальна модель співпраці (всі учасники освітнього процесу мають бути рівноправними), соціальне партнерство (добровільність визнання власних обов‟язків та обов‟язковість їх виконання).

Зокрема, учні отримують досвід взаємодії в змінних мікрогрупах та командах у класі, вчаться визнавати внесок інших у спільну роботу, а також розвивають здатність до адекватної оцінки своїх здібностей та можливостей, свого внеску в колективну діяльність, пов‟язану із пошуком нової інформації, створенням дослідницьких проєктів тощо. Діти з вищим рівнем емоційного інтелекту краще розуміють та керують своїми емоціями, що знижує ступінь їхньої деструктивної поведінки та прояву агресивності. При цьому взаємодія з іншим, як вважає М. Павельчук, це соціальна складова

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

емоційного інтелекту, яка включає емпатію як пізнання людиною внутрішнього світу інших, емоційно-чуттєве осягнення переживань іншої людини, інтелектуальне … розуміння афектів іншого» [3]. Особливо це важливо для представників покоління Альфа, оскільки сприяє покращенню їх комунікативних навичок, зменшуючи ризик виникнення стресів та прагнення до соціальної ізоляції.

Онлайн-платформи, такі як *Khan Academy, Duolingo ma Google Classroom*, дозволяють нинішньому поколінню вивчати предмети, які їх цікавлять, не обмежуючись традиційними розкладами в шкільних класах. Ця здатність керувати власним навчанням допомагає «Альфам» розвинути почуття самостійності та відповідальності за свою освіту.

Відтак учителям варто скористатися цією звичкою учнів до самостійного навчання, пропонуючи їм можливість досліджувати теми, які їх цікавлять, за допомогою навчання на основі індивідуальних потреб і цілей, захопливих проєктів або персоналізованих навчальних траєкторій. Надання учням автономії у виборі навчальних цілей сприяє активізації їх навчально-пізнавальної діяльності, допомагає розвивати критичне мислення та навички вирішення проблем. Це спонукає їх до рефлексії, одночасно формуючи здатність самостійно керувати своєю освітою.

6. Миттєвий відгук і задоволення. Покоління Альфа звикло отримувати миттєвий зворотний зв‟язок у багатьох аспектах свого життя, від лайків і коментарів у соціальних мережах до оновлень ігор у реальному часі. Це очікування переноситься на їхні звички до навчання, де вони розраховують на миттєвий відгук про свої навчальні досягнення, навіть про найменші зрушення чи прогрес. Незалежно від форм оцінювання (чи це цифрові тести, які дають миттєві результати, чи навчальні ігри, які пропонують нагороди та відповідні позначки за виконані завдання) це покоління потребує системних механізмів, які б давали змогу отримувати повідомлення про те, як вони справляються з виконанням навчальних завдань у реальному часі.

Негайний зворотний зв‟язок є складним і попит на нього не відповідає традиційним моделям освіти, які орієнтовані на триваліший період навчання, здобуття компетентностей, що підлягають оцінюванню. Тому вчителям необхідно змінювати свою парадигму оцінювання навчальних досягнень молодших школярів, освоювати інструменти, які забезпечують миттєвий зворотний зв‟язок, такі як онлайн-вікторини, інтерактивне оцінювання або програмне забезпечення для адаптивного навчання. Це дозволить учням відстежувати власний прогрес і відчувати успіх у процесі навчання. А вчителю слід створювати ситуації успіху на уроці для кожної дитини, дбати про отримання задоволення нею від пізнавальної діяльності.

Миттєвий зворотний зв‟язок допомагає учням підтримувати навчальну мотивацію та дає чіткіше уявлення про те, що їм потрібно покращити зараз, не чекаючи результатів упродовж кількох днів чи навіть тижнів.

7. Практичне навчання та навчання на досвіді употужнює генерацію Альфа. Їм не подобається сидіти склавши руки і пасивно сприймати інформацію; замість цього вони хочуть навчатися через практичну діяльність. Особливо ефективні для цього покоління форми роботи, які дозволяють їм експериментувати, створювати та застосовувати на практиці те, чому вони навчилися [10]. За допомогою наукових експериментів, мистецьких проєктів, майстер-класів із кодування чи створення моделей «Альфи» віддають перевагу навчанню, яке включає набуття досвіду, де вони можуть

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

побачити результати своїх зусиль у реальному часі.

Фокусування на дослідництві, експериментуванні узгоджується зі зростаючою тенденцією до проєктного навчання, яке заохочує учнів працювати над довгостроковими дослідницькими проєктами, які передбачають вирішення реальних проблем. Це допомагає поєднати те, що учні вивчають у класі, і те, що є актуальним для навколишнього світу, підвищуючи їхню залученість й одночасно значущість самого навчання.

Педагоги мають розвивати цю звичку учнів до практичного навчання, додаючи до своїх методів навчання більше проєктних завдань, експериментів і практичних застосувань. Майкерські простори (з англ. *makerspaces* – простір для творення), лабораторії робототехніки та інші практичні інструменти також можуть надати генерації Альфа тактильного досвіду навчання, якого вони прагнуть.

Розуміння навчальних звичок сучасних учнів має вирішальне значення для педагогів, які прагнуть залучити це технічно обізнане, адаптивне та візуально орієнтоване покоління. Надання ними переваги інтерактивному, мультимедійному та самостійному навчанню в поєднанні з їхньою потребою в негайному зворотному зв‟язку та співпраці вимагає змін освітньої системи. Пристосовуючи методи навчання до цих звичок, педагоги можуть створити динамічне, захоплююче та ефективне освітнє середовище, яке готує це покоління до майбутнього.

Таким чином, як зазначають дослідники, «інформаційно-цифровий простір стає звичним середовищем для дітей. Освіта не може ігнорувати такі тенденції…» [10, с. 655]. Адаптація до навчальних звичок покоління Альфа стає першочерговим завданням сучасної освітньої системи, яка постійно розвивається, дбає про свою ефективність, насамперед, шляхом підтримки залучення учнів і забезпечення їм успіху в навчанні. Натомість неспроможність пристосуватися може призвести до розриву зв‟язку між учителями та учнями, що призведе до незалученості, неефективності процесу навчання та відсутності готовності випускників школи до майбутнього.

Щоб адаптуватися до цих навчальних звичок молодших школярів, педагоги мають вести глибоко продуману, цілеспрямовану роботу, яка б відповідала потребам і можливостям дітей, максимально використовуючи їхні сильні сторони і мінімізуючи недоліки та проблеми.

Починати, безперечно, слід із забезпечення *залучення та мотивації*. Навчальні звички покоління Альфа, такі як їхня потреба в інтерактивному вмісті та швидкому зворотному зв‟язку, відображають темп світу, у якому вони живуть і зростають. Педагоги, які не зуміють скоригувати свої методи навчання, ризикують втратити продуктивний зв‟язок з учнями, а заодно і їхню мотивацію. Контент має подаватися таким чином, щоб резонувати з технічно упорядкованим розумом, інакше учні можуть швидко занудьгувати, відволіктися або навіть розчаруватися. Використовуючи інструменти та методики, які відповідають стилю навчання представників покоління Альфа, такі як гейміфіковане навчання, цифрова співпраця, мультимедійний контент тощо, вчителі можуть переконатися, що учні залишаються активно залученими, мотивованими та захопленими навчанням. Залучені учні не тільки швидше засвоять матеріал, але й практично застосують те, чого навчилися, до того ж творчо та інноваційно.

Важливим завданням залишається *покращення розуміння та запам’ятовування навчального матеріалу*. Спосіб споживання та обробки інформації у «Альфів» еволюціонував: проміжки уваги скоротилися, перевага

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

надається швидким, невеликим фрагментам змісту. Адаптація методів навчання з метою врахування цих уподобань покращує не лише їхнє залучення, але й їхню здатність зберігати та розуміти складну інформацію. Наприклад, розбивка цілісного навчального матеріалу на менші, керовані сегменти та включення візуальних елементів, анімації та реальних прикладів допомагає цьому поколінню краще сприймати складні поняття. Крім того, орієнтація навчання на виконання практичних та дослідницьких проєктів в умовах партнерської взаємодії поглиблює їхнє розуміння та сприяє більш ефективному засвоєнню знань.

Ще одна ключова причина адаптації до навчальних звичок покоління Альфа – це їх *підготовка до майбутнього*, у якому пріоритетними будуть технології, креативність і критичне мислення. Робоче місце, на яке вони прийдуть, вимагатиме гнучкості, інновацій та здатності до неперервного навчання в умовах постійно змінного середовища. Створюючи навчальні середовища, які заохочують незалежне мислення, вирішення проблем і використання цифрових інструментів, вчителі готують цих учнів до майбутнього, у якому вони мають відповідати на складні виклики, адаптуватися до нових технологій і співпрацювати на різних платформах і в різних командах. Забезпечення того, щоб освіта відповідала їхнім звичкам і вподобанням, зрештою, формує у покоління Альфа навички, потрібні для успіху в глобалізованому, орієнтованому на технології світі.

Адаптуватися до навчальних звичок нового покоління педагоги можуть, використовуючи різні способи, серед яких представимо основні.

Продумане впровадження технологій. Щоб залучити генерацію Альфа, педагоги повинні звертатись до інноваційних технологій, використовувати сучасні інструменти, але робити це обдумано. Наприклад, доцільним, на думку вчених, є використання квест-технологій як різновиду колективної творчої діяльності, що має потужний мотиваційний потенціал в роботі з дітьми молодшого шкільного віку [5]. Зробити навчання більш інтерактивним можуть такі інструменти, як віртуальні класи, спеціалізовані навчальні програми, гейміфікація. Однак технології, інструментарій не повинні замінювати людську взаємодію, а радше покращувати її, створюючи змішане навчальне середовище, де цифрові інструменти доповнюють традиційні методи навчання.

Використання коротких інтерактивних уроків. Враховуючи меншу тривалість концентрації уваги, результативнішим буде розбиття уроків на менші, більш керовані частини. Короткі інтерактивні вправи, групові обговорення та проектне навчання можуть допомогти підтримувати взаємодію, не перевантажуючи учнів. Крім того, постійне включення елементів зворотного зв‟язку забезпечує миттєве задоволення, якого прагне це покоління.

Сприяння творчості та критичному мисленню. Генерація Альфа активізується в середовищах, які дозволяють творчі дослідження. Відтак учителі мають надавати учням більше можливостей для участі в проєктах, які вимагають від них нестандартного мислення, співпраці з однолітками та використання цифрових інструментів для вирішення реальних проблем.

Персоналізовані навчальні траєкторії. Педагоги також повинні розглянути можливість створення більш персоналізованого досвіду навчання для своїх учнів. Технології можуть зіграти значну роль у цьому завдяки адаптивним навчальним платформам, які враховують сильні та слабкі сторони кожного учня. Це дозволяє учням навчатися в індивідуальному темпі та

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

зосереджуватися на сферах, де вони потребують вдосконалення.

Розвиток мислення для зростання. Заохочення мислення до зростання має вирішальне значення для покоління Альфа, яке постійно стикається з новими викликами та швидкими технологічними змінами. Педагоги повинні наголошувати на важливості цілеспрямованості, наполегливості, адаптивності та необхідності безперервного самовдосконалення, допомагаючи учням розвивати вольові якості, так необхідні у навчанні та особистому житті.

Висновки. Покоління Альфа – це покоління учнів, сформоване цифровими технологіями, взаємозв‟язками та світом, що інтенсивно розвивається. Їхні сильні сторони, такі як технічна обізнаність і креативність, створюють прекрасні можливості для педагогів щодо впровадження інновацій у класі. Однак їхні звички до навчання та унікальні проблеми пізнавальної діяльності вимагають водночас продуманої адаптації та суттєвої видозміни стратегій навчання. Усвідомлюючи їхні прагнення до інтерактивного, персоналізованого та самостійного навчання, педагоги повинні створити середовище, яке не лише залучає цих учнів, але й готує їх до майбутнього, де навчання впродовж життя є визначальним. Оскільки освітній простір продовжує змінюватися, врахування потреб генерації Альфа забезпечить перебування освітян в авангарді сприяння успіху лідерів завтрашнього дня.

Щоб успішно подолати ці проблеми та створити привабливе і водночас ефективне навчальне середовище, необхідні спеціальні курси (до прикладу, «Вчимо по-новому», «Управління класом»), вебінари, тренінги, майстер-класи, що дадуть можливість учителям освоїти інструменти та стратегії, необхідні для адаптації процесу навчання до унікальних потреб Generation Alpha.

У ході такої роботи мають бути запропоновані практичні поради педагогам щодо збалансованого використання технологій, керування концентрацією уваги та сприяння співпраці в епоху цифровізації та діджиталізації, а також забезпечені умови для формування у них навичок керування динамічним і добре організованим класом, який розвиває потенціал кожного учня.

Як підсумок, зазначимо, що місія вчителів, яким необхідно докласти максимум зусиль, аби покоління Альфа не стало втраченим поколінням, є надзвичайно відповідальною і стратегічно важливою.

Список використаних джерел

1. Василюк А., Любчак Л., Кіт Г. Сучасні підходи до організації партнерської взаємодії між учнями початкової школи. *Інновації в дошкільній і початковій освіті*. 2024. № 1. С. 7-16. URL: https://doi.org/10.31652/3041-2439-2024-1-1 (дата звернення: 18.11.2024)
2. Василюк А., Танась М. Педагогічний словник-лексикон (українсько-англо-польський). Київ-Варшава, 2013. 222 с.
3. Павельчук М. Персоналізація навчання здобувачів профільної середньої освіти як представників покоління Альфа: урахування індивідуально-психологічних особливостей. *Український педагогічний журнал.* 2024. № 3. С. 79-86.
4. Садовніков О., Скаковська Д. Особливості покоління Альфа в Україні. URL:https://www.researchgate.net/publication/380580797_osoblivosti_pokolinna_alfa_v_ukraini#fullTextFileContent (дата звернення: 20.11.2024)

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

5. Vasiutina T., Ishchenko L., Kit H., Bondar Y., Khilya A. Algorithm for implementing quest technologies in research work with preschool and primary school children. *Environment. Technology. Resources*. 2024. Vol. 2. P. 503-507. URL: https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8089 (дата звернення: 26.12.2024).
6. Buckley D., Wilson L. The Personalization by Pieces Framework: a Framework for the Incremental Transformation of Pedagogy Towards Greater Learner Empowerment in Schools. Cambridge: CEA Publishing, 2006. 80 p.
7. Educators And Generation Alpha: Adapting To The Future Of Learning. Holistique training. URL: https:// https://holistiquetraining.com/en/news/education (дата звернення: 16.12.2024).
8. McCrindle M., Fell A., Buckerfield S. Generation Alpha: Understanding Our Children and Helping Them Thrive. Headline, 2021. 368 p.
9. Moles A. A. Sociodynamique de la culture. De Gruyter Mouton. 2019. URL: https://doi.org./10. 1515/9783111672403 (дата звернення: 06.02.2025).
10. Sivachenko I., Demchenko O., Vakaliuk I., Valentieva T., Kit H. Problems and Perspectives of Pedagogical Research in the Context of Digitalization. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. Vol. 22. № 6. P. 652-657. URL: https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.81 (дата звернення: 21.01.2025).

References

1. Vasyliuk, A., Liubchak, L. & Kit, H. (2024). Suchasni pidkhody do orhanizatsii partnerskoi vzaiemodii mizh uchniamy pochatkovoi shkoly [Modern approaches to organizing partnership interaction between primary school students]. Innovatsii v doshkilnii i pochatkovii osviti – Innovations in preschool and primary education, 1, 7-16. Retrieved from: https://doi.org/10.31652/3041-2439-2024-1-1 [in Ukrainian].
2. Vasyliuk, A. & Tanas, M. (2013). Pedahohichnyi slovnyk-leksykon (ukrainsko-anhlo-polskyi) [Pedagogical dictionary-lexicon (Ukrainian-English-Polish)]. Kyiv-Varshava. [in Ukrainian].
3. Pavelchuk, M. (2024). Personalizatsiia navchannia zdobuvachiv profilnoi serednoi osvity yak predstavnykiv pokolinnia Alfa: urakhuvannia indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei [Personalization of education of students of specialized secondary education as representatives of the Alpha generation: taking into account individual psychological characteristics]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 3, 79-86. [in Ukrainian].
4. Sadovnikov, O. & Skakovska, D. Osoblyvosti pokolinnia Alfa v Ukraini [Peculiarities of the Alpha generation in Ukraine]. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/380580797_osoblivosti_pokolinna_alfa_v_ukraini#fullTextFileContent [in Ukrainian].
5. Vasiutina, T., Ishchenko, L., Kit, H., Bondar,Y. & Khilya, A. (2024). Algorithm for implementing quest technologies in research work with preschool and primary school children. *Environment. Technology. Resources*, 2, 503-507. Retrieved from: https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8089 [in Latvia].
6. Buckley, D. & Wilson, L. (2006). *The Personalization by Pieces Framework: a Framework for the Incremental Transformation of Pedagogy Towards Greater Learner Empowerment in Schools*. Cambridge: CEA Publishing. [in Great Britain].
7. *Educators And Generation Alpha: Adapting To The Future Of Learning. Holistique training*. Retrieved from: https:// https://holistiquetraining.com/en/news/education [in Great Britain].
8. McCrindle, M., Fell, A. & Buckerfield, S. (2021). *Generation Alpha: Understanding Our Children and Helping Them Thrive.*
9. Moles, A. A. (2019). *Sociodynamique de la culture. De Gruyter Mouton*. Retrieved from: https://doi.org./10. 1515/9783111672403
10. Sivachenko, I., Demchenko, O., Vakaliuk, I., Valentieva, T. & Kit, H. (2022). Problems and Perspectives of Pedagogical Research in the Context of Digitalization. *International Journal of*

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Computer Science and Network Security, 22, 6, 652-657. Retrieved from: https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.6.81

Про авторів

Алла Василюк
докторка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0001-6542-5649
alla.vasylyuk@vspu.edu.ua

Галина Кіт
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
м.Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0003-2986-9079
halyna.kit@vspu.edu.ua

About the Authors

Alla Vasylyuk
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0001-6542-5649
alla.vasylyuk@vspu.edu.ua

Halyna Kit
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Primary Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0003-2986-9079
halyna.kit@vspu.edu.ua

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 159.923(376)

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-2

Реалізація у Польщі інклюзивних аспектів програми розвитку міжкультурних компетенцій «Пригоди іншого»

Анна Млинарчук-Соколовська[1], **Інна Осадченко**[2]

1. Білостоцький університет, м. Білосток, Польща
2. Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

Анотація

У статті на основі аналізу наукових та навчально-методичних джерел схарактеризовано інклюзивні аспекти успішної реалізації в Польщі програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого». Третій етап Програми базується на різноспрямованому використанні елементів арттерапії та передбачає інклюзивний компонент. Програма сприяє формуванню відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу; готує їх до контактів із представниками інших культур та тими, хто може сприйматися як відмінні від більшості. Основним дидактичним засобом реалізації Програми обрано міжкультурну, психопедагогічну казку. Кожна така казка обов‟язково повинна характеризуватися проблемністю сюжету, інформаційністю без моралі, реалістичністю подій, формуванням прийняття інакшості, конструктивно-продуктивною емпатією. Ці характеристики казки передбачають формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» та «конструктивно-продуктивна допомога», що необхідна в інклюзивному середовищі. До кожної казки у рамках Програми проводиться психотерапевтичне заняття. У третьому випуску Програми запропонована міжкультурна, психопедагогічна казка інклюзивної тематики «Новий друг Іншого». За її змістом передбачено почергове виконання вправ («Зіпсований телефон», «За склом», «Тиша», «Пантоміма», «Ти – мої вуха», «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху»). Подальших досліджень потребує розробка моделей і програм навчання майбутніх педагогів, соціальних педагогів і психологів, які реалізовуватимуть інклюзивні аспекти програми соціально-психологічної підтримки та реабілітації, формування міжкультурної комунікації, зокрема в інклюзивному середовищі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Польщі та Україні.

Ключові слова: програма розвитку, міжкультурні компетенції, «Пригоди Іншого», Польща, інклюзія, діти молодшого шкільного віку.

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 37.036 -21.48

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-2

Implementation in Poland of inclusive aspects of the program for development of intercultural competences “adventures of the other”

Anna Mlynarczuk-Sokolowska [1], **Inna Osadchenko** [2]

1. University of Bialystok, Bialystok, Poland
2. National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Abstract

The article, based on the analysis of scientific and educational and methodological sources, describes the inclusive aspects of the successful implementation of the program for the development of intercultural competencies of primary school children «Adventures of the Other» in Poland. The third stage of the Program is based on the multidirectional use of art therapy elements and provides for an inclusive component. The Program contributes to the formation of an open attitude of primary school children towards themselves, others and the world; prepares them for contacts with representatives of other cultures and those who may be perceived as different from the majority. An intercultural, a psychological-pedagogical fairy tale was chosen as the main didactic means for the implementation of the Program. Each such fairy tale must necessarily be characterized by the problematic nature of the plot, information without morality, realism of events, the formation of acceptance of otherness, constructive and productive empathy. These characteristics of the fairy tale involve the formation in the minds of primary school children of a significant difference between the concepts of «indifference» and «constructive and productive assistance», which is necessary in an inclusive environment. Each fairy tale is accompanied by a psychotherapeutic session within the framework of the Program. The third issue of the Program offers an intercultural, a psychological-pedagogical fairy tale with an inclusive theme, «The Other‟s New Friend». Its content provides for the sequential execution of exercises («Broken Telephone», «Behind the Glass», «Silence», «Pantomime», «You are My Ears», «Rules of Tolerant Communication with People with Hearing Impairments»). Further research is required to develop models and training programs for future teachers, social educators and psychologists who will implement inclusive aspects of the program of socio-psychological support and rehabilitation, the formation of intercultural communication, in particular in the inclusive environment of preschool and primary school children in Poland and Ukraine.

Keywords: development program, intercultural competences, «Adventures of the Other», Poland, inclusion, primary school children.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Соціально-політичні зміни у світі загалом та в кожній країні зокрема формулюють освітні завдання, спрямовані на систематизацію та удосконалення різноаспектної роботи з дітьми сімей, які мають досвід міграції. Зазначений напрям освітньо-психологічної роботи обов‟язково передбачає інклюзивний компонент, що, водночас, орієнтує на роботу як і з дітьми з особливими освітніми потребами, так і з дітьми з типологічними потребами. Інклюзивна робота з дітьми, зокрема молодшого шкільного віку, з досвідом міграції орієнтована на формування в них міжкультурно-комунікативної компетенції, свідомого та щирого прийняття інакшості, різноманітності тощо. Для реалізації зазначеного потрібен приклад мислення та поведінки, підтримка важливих дорослих, які здійснюють продуману освітньо-психологічну діяльність.

Саме таким засадам відповідає програма розвитку міжкультурних компетенцій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого» (далі – Програма), успішно реалізована вже третьою частиною в Польщі, зважаючи на факт значної кількості мігрантів, передусім українських, саме у цій країні [14].

Теоретичними основами Програми є: концепція Є. Нікіторовича про сприйняття Іншого та взаємодію з ним [12]; теорія культурних вимірів Г. Гофстеда [9]; концепція айсберга Едварда Т. Холла [8] у контексті пізнання іншої культури та інтерпретації моделі айсберга стосовно ідентичності; висновки з досліджень щодо формування стереотипів і упереджень у дітей, зокрема щодо гендерної культури (І. Калько) [3]; поняття, що стосуються розвитку дитини, і визначення, що характеризують міжкультурні компетенції (Т. Смаілова) [5]; особливості навчання дітей молодшого шкільного віку в інклюзивному просторі (О. Голубенко) [1]. На теоретико-практичному рівні реалізація Програми є габілітаційною роботою А. Млинарчук-Соколовської [10-11]. Оскільки Програма «Пригоди Іншого» загалом спрямована на розвиток міжкультурних компетенцій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, бракує наукового аналізу інклюзивного компонента її третього етапу реалізації для окремої вікової категорії.

Мета статті – на основі аналізу наукових та навчально-методичних джерел, досвіду впровадження Програми схарактеризувати інклюзивні аспекти реалізації в Польщі програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого» (з порівняльним акцентом на ймовірність та значущість впровадження Програми в Україні).

Виклад основного матеріалу. Варто зазначити, що Програма «Пригоди Іншого – 1 випуск» посіла перше місце на міжнародному конкурсі Всесвітньої організації дошкільної освіти OMEP та Міністерства національної освіти Польщі за діяльність у сфері міжкультурної освіти (2012) та перше місце на конкурсі Підляського воєводи «Соціальна ініціатива воєводства 2010 року». Реалізують Програму вихователі закладів дошкільної освіти, вчителі початкової школи, психопедагоги, психологи-практики, соціальні працівники (далі – педагоги / психопедагоги).

У 2024 р. в освітньому просторі Польщі було успішно реалізовано третє видання Програми розвитку міжкультурних компетенцій «Пригоди Іншого», до якого залучили й співавтора цієї статті (І. Осадченко), яка описала теоретичне підґрунтя дієвості арттерапевтичних методів та прийомів у реалізації Програми, написала одну із психопедагогічних казок, склала 7 психотерапевтичних сценаріїв з елементами арттерапії до міжкультурних, психопедагогічних казок [13].

Програма базується на припущенні, що людський світ є світом відмінностей, і зараз, в

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

епоху соціокультурних змін, відмінності між людьми стають все помітнішими. Різноманітність має потенціал бути джерелом досвіду, який збагачує як світогляд дітей молодшого шкільного віку, так і соціальне життя, або бути чинником деструктивних конфліктів. Сприйняття однолітків і загалом людей, які відрізняються від більшості, як цікавих, цінних, значущих, зокрема суб"єктів комунікації, сприяє взаємодії на основі взаємного визнання, поваги та спонукає до співпраці. Натомість сприйняття їх як неповноцінних і незначних викликає агресивну поведінку, антагонізм і домінування. Така поведінка може ускладнюватися, зважаючи на раннє дорослішання дітей молодшого шкільного віку (Н. Токарева) [6]. Загальноприйнятий віковий період молодшого підлітка (10-12 років) у зв"язку із стресовими чинниками, насамперед, пов"язаними із війною, «молодшає» і, за типовими критеріями поведінки, що спостерігали автори цієї статті у практичній роботі протягом останніх трьох років, часто розпочинається уже із 8-річного віку.

Побудова творчих, конструктивних стосунків із людьми, які відрізняються від більшості в культурних, психофізичних та інших аспектах, потребує зусиль: пізнання їхнього світогляду, системи цінностей, аналізу та розуміння життєвої ситуації, у якій перебувають, тощо. Тому пріоритетом сучасної освіти є підготовка дітей до вирішення нині актуальних та неоднозначних міжкультурних ситуацій, що виникають, коли зустрічаються діти молодшого шкільного віку з різних країн чи які належать до різних регіональних, мовних, етнічних та релігійних груп; однолітки з різними функціональними порушеннями, особливими освітніми потребами. Зазначене сприяє розвитку міжкультурних навичок, в основу яких закладена безумовна любов до ближнього шляхом розуміння, прийняття інших, зокрема тих, хто має особливі освітні потреби. Реалізація Програми «Пригоди Іншого» сприяє накопиченню таких інструментів у вигляді знань, навичок та розвитку відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу.

Головна мета програми «Пригоди Іншого» – підтримати процес підготовки дітей, зокрема молодшого шкільного віку, до контактів із *Чужими* (представниками інших – «чужих» – культур) та *Іншими* (які відрізняються за певними критеріями від усіх, зокрема тими, хто має особливі освітні потреби), головним чином шляхом переживання ситуацій, котрі дозволяють зрозуміти людей, які через певні особливості (біологічні, психічні, соціальні, економічні, культурні) можуть сприйматися як відмінні від більшості. Інший, як головний персонаж Програми, – це 12-річний хлопчик, оповідач у казках, який розповідає свої історії дітям (у польській мові «інший» означає людину, яка відрізняється від інших людей (англ. Diffrent)).

Основа реалізації програми – оригінальні міжкультурні, психопедагогічні казки та дидактичні ігри. Реалізація програми «Пригоди Іншого» є важливим простором для розвитку міжкультурних компетенцій дітей і, отже, їхньої культурної, психофізичної тощо ідентичності. Програма обов"язково передбачає:

- підвищення доступності співпраці групи однолітків (нормотипових дітей із дітьми з особливими освітніми потребами), підтримку інтеграції однолітків;

- формування уміння давати собі раду зі складними емоціями та переживаннями тощо.

Основним дидактичним засобом реалізації Програми А. Млинарчук-Соколовська обрала міжкультурну, психопедагогічну казку: твір, адресований дітям молодшого шкільного віку, метою якого є поліпшення їхніх знань про чинні

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

відмінності в усіх вимірах людського функціонування: біологічному, психологічному, економічному, соціальному, культурному, релігійному, а також підготовка до взаємодії з людьми, які відрізняються за зовнішнім виглядом, поведінкою, матеріальним статусом, релігією тощо, а також для формування позитивних моделей поведінки. Кожній міжкультурній, психопедагогічній казці обов‟язково мають бути притаманні такі характеристики:

стосуватися проблемної ситуації, наприклад, психофізичних розбіжностей однолітків / інших людей, стереотипів, упереджень (проблемність сюжету);

- не містити моралі та негативних емоцій – лише пояснення (інформаційність без моралі);

- відображення у сюжеті реального життя (реалістичність подій);

- демонстрування дітям молодшого шкільного віку переваг зміни способу сприйняття інакшості, подолання складних ситуацій, пов‟язаних із зустріччю з Чужим / Іншим (формування прийняття інакшості);

не спонукати до почуття жалю до однолітків / інших людей, відмінних від тих, хто має типологічні потреби (конструктивно-продуктивна емпатія) (рис. 1).

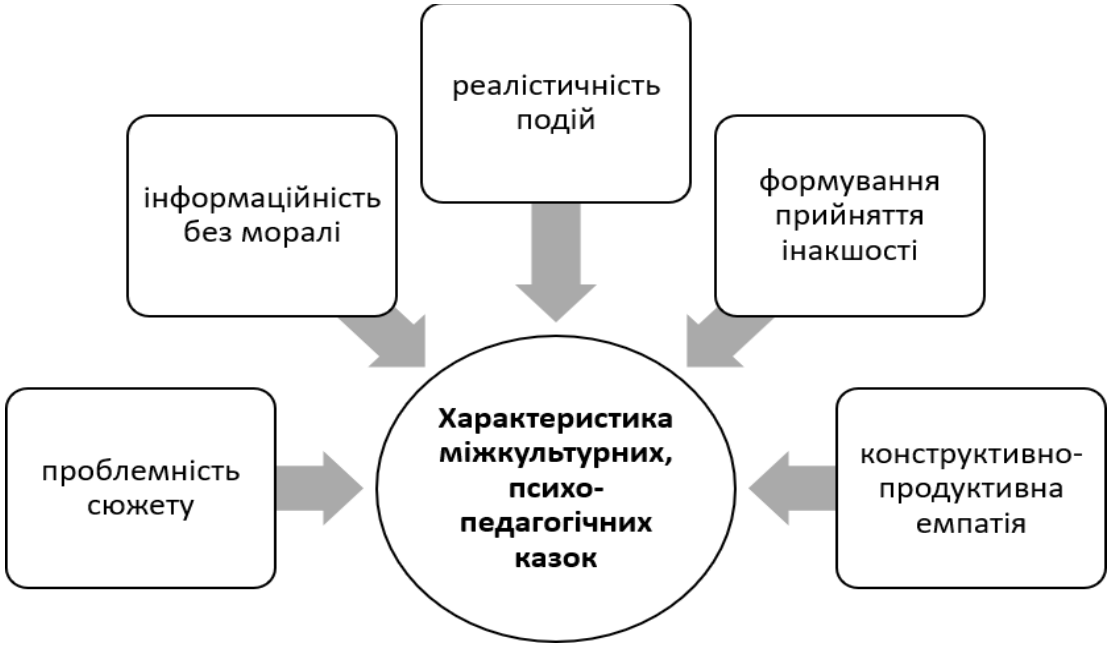

Рис. 1. Характеристика міжкультурних, психопедагогічних казок Програми «Пригоди Іншого»*
**створено авторами*

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Ймовірно, можуть виникнути дискусії щодо таких складників характеристики казок, як «інформаційність без моралі» та «конструктивно-продуктивна емпатія». Щодо першого складника, зазначимо: загальноприйнята установка на наявність морального чинника у будь-якій казці спростовується її сучасним енциклопедичним тлумаченням, згідно з яким мораль притаманна конкретному видові казки – казці-притчі [7]. Натомість, педагог / психопедагог, реалізуючи Програму, має в процесі опрацювання міжкультурної, психопедагогічної казки підвести дітей молодшого шкільного віку до роздумів, уміння аналізувати та самостійно робити висновки з допомогою чи корекцією дорослого, а не отримувати «готову» настанову.

Щодо іншої характеристики міжкультурних, психопедагогічних казок – «конструктивно-продуктивна емпатія» – то вона часто викликає упереджену реакцію на пояснення, про те, що казка не повинна викликати жалю до однолітків / інших людей, які мають особливі освітні потреби. Однак, відповідно до офіційного тлумачення поняття «інклюзивне навчання» [2], воно концептуально передбачає створення таких умов для учнів з особливими освітніми потребами, що передбачають гарантію недискримінації (уникнення заперечення чи зменшення рівних прав), ефективного залучення та включення до освітнього процесу, а не убезпечення від будь-яких труднощів, у процесі подолання яких і набувається життєво необхідний досвід, чи почуття безпорадності, вилученості (на противагу поняттю включеності – інклюзії) зі спільного процесу шляхом передачі своїх функціональних обов‟язків тим, хто поруч. Усталене поняття «треба проявити жаль», з позиції сучасної психології, спонукає до формування в дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами негативних установок на очікування постійної допомоги збоку, а не набуття нових компетентностей; перебування в згадуваному вище стані безпорадності, спричиненому почуттям жалю, а не формування уміння самостійно долати проблеми, готуючись до дорослого життя [4]. Водночас саме ця характеристика казки («конструктивно-продуктивна емпатія») у рамках Програми передбачає формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» (брак емоційного інтелекту, толерантності, милосердя, взаємодопомоги тощо) та «конструктивно-продуктивна допомога» (підтримка в екстремальний, критичний момент; допомога за запитом, аби не порушувати особистий простір іншого; підтримка в набутті досвіду тощо), необхідна в інклюзивному середовищі.

Дидактичний порядок роботи з міжкультурними, психопедагогічними казками передбачає: 1) заняття за змістом казки, збагачене активізувальними прийомами роботи; 2) допоміжне заняття, спрямоване на закріплення знань із попередньої зустрічі та розширення їх новим, пов‟язаним змістом. Окрім цього, передбачено: 1) вступні заняття (первинну діагностику); 2) підсумкові заняття (підсумкову діагностику); 3) контексти дослідження: визначення сприйняття Іншого / Чужого та ставлення до інакшості. Такі діагностики сприяють констатуванню ефективності перебігу освітньо-психологічних змін в учасників реалізації вказаної Програми.

Зміст третього видання «Пригоди Іншого» склали такі міжкультурні, психопедагогічні казки: «Інший і Ромео» (міжкультурні контакти), «Новий друг Іншого» (втрата слуху), «Різне в світі дієт і здорового харчування» (різноманітність дієт), «Інший на міжкультурних семінарах» (початок перебування, адаптації в новій країні), «Інший та страх переїзду» (ситуація мігрантів з України), «Інший і маленька Амаль»

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

(переживання стану біженця), «Інший у країні тисячі озер» (переживання міжкультурних відмінностей). Отже, передбачено різні аспекти аналізу інакшості, відмінності та різноманітності людей, зокрема ознайомлення дітей молодшого шкільного віку із ситуацією конструктивно-продуктивної комунікації із однолітками / іншими людьми з порушеннями зору (у цьому випадку).

Зокрема, у міжкультурній, психопедагогічній казці «Новий друг Іншого» [14, с. 150-161] йдеться про зустріч Іншого із новим другом, котрий має порушення слуху. Мета допоміжного, психотерапевтичного заняття із елементами арттерапії за казкою «Новий друг Іншого» [13, с. 166-169] – формування усвідомленості особливих освітніх потреб інших людей, зокрема особливих потреб слуху; здійснення аналізу та прийняття своїх / інших сенсорних можливостей та особливостей; формування усвідомленого толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, зокрема із порушеннями слуху; формування конструктивно-продуктивної емпатії. У сценарії саме цього психотерапевтичного заняття запропоновано такі психопедагогічні вправи театральної терапії (звертаємо увагу на те, що дітям молодшого шкільного віку можемо назвати ці завдання грою, натомість, ми називаємо їх вправами, оскільки повертаємося до їх виконання не раз, відшліфовуючи певні елементи компетентності, вправляючись для повноцінної сформованості очікуваних якостей та умінь):

1. «Зіпсований телефон» [13, с. 166-167] – це традиційна гра багатьох поколінь дітей. Проте її варто ускладнити не лише передаванням вербальної інформації з описом багатьох дій, а й виконанням зазначених дій останнім учасником та аналізом причин «зіпсування інформації».

Обов‟язковим, значущим елементом цієї та інших вправ є рефлексія, наприклад: 1) Що ускладнювало виконання цього завдання? 2) Як почувалися під час виконання завдання? 3) Назвіть приклади, коли вкрай важливо точно відтворити завдання. 4) Чи легко було б виконати це завдання дітям із порушеннями слуху? 5) Що варто було б зробити, щоб дитина із порушеннями слуху виконала правильно це завдання? 6) Що найбільше сподобалося у процесі виконання завдання? Очікуваним результатом виконання психопедагогічної вправи «Зіпсований телефон» є актуалізація та стимулювання в дітей молодшого шкільного віку розуміння, усвідомлення значення ролі слуху (встановлення причинно-наслідкових зв‟язків у поведінці своїй та інших).

2. «За склом» – авторська інтерпретація арттерапевтичної вправи [13, с. 167], для виконання якої об‟єднуємо жестами дітей молодшого шкільного віку у дві команди (одна команда навпроти іншої). Пропонуємо уявити, що між ними товсте скло, через яке вони усе бачать, але зовсім нічого не чують. У кожної команди є ілюстрації із зображенням дій людей (наприклад, купують товари у магазині, займаються спортом тощо), тварин (наприклад, песики бігають один за одним, лев гріється на сонечку тощо) та явищ природи (наприклад, сильний вітер нахиляє дерева, на морі піднімаються високі хвилі тощо). Кожна група вибирає одну з наданих картинок та протягом 2 хв. придумує, як відтворити німою сценкою (без слів) зображення на картинці так, щоб протилежна команда зрозуміла та описала зміст ілюстрації. Після підготовки діти командами почергово виконують завдання та демонструють на загал ілюстрацію. Рефлексія: 1) Що найбільше сподобалося під час виконання цієї вправи? 2) Що ускладнювало виконання завдання? 3) Що допомагало виконати завдання? Вправа «За склом» навчає дітей молодшого шкільного віку знаходити шляхи

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

вирішення проблем комунікації та допомоги у спілкуванні із однолітками / іншими із порушеннями слуху.

3. «Тиша» – авторська арттерапевтична вправа [13, с. 167], у процесі якої діти молодшого шкільного віку 20 с. слухають тишу, а потім символічно (символами, знаками, буквами, словами тощо) малюють протягом 2 хв. те, що почули, та описують особливості. Рефлексія: 1) Які звуки видалися найдивнішими? 2) Що ускладнювало почути окремі звуки? Ця вправа покликана навчати дітей молодшого шкільного віку актуалізовувати та компенсаторно єднати різні види сенсорних чуттів: слуху, зору, дотику; аналізувати для усвідомлення того, як ці процеси реалізуються у людей із певними сенсорними порушеннями.

4. «Пантоміма» [13, с. 167-168] – традиційна вправа контексту рухової, танцювальної, театральної терапії, тому не будемо акцентувати на її змісті. Очікуваний результат виконання вправи – розширення шляхів вирішення проблем комунікації та допомоги дітям молодшого шкільного віку у спілкуванні із однолітками / іншими із порушеннями слуху.

5. «Ти – мої вуха» – авторська арттерапевтична вправа [13, с. 168], у процесі якої діти молодшого шкільного віку об‘єднуються парами й уявляють, що одна дитина з пари має порушення слуху (хай самі визначать, хто з них буде у цій ролі та одягне антишумові навушники), а інша – «помічником». Якщо ж у групі є дитина із порушеннями слуху, варто запропонувати їй цю роль: можна спробувати себе у протилежній ролі. Дитина, яка виконує роль «помічника», отримує від педагога / психопедагога ілюстрацію (із тих, що використовувалися у вправі «За склом») із зображенням дій людей, тварин та явищ природи. Дитина у навушниках не повинна бачити ілюстрацію. «Помічник» протягом 1 хв. має описати жестами, рухами та мімікою, а також чітким, але тихеньким промовлянням слів тому, хто в антишумових навушниках, зміст ілюстрації, описуючи звуки, що можуть при цьому звучати. Потім діти знімають навушники та почергово розказують зміст ілюстрації. Після розповіді «помічник» має показати ілюстрацію та підтвердити чи заперечити відтворене. Рефлексія: 1) Що найбільше сподобалося під час виконання цієї вправи? 2) Що ускладнювало виконання завдання? 3) Що допомагало виконати завдання? Ця вправа сприятиме здійсненню аналізу та прийняття своїх / інших сенсорних можливостей та особливостей; формуванню конструктивно-продуктивної емпатії дітей молодшого шкільного віку (рис. 2).

6. «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху» – авторська вправа [13, с. 168], у процесі якої дітей молодшого шкільного віку від імені Іншого (головного героя Програми «Пригоди Іншого») просять укласти «Правила толерантної комунікації з людьми з порушеннями слуху», продовжуючи речення: «Якщо зустріли людину із порушеннями слуху, то варто…». Педагог / психопедагог почергово записує думки дітей, аналізуючи поточно та нумеруючи, на дошці. Після запису останнього правила усі разом читають правила. Можна закрити частиною дошки чи плакатом сформовані правила та попросити дітей відтворити їх. Педагогу / психопедагогу варто висловити свої сподівання, що діти будуть дотримуватися цих правил у житті, а сьогодні розкажуть про них своїм батькам. Очікуваним результатом виконання цієї вправи є: формування в дітей молодшого шкільного віку усвідомленого толерантного ставлення до осіб з особливими освітніми потребами, зокрема із порушеннями слуху; формування конструктивно-продуктивної емпатії.

Сукупність та обґрунтована почерговість

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

представлених вправ визначає логіку реалізації інклюзивного компонента програми розвитку міжкультурних компетенцій дітей молодшого шкільного віку «Пригоди Іншого».

Загалом результати впровадження програми «Пригоди Іншого» можна схарактеризувати в розповідях дітей-учасників як сформованість: розуміння сутності поваги та рівного ставлення до всіх людей, незалежно від їхніх відмінностей; готовності до партнерства з Чужими та Іншими (толерантність, підтримка, прийняття, дружні стосунки).

Висновки. Таким чином, у Польщі успішно реалізовані та реалізуються програми у сфері освітньо-психологічної роботи з дітьми, зокрема молодшого шкільного віку, із сімей, які мають досвід міграції. Найбільший успіх має польська програма розвитку міжкультурних компетенцій дітей «Пригоди Іншого», третій етап якої базується на різноспрямованому використанні елементів арттерапії та також має інклюзивний компонент. Програма сприяє формуванню відкритого ставлення дітей молодшого шкільного віку до себе, інших та світу; готує їх до контактів із представниками інших культур та тими, хто може сприйматися як відмінні від більшості. Основним дидактичним засобом реалізації Програми обрано міжкультурну, психопедагогічну казку. Кожна така казка обов‟язково повинна характеризуватися проблемністю сюжету, інформаційністю без моралізаторства, реалістичністю подій, формуванням прийняття інакшості, конструктивно-продуктивною емпатією. Водночас саме ці характеристики казки передбачають формування у свідомості дітей молодшого шкільного віку суттєвої різниці між поняттями «байдужість» та «конструктивно-продуктивна допомога», що необхідна в інклюзивному середовищі. До кожної казки в рамках Програми проводиться психотерапевтичне заняття. У третьому випуску Програми запропонована міжкультурна, психопедагогічна казка інклюзивної тематики «Новий друг Іншого». За її змістом запропоновано почергове виконання вправ («Зіпсований телефон», «За склом», «Тиша», «Пантоміма», «Ти – мої вуха», «Правила толерантної комунікації з людьми із порушеннями слуху»).

Подальших досліджень потребує розробка моделей і програм навчання майбутніх педагогів, соціальних педагогів і психологів, які реалізовуватимуть інклюзивні аспекти програми соціально-психологічної підтримки та реабілітації, формування міжкультурної комунікації, зокрема в інклюзивному середовищі дітей дошкільного та молодшого шкільного віку в Польщі та Україні.

Список використаних джерел

1. Голубенко О. В. Професійна компетентність майбутніх учителів в умовах інклюзивного навчання молодших школярів: структура та сучасні виклики. Pedagogy and Education. United Kingdom: Cambridge. 2024. Section 24. October 18, URL: https://www.researchgate.net/publication/385632595_PROFESIJNA_KOMPETENTNIST_MAJBUTNIH_VCITELIV_V_UMOVAH_INKLUZIVNOGO_NAVCANNA_MOLODSIH_SKOLARIV_STRUKTURA_TA_SUCASNI_VIKLIKI (дата звернення: 12.03.2025).
2. Інклюзивне навчання. Офіційний сайт Міністерства освіти та науки України. URL: https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya (дата звернення: 12.03.2025).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

3. Калько І. В. Формування гендерної культури школярів у системі роботи сучасного закладу освіти: навчально-метод. посіб. Харків: Друкарня Мадрид, 2017. 136 с.
4. Козлов Н. І. Жалість і готовність пожаліти – це добре? *Психологіс: енциклопедія практичної психології.* 2020. URL: http://psychologis.com.ua/zhalost_i_gotovnost_pozhalet_-_eto_horosho_vop_zn_.htm (дата звернення: 12.03.2025).
5. Смаілова Т. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи. *Збірник Житомирського національного університету імені Івана Франка.* 2019. Вип. 2. С. 120-124. URL:http://eprints.zu.edu.ua/39673/1/%d0%ba%d1%80%d0%b5%d0%b0%d1%82_%d0%bf%d0%b5%d0%b4_14_2019%20%d1%81.%20120-123.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
6. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку: монографія. Кривий Ріг: ТОВ «НВП «Інтерсервіс»», 2021. 216 с. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6084/%D0%92%D1%96%D1%80%D0%B0%D0%B6%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D1%88%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_compressed.pdf?sequence=3&isAllowed=y (дата звернення: 12.03.2025).
7. Ярмиш Ю. Ф. Казка. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: https://esu.com.ua/article-12229 (дата звернення: 12.03.2025).
8. Hall E. Understanding Cultural Differences, Germans, French and Americans. Yarmouth: Intercultural Press, 1990. 196 p.
9. Hofstede, G. Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Readings in Psychology and Culture.* 2014. Vol. 2, № 1. DOI: 10.9707/2307-0919.1014.
10. Młynarczuk-Sokołowska, A. Intercultural non-formal education: what the children think. Intercultural Education. 2022. № 33 (1). S. 82-98. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14675986.2021.2018171 (дата звернення: 12.03.2025).
11. Młynarczuk-Sokołowska, A. Od Obcości do Inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działalności polskich organizacji pozarządowych. Wydawnictwo Akademickie Żak, 2015. URL:https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/6473/1/Od_ObcoscidoInnosci.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
12. Nikitorowicz, J. Zadania edukacji międzykulturowej w kontekście wojny w Ukrainie. *Edukacja międzykulturowa.* 2024. № 1 (24). S. 7-29. URL: https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/em/24/em2401.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
13. Osadchenko I. I. Scenariusz zajęc wzmacniających. Przygody Innego. Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci / Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) – Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) – UNICEF. Warszawa, 2024. S. 146-149, 165-168, 184-186, 201-203, 218-222, 234-237, 254-257. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u188/prigodi_inshogo_2024_3.pdf (дата звернення: 12.03.2025).
14. Przygody I. *Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci* / red. Młynarczuk-Sokołowska A., Szostak-Król K. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, 2024. 268 s. URL: https://forms.gle/Znz4FV6KtaVKhg1y5 (дата звернення: 12.03.2025).
15. Wasyluk A., Kit H. O. Współczesnych technologiach nauczania inkluzyjnego. Pedagogika Społeczna. Warszawa: WSNS Pedagogium, 2021. № 1-2. S. 273-283.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

References

1. Holubenko, O. V. (2024). Profesiyna kompetentnistʹ maybutnikh uchyteliv v umovakh inklyuzyvnoho navchannya molodshykh shkolyariv: struktura ta suchasni vyklyky [Professional competence of future teachers in the conditions of inclusive education of younger schoolchildren: structure and modern challenges]. Pedagogy and Education. Cambridge, United Kingdom [in Ukrainian].
2. Inklyuzyvne navchannya [Inclusive education]. Ofitsiynyy sayt Ministerstva osvity ta nauky Ukrayiny [in Ukrainian].
3. Kalʹko, I. V. (2017). Formuvannya hendernoyi kulʹtury shkolyariv u systemi roboty suchasnoho zakladu osvity [Formation of gender culture of schoolchildren in the system of work of a modern educational institution: educational and methodological manual]: navchalʹno-metod. posib. Kharkiv: Drukarnya Madryd, [in Ukrainian].
4. Kozlov, N. I. (2020). Zhalistʹ i hotovnistʹ pozhality – tse dobre? [Pity and willingness to pity – is it good?]. *Psykholohis: entsyklopediya praktychnoyi psykholohiyi* [in Ukrainian].
5. Smailova, T. (2019). Formuvannya mulʹtykulʹturnoyi kompetentnosti uchniv pochatkovoyi shkoly [Formation of multicultural competence of primary school students]. *Zbirnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka*, 2, 120-124. [in Ukrainian].
6. Tokareva, N. M. (2021). Labirynty doroslishannya: psykhichnyy rozvytok osobystosti pidlitkovo-yunatsʹkoho viku [Labyrinths of growing up: mental development of the adolescent personality]: monohrafiya. Kryvyy Rih: TOV «NVP «Interservis»» [in Ukrainian].
7. Yarmysh, Yu. F. (2011). Kazka [Fairy Tale]. *Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny*. Retrieved from: https://esu.com.ua/article-12229 [in Ukrainian].
8. Hall, E. (1990). Understanding Cultural Differences, Germans, French and Americans. Yarmouth: Intercultural Press.
9. Hofstede, G. (2014). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Readings in Psychology and Culture*, 2 (1). Retrieved from: https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014.
10. Młynarczuk-Sokołowska, A. (2022). Intercultural non-formal education: what the children think. *Intercultural Education*, 33(1), 82-98.
11. Młynarczuk-Sokołowska, A. (2015). *Od Obcości do Inności. Międzykulturowa edukacja nieformalna na przykładzie działalności polskich organizacji pozarządowych.* Wydawnictwo Akademickie Żak.
12. Nikitorowicz, J. (2024). Zadania edukacji międzykulturowej w kontekście wojny w Ukrainie. *Edukacja międzykulturowa,* 1(24), 7-29.
13. Osadchenko, I. I. (2024). Scenariusz zajęć wzmacniających. W A. Młynarczuk-Sokołowska & K. Szostak-Król (Red.), *Przygody Innego. Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci* (s. 146-149, 165-168, 184-186, 201-203, 218-222, 234-237, 254-257). Instytut Badań Edukacyjnych (IBE) – Ministerstwo Edukacji Narodowej (MEN) – UNICEF. Warszawa.
14. Przygody, I. (2024). Bajki międzykulturowe z elementami arteterapii w procesie rozwijania kompetencji międzykulturowych dzieci. W A. Młynarczuk-Sokołowska & K. Szostak-Król (red.), *Instytut Badań Edukacyjnych* (s. 268). Warszawa.
15. Wasyluk, A., & Kit, H. O. (2021). Współczesnych technologiach nauczania inkluzyjnego. *Pedagogika Społeczna*, 1-2, 273-283.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Про авторів

Анна Млинарчук-Соколовська,
докторка габілітована у сфері педагогіки,
доцентка кафедри міжкультурної та елементарної освіти,
Білостоцький університет,
м. Білосток, Польща
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3355-0098
a.mlynarczuk-sokolowska@uwb.edu.pl

Інна Осадченко,
докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної роботи та реабілітації,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0682-5145
osadchenkoinna1@gmail.com

About the Authors

Anna Mlynarczuk-Sokolowska,
Doctor of Pedagogy,
Associate Professor of the Department of Intercultural and Elementary Education,
University of Bialystok,
Bialystok, Poland
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3355-0098
a.mlynarczuk-sokolowska@uwb.edu.pl

Inna Osadchenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation,
National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0682-5145
osadchenkoinna1@gmail.com

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 373.3.016:51

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-3

Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики

Вікторія Імбер, Людмила Любчак

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

Стаття присвячена розкриттю особливостей формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. Зокрема, розглянуто ключові аспекти формування основ фінансової грамотності учнів у процесі вивчення курсів математики та «Я досліджую світ». Представлені результати засвоєння основ фінансової грамотності в початковій школі через особистісні, метапредметні та предметні результати.

Авторки наводять приклади реалізації ключових аспектів формування основ фінансової грамотності учнів у кожному класі початкової школи.

З'ясовано, що задля того, щоб ефективно сприяти розвитку основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики, доцільно враховувати певні умови: комплексний підхід до процесу ознайомлення молодших школярів з фінансовою сферою; співпраця сім'ї, школи й позашкільних закладів освіти з формування основ фінансової грамотності; використання позаурочної діяльності для розширення та поглиблення фінансових знань учнів; використання інформаційних технологій під час навчання основ фінансовій грамотності.

Встановлено, що формування та розвиток в учнів основ фінансової грамотності – це безперервний процес. Робота школи в цьому напрямі має інтегруватися з діяльністю сім'ї. Сім'я відіграє ключову роль у формуванні основ фінансової грамотності молодших школярів через такі завдання: планування бюджету на тиждень, сімейні покупки, тижневі витрати дитини у школі, обрахунок решти в магазині, розподіл певної суми грошей серед членів сім'ї.

У статті описані навчальні комп'ютерні, онлайн-програми, онлайн-квести, які можна використати для розвитку фінансової грамотності учнів: онлайн-вікторина «Фінансовий футбол», мета якої полягає у тому, щоб відповідати на запитання, пов'язані з фінансами; гра-квест «Фінансові будні»; настільні ігри «Фінансовий крокодил», «Монополія».

Ключові слова: молодші школярі, основи фінансової грамотності, уроки математики.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 373.3.016:51

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-3

Formation of basic financial literacy of primary school children at mathematics lessons

Viktoriia Imber, Liudmyla Liubchak

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article is devoted to the description of peculiarities of the development of basic financial literacy of primary school children at mathematics lessons. In particular, the key aspects of the formation of financial literacy of children at the mathematics course and «I explore the world» are revealed. The results of studying the basics of financial literacy in primary school through personal results, meta-subject and subject results are presented.

Examples of implementing key aspects of developing children‟ financial literacy in each grade of primary school are provided.

It was found that in order to effectively promote the development of financial literacy of primary school children at mathematics lessons, it is advisable to rely on conditions: comprehensive familiarization of students with the concepts of the financial sphere; cooperation between the family and school and extracurricular educational institutions in financial issues; use of extracurricular activities to expand and deepen students‟ financial knowledge; use of information technologies through teaching financial literacy.

It has been established that the formation and development of children‟s financial literacy is a continuous process. The school‟s work in this direction should be integrated with the activities of the family. The family plays a key role in the formation of financial literacy of primary school children through the following tasks: weekly budget planning, family shopping, weekly child‟s expenses at school, calculating the change in the store, distributing a certain amount of money among family members.

The article describes educational computer, online programs, and online quests that can be used to develop students‟ financial literacy: the online quiz «Financial Football», the purpose of which is to answer questions related to finances; the quest game «Financial Everyday Life»; the board games «Financial Crocodile», «Monopoly».

Keywords: primary school children, basic financial literacy, mathematics lessons.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Формування основ фінансової грамотності дітей молодшого шкільного віку є досить вагомим завданням сучасної освіти, вирішення якого дозволяє не лише здійснювати підготовку дитини до реального дорослого життя, вчити її орієнтуватися в теперішньому, розвивати фінансове мислення, давати знання про гроші, ринки, бізнес, людську працю, а також формувати плановано-ділові риси особистості: уміння правильно діяти в різних ситуаціях життя, здійснювати самостійну, організовану, творчу діяльність у побудові свого життя. У цьому процесі збагачується словник учнів, починає розвиватися первинна економічна культура.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливими для висвітлення цієї проблеми є дослідження авторів С. Булавенко, О. Максимової, Н. Примаченко, Т. Смовженко, Ю. Чучаліної, О. Шпак та ін. На думку авторів, розвиток основ фінансової грамотності дітей важливо розпочинати з дошкільного та молодшого шкільного віку, не обмежуватись лише навчальним часом для формування фінансових понять, а й залучати позаурочну роботу, роботу з родинами та можливості сучасних інформаційних технологій.

Мета дослідження: обґрунтувати теоретичні й практичні підходи до формування основ фінансової грамотності в молодших школярів у процесі вивчення математики, а також, продемонструвати, як за допомогою навчального матеріалу з математики можна ефективно інтегрувати елементи фінансової освіти, формувати в учнів початкові уявлення про фінансові поняття, розвивати навички свідомого ставлення до грошей, планування витрат і розуміння цінності праці.

Виклад основного матеріалу. Основи фінансової грамотності в початковій школі включені до курсу математики. Суть здобуття основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики полягає у збагаченні різних видів діяльності дітей економічним змістом. На думку О. Максимової, насичення життя учнів початкової школи елементарною економічною інформацією є основою для створення передумов для формування реальної економічної думки, фінансової обізнаності учнів [4, с. 48].

У масовій свідомості математичні компетенції мають стати одним із головних показників інтелектуального рівня розвитку людини, невід‟ємним елементом культури та освіти, природним чином інтегруватися із загальною гуманітарною культурою. Кожен молодший школяр має індивідуально проєктувати свою «зону найближчого розвитку».

Навчання математики молодших школярів – це одна з важливих сфер шкільної освіти, у якій концепція формування основ фінансової грамотності може бути реалізована без особливих зусиль для дітей.

Основи фінансової грамотності інтегровані у фактичний процес вивчення математики в початковій школі. Зокрема, у змістовій лінії «Вимірювання величин» серед пропонованого змісту є тема: «Гроші. Операції з грошима. Одиниці вартості: копійка (коп.), гривня (грн). Різниця між поняттями копійки та монети. Розрахунок вартості, поняття решти, скільки не вистачає, розмін грошей на дрібніші, обмін валюти тощо (фінансові задачі)» (Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б., 3- 4 клас). У змістовій лінії «Числа. Дії з числами», передбачена тема: «Життєві ситуації, які розв‟язуються математичним шляхом, тексти математичного змісту, сюжетні задачі, їх розв‟язання різними способами з опорою на прості математичні моделі. Перевірка правильності розв‟язання проблемної ситуації різними способами», яка передбачає ознайомлення й розв‟язання життєвих ситуацій фінансового змісту.

У міру того, як відбувається формування у молодших школярів математичних знань і навичок, діти можуть знайомитися із

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

завданнями, що стосуються грошей і того, як вони функціонують у житті людини [2].

Ю. Чучаліна до особистісних результатів вивчення основ фінансової грамотності в початковій школі включає безпосередню участь дитини у вирішенні фінансових проблем своєї сім‟ї, розвиток самостійності та усвідомлення особистої відповідальності за свої вчинки, а також планування власного бюджету в малих обсягах та заощадженнях [7, с. 306].

Метапредметні результати вивчення основ фінансової грамотності в початковій школі включають оволодіння способами розв‟язання проблем творчого та пошукового характеру, уміння використати різні способи збору, аналізу, пошуку, обробки та представлення інформації, зокрема і в Інтернеті, уміння складати прості фінансові плани з учителем, проявляти пізнавальну та творчу ініціативи, уміння дослухатись до співрозмовника та вести діалог.

Предметні результати вивчення основ фінансової грамотності в початковій школі – це усвідомлення, розуміння та правильне оперування поняттями фінансово-економічної сфери, правильне уявлення про гроші, вміння розповідати про гроші, знання про доходи та витрати, а також вміння розраховувати бюджет у малих кількостях [8, с. 10].

Процес формування основ фінансової грамотності в дітей будується системно та здійснюється за допомогою різних форм роботи.

У 1-му класі учні знайомляться з поняттями «число» і «цифра», паралельно проходить ознайомлення з одиницями мір вартості – гривнями, монетами номіналом 1, 5, 10 грн. У цьому віці учні мають уміти рахувати та вибирати монети для оплати в магазині будь-якого продукту в межах 20 грошових одиниць (рис. 1).

Рис. 1. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 1 класу (авт. Скворцова С.О.)

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

У 2 класі поняття «гроші» включає їх функції: міру вартості, засоби обігу, засоби платежу, засоби накопичення. Молодші школярі розширюють знання про банкноти: номінали монет і банкнот укрупнюються (рис. 2).

У 3 класі учні продовжують вивчати грошові знаки: монети, купюри в межах 1000 грн. Починають використовувати формулу вартості покупки: ціна помножена на кількість дорівнює вартості. Вирішують різні види задач на обчислення ціни, вартості та кількості товару. Учні мають орієнтуватись у цінах на іграшки, продукти харчування, одяг, канцелярські товари тощо.

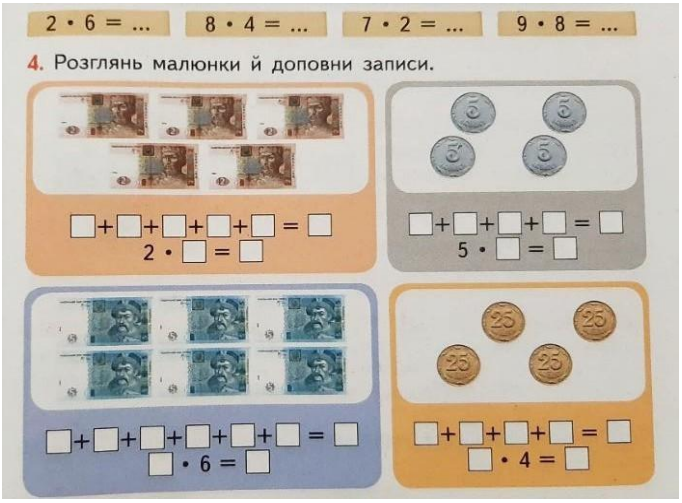

Рис. 2. *Приклад фінансового завдання з підручника математики для 2 класу (авт. Гісь О., Філяк І.)*

У рамках інтегрованого курсу «ЯДС» продовжується навчання третьокласників фінансовій грамотності. У змістовій лінії «Людина в суспільстві» серед очікуваних результатів навчання визначено: розмірковує, як правильно розпоряджатися кишеньковими грошима. Практичний блок передбачає рольову гру «Супермаркет».

Традиційними завданнями в підручниках з математики залишаються такі, як «обчисли», «склади вираз» або «розв‘яжи задачу», з використанням різних номіналів української гривні.

Наприклад: Завдання 1. Які купюри зображені на кожному малюнку? Порахуйте монети. Порахуйте кількість гривень на кожному малюнку. Складіть вираз і обчисліть його значення (авт. Листопад Н.П., 2020) (рис. 3).

У 4 класі діти знайомляться із банкнотами номіналом вище 1000 грн. Крім того, школярі продовжують вчитися переводити гривні в копійки і навпаки. Використовуючи формулу вартості покупки, вони вирішують різні типи задач, щоб визначити ціну, кількість та вартість продукту. У 4 класі вводяться нові поняття, такі як «витрати і доходи сім‘ї», «складання бюджету сім‘ї» і його «планування». До кінця 4 класу учні повинні добре розуміти, скільки вони витрачають на одяг, взуття тощо.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Рис.3. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 3 класу (авт. Листопад Н.П.)

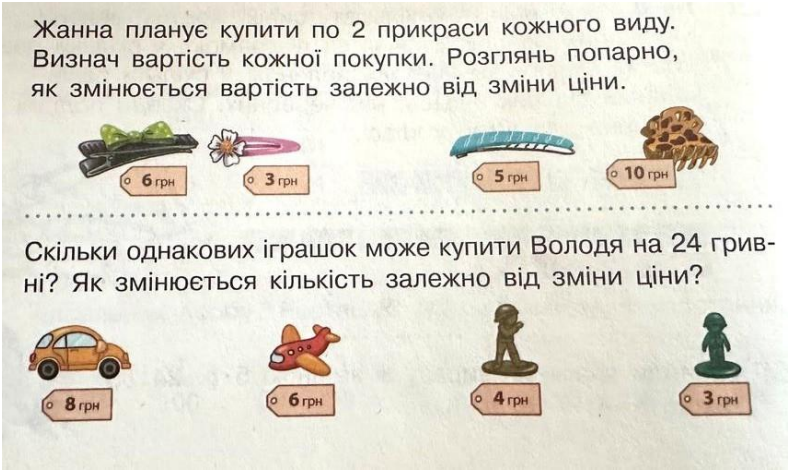

Рис. 4. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 3 класу (авт. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В.)

Для учнів четвертих класів формування основ фінансової грамотності продовжується в процесі ознайомлення з різними грошовими номіналами, а також під час вивчення математики формуються такі основні поняття, як «товар», «ціна», «вартість» і «заощадження» (авт. Листопад Н.П., 2021). Наведемо приклади завдань.

Завдання 1. На якій із зображених грошових купюр її вартість позначена двоцифровим числом? трицифровим числом? чотирицифровим числом? Вартість якої купюри найбільша? (рис. 5, рис. 6, рис. 7).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Рис.5. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 4 класу (авт. Листопад Н.П.)

Рис. 6. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 4 класу (авт. Скворцова С.О., Онопрієнко О.В.)

Рис. 7. Приклад фінансового завдання з підручника математики для 4 класу (авт. Гісь О., Філяк І.)

Таким чином, підтверджується ідея авторів (М. Вайнтрауб, О. Стрельченко, І. Стрельченко), що метою вивчення основ фінансової грамотності в курсі математики є залучення молодших школярів до умов реального життя, формування свідомої, активної та відповідальної життєвої позиції [2, с. 7].

Відсутність освіти в галузі фінансової грамотності часто проявляється в тому, що діти зневажливо ставляться не лише до звичайних предметів, а й до своїх речей. Вони не завжди розуміють, що навіть найменші пошкодження власних чи шкільних речей дорого обходяться батькам та школі.

Задля того, щоб ефективно сприяти розвитку фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики, доцільно враховувати певні умови. Наприклад, реалізація комплексного підходу до процесу ознайомлення молодших школярів з фінансовою сферою, який включає формування елементарних фінансово-економічних знань, умінь, навичок,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

особистісних рис, необхідних для успішної фінансової діяльності, що, на думку С. Булавенко, сприятиме бажанню учня правильно керувати своїми фінансами, сформувати раціональні економічні звички. Фінансово освічена людина може сама зробити своє життя матеріально сприятливим [1, с. 19].

Процес навчання молодших школярів основам фінансової грамотності доцільно починати з освоєння основних понять: гроші, ціна, власність, торгівля, виробництво, товари, ринки, та ін. Зазначимо, що формування та розвиток в учнів основ фінансової грамотності – безперервний процес. Робота школи у цьому напрямі має інтегруватися з діяльністю сім‟ї, дошкільних закладів, позашкільних закладів тощо. На початковій стадії навчання вчителі вводять молодших школярів у світ економічних понять та категорій за допомогою різноманітних ігор, вирішення найпростіших завдань, обговорення соціально-економічних ситуацій [8; 9].

Отже, важливою умовою розвитку основ фінансової грамотності молодших школярів є співпраця сім‟ї, школи та позашкільних закладів освіти. Реалізація цієї умови може здійснюватися через проведення спільних заходів, таких як фінансові фестивалі та ярмарки. Наприклад, у ході організації шкільних ярмарків учні можуть продавати вироби, заробляти реальні або «шкільні гроші», які обмінюються на призи. Проведення сімейних майстер-класів дає змогу батькам та дітям разом засвоювати основи фінансової грамотності. До проведення тематичних тижнів фінансової освіти в школі та позашкільних закладах доцільно залучати родини учнів. Наприклад, це можуть бути такі теми тижнів: «Моя перша скарбничка», «Маленький підприємець», «Гроші навколо нас», «Еко-економіка: економимо ресурси – зберігаємо майбутнє».

Використання позаурочних форм діяльності має значні можливості для розширення та поглиблення фінансових знань учнів, а саме: проведення різноманітних конкурсів, олімпіад, екскурсій містом, до магазинів та на підприємства, захист дітьми проєктів, дебатів тощо.

У системі початкової освіти для розвитку основ фінансової грамотності учнів проводяться також і неформальні позакласні заходи. До них належать конкурси, факультативи, семінари, літні школи та ін. При тому, що неформальна освіта вже довела свою ефективність як інструмент формування моделей поведінки в молоді (наприклад, у США та Австралії), її фактичний вплив, на думку вчених, залежить від якості розробки програми, включаючи постановку чітких освітніх цілей, правильний вибір цільової аудиторії, проведення оцінки результатів тощо [5; 9].

Зазначимо, що останніми роками бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій вплинув на розвиток особистості учня. Істотно змінився характер навчання в закладах освіти. Застосування комп‟ютерних, інформаційних засобів навчання стало нагальною потребою освітніх закладів. Тому інформаційні технології ми розглядаємо як такі, що мають потенційні можливості для розвитку основ фінансової грамотності молодших школярів, зокрема, найбільш поширеними стали навчальні комп‟ютерні та онлайн-програми, онлайн-квести. У початкових класах можна застосовувати комп‟ютерну онлайн-вікторину «Фінансовий футбол» (https://financialfootball.com/), мета якої полягає у тому, щоб відповідати на запитання, пов‟язані з фінансами. Цікавим досвідом є гра-квест «Фінансові будні»,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

настільні ігри «Фінансовий крокодил», «Монополія» тощо.

Системне застосування перерахованих форм та засобів організації позаурочної діяльності учнів початкових класів забезпечить належний рівень розвитку їх фінансової грамотності. Виховні аспекти пропонованих ігор включають формування свідомого ставлення до заощадження та ощадливості, культури споживання, розуміння ролі грошей, виваженого ставлення до реклами та усвідомлення потреб і фінансових можливостей сім'ї.

Висновки. Таким чином, оволодіння молодшими школярами достатнім рівнем знань та умінь, мотивами та установками у фінансовій сфері:

-допомагає розвивати здатність оцінювати життєві фінансові ситуації та самостійно вирішувати дрібні фінансові проблеми;

-забезпечує грамотне задоволення нагальних потреб у повсякденному житті;

-формує правила та звички фінансово грамотної та безпечної для свого благополуччя поведінки;

-забезпечує освоєння нових соціально-економічних ролей (споживач, інвестор, платник податків, учасник ринку фінансових послуг та ін.);

-є важливим механізмом соціально-економічної адаптації та соціалізації.

Здобувши елементарні фінансові знання у початковій школі, учням простіше буде засвоювати більш складні економічні знання в основній школі, що є важливим аспектом для формування та функціонування особистості людини у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Булавенко С. Д. Дидактичні основи формування фінансової грамотності учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2018. №150. С. 18-20.
2. Вайнтрауб М.А., Стрельченко О.С., Стрельченко І.Г. Фінансова математика: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Арт-програми», 2002. 120 с.
3. Імбер В. Формуємо комбінаторні уявлення дітей. *Дошкільне виховання*. 2013. №11. С. 7-9.
4. Максимова О. Фінансова грамотність у початковій школі. *Сучасна школа України.* 2018. № 4. С. 48-50.
5. Попова Н.Е., Імашева А.І. До проблеми формування фінансової грамотності учнів. *Перспективи розвитку науки та освіти: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції*. 2015. №13. С. 114-116.
6. Фінансова поведінка: навчально – методичний посібник для вчителя /за заг. ред. д-ра екон. наук проф. Т.С. Смовженко. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 350 с.
7. Чучаліна Ю. Педагогічні умови формування фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 59, том 3, 2023. С. 303-311.
8. Шпак О., Булавенко С., Примаченко Н. Теоретичні аспекти фінансового виховання як основи формування соціально та економічно активної особистості. *Молодь і ринок.* 2016. № 9(140). С. 6-11.
9. Як навчити дітей фінансової грамотності URL: http://vseprogroshi.com.ua/yak-navchiti-ditej-finansovoyi-gramotnosti.html (дата звернення 28.03.2025).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

References

1. Bulavenko, S. D. (2018). Dydaktychni osnovy formuvannia finansovoi hramotnosti uchniv [Didactic foundations of forming students‟ financial literacy]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 150, 18-20. [in Ukrainian].
2. Vaintraub, M. A., Strelchenko, O. S. & Strelchenko, I. H. (2002). *Finansova matematyka* [Financial mathematics]. Kyiv: TOV «Art-prohramy». [in Ukrainian].
3. Imber, V. (2013). Formuiemo kombinatorni uiavlennia ditei [Formation of combinatorial ideas in children]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool Education*, 11, 7-9. [in Ukrainian].
4. Maksymova, O. (2018). Finansova hramotnist u pochatkovii shkoli [Financial literacy in elementary school]. *Suchasna shkola Ukrainy – Modern School of Ukraine*, 4, 48-50. [in Ukrainian].
5. Popova, N. E. & Imasheva, A. I. (2015). Do problemy formuvannia finansovoi hramotnosti uchniv [To the problem of forming financial literacy of students]. *Perspektyvy rozvytku nauky ta osvity – Prospects for the Development of Science and Education*, 13, 114-116. [in Ukrainian].
6. Smovzhenko, T. S. (Ed.). (2016). *Finansova povedinka* [Financial behavior]. Kyiv: DVNZ «Universytet bankivskoi spravy». [in Ukrainian].
7. Chuchalina, Yu. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia finansovoi hramotnosti molodshykh shkoliariv na urokakh matematyky [Pedagogical conditions for the formation of financial literacy of younger schoolchildren in mathematics lessons]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in the Humanities*, 3(59), 303-311. [in Ukrainian].
8. Shpak, O., Bulavenko, S. & Prymachenko, N. (2016). Teoretychni aspekty finansovoho vykhovannia, yak osnovy formuvannia sotsialno ta ekonomichno aktyvnoi osobystosti [Theoretical aspects of financial education as the basis for the formation of a socially and economically active personality]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 9(140), 6-11. [in Ukrainian].
9. Yak navchyty ditei finansovoi hramotnosti [How to teach children financial literacy]. Retrieved from: http://vseprogroshi.com.ua/yak-navchiti-ditej-finansovoyi-gramotnosti.html [in Ukrainian].

Про авторів

Вікторія Імбер
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0003-2908-9654
imbervika@gmail.com

Людмила Любчак
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID iD: 0000-0002-2330-2998
liudmyla.liubchak@vspu.edu.ua

About the Authors

Viktoriia Imber
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,Associate Professor of Department of Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0003-2908-9654
imbervika@gmail.com

Liudmyla Liubchak
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Primary Education,Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0002-2330-2998
liudmyla.liubchak@vspu.edu.ua

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УКРАЇНСЬКЕ ДОШКІЛЛЯ: СИНЕРГІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ДОСВІДУ І ЗАРУБІЖНИХ ІННОВАЦІЙ

UKRAINIAN PRESCHOOL EDUCATION: SYNERGY OF DOMESTIC EXPERIENCE AND FOREIGN INNOVATIONS

УДК 37.018.1

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-4

Дослідження ставлення батьків до небезпечного поводження під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку

Ірина Деснова[1], Зоряна Савчук[2]

1. Маріупольський державний університет, м. Київ, Україна
2. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті розглянуто проблему ставлення батьків до небезпечного поводження дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності. Акцентовано увагу на значущості ігрової діяльності як провідного чинника когнітивного, емоційного та соціального розвитку дітей дошкільного віку. Визначено, що ігрова активність може стимулювати дітей до випробовування власних можливостей, що може мати як позитивний, так і негативний вплив на стан безпеки. У межах емпіричного дослідження проаналізовано ставлення батьків до небезпечної поведінки під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку, їхні страхи, занепокоєння та стратегії контролю. Констатовано, що абсолютна більшість респондентів усвідомлюють важливість виховання в дітей дошкільного віку вміння поводитись безпечно. Виявлено, що переважна більшість батьків прагнуть до «балансу» між заборонами і встановленням обмежень в ігровій діяльності дитини; між заборонами та створенням умов для прояву дитиною самостійністю. Висунуто припущення, що вибір між превентивними заходами (організація середовища) та реактивним підходом (реагування за необхідності) може свідчити про різний рівень усвідомлення батьками впливу потенційних ризиків на безпечну поведінку дітей дошкільного віку. На основі результатів дослідження окреслено стратегії батьків у створенні безпечного середовища для дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності: стратегія пасивного контролю; стратегія активного, але ненав‟язливого контролю; стратегія превентивних заходів та стратегія максимального контролю. Зафіксовано, що особистісні уявлення про загрози, рівень тривожності батьків, індивідуальні особливості дитини, значно впливають на обрання мамами й татами стратегії створення безпечного середовища для ігрової діяльності дитини дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільний вік, ігрова діяльність, небезпечна поведінка, ставлення батьків, безпека дітей, виховання.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 37.018.1

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-4

Study of parents attitudes to dangerous behaviour during play activities of preschool children

Iryna Desnova[1], **Zoriana Savchuk**[2]

1. Mariupol State University м. Kyiv, Ukraine
2. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article deals with the problem of parents‟ attitudes to the dangerous behaviour of preschool children during play activities. Attention is focused on the importance of play activity as a leading factor in the cognitive, emotional and social development of preschool children. It is determined that play activity can stimulate children to test their own capabilities, which can have both a positive and negative impact on the state of safety. The empirical study analyses parents‟ attitudes to dangerous behaviour during preschool children‟s play activities, their fears, concerns and control strategies. It is stated that the vast majority of respondents are aware of the importance of teaching preschool children to behave safely. It has been found that the vast majority of parents strive for a “balance” between prohibitions and restrictions in the child‟s play; between prohibitions and creating conditions for the child to be independent. The author suggests that the choice between preventive measures (organisation of the environment) and a reactive approach (response when necessary) may indicate a different level of awareness of parents of the impact of potential risks on the safe behaviour of preschool children. Based on the results of the study, the article outlines the strategies of parents in creating a safe environment for preschool children during play activities: strategy of passive control; strategy of active but unobtrusive control; strategy of preventive measures and strategy of maximum control. It has been recorded that personal perceptions of threats, the level of anxiety of parents, individual characteristics of the child significantly affect the choice of mothers and fathers to create a safe environment for preschool children‟s play activities.

Keywords: preschool age, play activity, dangerous behaviour, parental attitudes, child safety, upbringing.

© 2025The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Безпека виступає ключовою цінністю, що зумовлює свободу реалізації та розвиток особистості, сприяє гармонізації суспільних процесів та врегулюванню протиріч у різноманітних сферах життя людини. Тема безпеки широко висвітлюється в наукових і професійних колах, охоплюючи різні аспекти людської діяльності.

Аналіз наукових студій різного рівня з питань безпеки доводить, що переважна їхня більшість зосереджена на визначенні чинників впливу, що призводять до небезпеки, запровадженні превентивних заходів, спрямованих на нівелювання руйнівного впливу загроз в майбутньому, розробці стратегій набуття дітьми й молоддю необхідних знань та вмінь з безпечного поводження в різноманітних ситуаціях тощо. Враховуючи зростаючий вплив природних, техногенних, військових та соціальних загроз, актуальною постає потреба в комплексному, систематичному аналізі безпеки як суспільного явища, що передбачає дослідження механізмів виховання безпечної поведінки в дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «безпека» є багатогранним і широко досліджуваним у науковій сфері в різноманітних категоріях та вимірах. В українській мові це поняття має широкий спектр застосування, що виявляється в таких категоріях, як державна, національна, соціальна, енергетична, науково-технічна, інформаційна, духовна, трудова, техногенна, пожежна безпека тощо. Багатовимірність поняття «безпека» обумовлює виникнення активних наукових дискусій, які сприяють розширенню сфери його застосування як на теоретичному, так і на практичному рівнях.

Як українські, так і закордонні дослідники приділяють увагу визначенню понятійно-категорійного апарату безпеки та розробці методологічних підходів для її системного аналізу. З-поміж науковців, які займаються цією проблематикою, можна відзначити М. Астахову [1], Н. Гайворонюка [9], В. Горлінського [2], І. Коржа [4], М. Олексюка [9], А. Кліфтона (A. Clifton) [16], Дж. Рейсона (J. Reason) [22] та інших.

Дослідженню різноманітних аспектів виховання (формування) безпечної поведінки в дітей дошкільного віку приділяли увагу І. Денисюк [11], Л. Карнаух [3], Д. Олійник [11], О. Сорочинська [11] та інші науковці. Так, психолого-педагогічні підходи до формування базових знань з безпеки життєдіяльності в дітей дошкільного віку розкрито у працях О. Ващак [10], О. Сокури [10] та інших. Водночас, існують лише поодинокі наукові доробки, присвячені дослідженню безпечної поведінки дітей дошкільного віку в ігровій діяльності (І. Деснова, М. Замелюк, К. Крутій) [6;7].

Мета статті – науково-теоретичне обґрунтування результатів дослідження ставлення батьків до небезпечного поводження під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Компетентність у сфері безпечної поведінки є загальним поняттям, що вбирає широкий спектр компетенцій, життєво важливих для дітей дошкільного віку. У повсякденному житті в наслідок впливу загрози діти дошкільного віку можуть зіткнутися з ризиком отримати пошкодження різного ступеню як навмисно так і ненавмисно [23]. Джерела походження як навмисних так і ненавмисних загроз можуть приховуватись у фізичному або соціальному оточенні дитини. Відповідно діти дошкільного віку мають навчитися ефективно реагувати на ці загрози: 1) визначати джерело загрози; 2) оцінювати можливі наслідки впливу загрози на власне життя та здоров‟я; 3) застосовувати вміння поводитись безпечно.

Варто відзначити, що ставлення батьків до потенційних небезпек може значно відрізнятись. На те, як батьки здійснюють нагляд за дитиною за різноманітних обставин, може впливати ціла низка чинників: стать дитини, особливості темпераменту тощо. Як

© 2025The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

зазначають Б. Морроньєлло (B. Morrongiello), Н. Клеменсіс (N. Klemencic), М. Корбет (M. Corbett) батьки регулюють власний рівень нагляду за безпекою дітей на основі як батьківських, так і дитячих чинників Їхнє дослідження показало, що діти дошкільного віку, які вирізняються більш активною поведінкою (тобто демонструють високу активність та інтенсивну реакцію на нові ситуації та події), мають в медичному анамнезі більше травм, коли батьки повідомляли про недостатній нагляд, але не тоді, коли батьки повідомляли про високий рівень нагляду [18]. Отже, рівень нагляду за безпекою дітей дошкільного віку визначається індивідуальними особливостями дітей.

Коли діти набувають впевненості й прагнуть застосувати набуті рухові вміння (наприклад, прагнуть залізти на дерево), рівень травматизму демонструє тимчасові піки [12]. Варто відзначити, що коли діти поводяться непередбачувано, а батьки не приділяють достатньо часу задоволенню їхніх потреб у фізичній активності та корегуванню рівня нагляду, якого потребують діти для гарантування їхньої безпеки, вони частіше отримують травми через необережність, особливо в молодшому та середньому дошкільному віці [19].

По завершенню дослідження Б. Морроньєлло (B. Morrongiello) Л. Ондейко (L. Ondejko) та А. Літтлджон (A. Littlejohn), проведеного із залученням дітей дошкільного віку було задокументовано, що різні стратегії нагляду батьків по-різному впливають на частотність травм [20]. Так, рівень травматизму серед хлопчиків і дівчаток значно відрізнявся, коли матері використовували стратегію періодичного нагляду за дитиною, за такого нагляду хлопчики зазнавали більше травм, ніж дівчатка. Рівень травматизму серед хлопчиків, коли матері періодично віддалено спілкувались з дитиною, був таким самим високим, як і тоді, коли матері залишали своїх синів без нагляду, а показники для дівчат були такими самими низькими, як коли матері здійснювали пильний нагляд. Дослідження Б. Морроньєлло (B. Morrongiello) та Т. Добер (T. Dawber) показало, що хлопчики більше схильні до нехтування безпекою, ніж дівчатка, і вони менш підкоряються проханням батьків уникати небезпек. Відповідно, хлопчики потребують більш частого і пильного нагляду з боку батьків, ніж дівчатка, щоб зберігати особисту безпеку [21].

У наукових працях Ж. Брунер (J. Bruner) зазначено, що гра створює безпечне середовище, у якому діти можуть експериментувати з новими способами дій та розвивати мислення, а також випробовувати інші моделі поведінки [13]. Крім того, у деяких дослідженнях висувається припущення, що гра відіграє ключову роль у навчанні, сприяє фізичному, соціальному, емоційному та когнітивному розвитку дітей [14]. Ігрова діяльність допомагає активному дослідженню світу, що викликає позитивні емоції (радість, задоволення, інтерес, гордість). Ігрова діяльність має певну структуру та особливості організації, що спонукає її учасників дотримуватись встановлених правил, проте ці правила не є «жорсткими», а сама ігрова діяльність часто не має чітко окресленого сценарію [15]. Отже, ігрова діяльність має безліч переваг для розвитку дітей дошкільного віку та може виступати засобом набуття дітьми безпечної поведінки.

Опис дослідження. Дослідження мало на меті визначення характеру ставлення батьків до небезпечного поводження дітей дошкільного віку в умовах ігрової діяльності. Задля реалізації окресленої мети було створено опитувальник напіввідкритого типу «Небезпечне поводження дітей в ігровій діяльності» (автор – І. Деснова). Опитувальник визначає рівень ставлення батьків до небезпечного поводження дітей дошкільного віку в умовах ігрової діяльності за трьома критеріями, а саме: у*свідомлення батьками прихованої небезпеки для дітей дошкільного віку в ігровій діяльності; реакції батьків на прояви небезпечної поведінки*

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

дошкільниками в ігровій діяльності; стратегії батьків у вихованні безпечної поведінки в дітей дошкільного віку. Опитувальник містив 21 запитання, з-поміж яких 7 запитань були загально статистичного змісту (вік батьків, вік та стать дитини, кількість дітей в сім'ї, фах батьків, територія проживання) та 14 запитань відповідали меті дослідження.

Батькам дітей дошкільного віку було запропоновано пройти опитування за допомогою гугл форми (метод самооцінювання). Опитування проводилось на засадах анонімності та добровільності. Результати опитування автоматично згрупувались в загальну таблицю Exel. Далі представлено аналіз результатів відповідей батьків дітей дошкільного віку за декількома питаннями опитувальника.

До участі в опитуванні було залучено 146 батьків дітей дошкільного віку, де переважна більшість респондентської групи склали мами (128 респондентів – 87,7% від загальної респондентської групи). До опитування також долучились 5 татусів (3,4% від загальної респондентської групи). Варіант відповіді «Інший законний представник» обрало 13 респондентів (8,9% від загальної респондентської групи). Переважна більшість респондентів мешкають у місті Київ (20,5% опитаних) та Київській області (50% опитаних). У меншому відсотковому співвідношенні до опитування долучились респонденти з Дніпропетровської (8,9% опитаних), Житомирської (2,1% опитаних), Кировоградської, Львівської, Рівненської, Сумської, Хмельницької (по 1,4% опитаних), Одеської, Запорізької, Івано-Франківської, Закарпатської (по 0,7% опитаних).

Результати дослідження. Аналіз відповідей батьків на запитання *«Наскільки актуальним для Вас є виховання в дитини правил безпечної поведінки?»* засвідчує про високий рівень усвідомлення ними значущості цього питання. Так, абсолютна більшість респондентів (92,6%) вважають питання виховання безпечної поведінки актуальним або дуже актуальним, де варіант відповіді *«Актуально»* обрало 43,3% батьків та варіант відповіді «*Дуже актуально»* позначило 49,3% респондентів. Вважаємо, що отримані дані вказують на домінування у вихованні дітей дошкільного віку питання безпечної поведінки. Мінімальна частка опитаних (1,4%) вважають, що це питання лише частково актуальне або використовують альтернативні формулювання («важливо» – 0,7%). Жоден з респондентів (0%) не вказав, що питання безпечної поведінки дитини «не є актуальним», що свідчить про загальне усвідомлення батьками значущості безпечної поведінки. Відповідь *«важливо»* (0,7%) не є типовою для респондентської групи і, можливо, є наслідком різного інтерпретування запропонованих варіантів відповідей або бажання деяких респондентів надати власне уточнення. Отже, фактично відсутня значна група батьків, які б вважали цю тему виховання безпечної поведінки в дитини несуттєвою або другорядною. Батьки переважно вважають формування безпечної поведінки важливим аспектом виховання дитини. Відсутність відповідей *«не актуально»* підтверджує загальний суспільний запит на виховання в дітей навичок безпечної поведінки.

Аналіз відповідей батьків на запитання *«Яких заходів Ви вживаєте, щоб забезпечити безпечне середовище для ігрової діяльності Вашої дитини?»* відображає їхні стратегії організації безпеки дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності та баланс між контролем і наданням самостійності. Так, переважна більшість батьків (52,1%) схильні надавати дитині свободу дій, але в той же час залишаються поруч (варіант відповіді «Знаходжусь поруч, але не забороняю дитині проявляти самостійність під час ігор»). Це свідчить про пріоритетність для батьків означеної стратегії у вихованні безпечної поведінки, що поєднує в собі баланс між прагненням батьків до убезпечення дитини та створенням умов для її самостійності. Акцент на попереджувальних заходах вказує на те, що

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

21,2% батьків активно організовують безпечне середовище, щоб мінімізувати загрози ще до початку ігрової діяльності. Прагнення організувати безпечне середовище може виявлятись в облаштуванні батьками простору, усуненні потенційних небезпек, виборі безпечних іграшок тощо. Вибір між превентивними заходами (організація середовища) та реактивним підходом (реагування за необхідності) може свідчити про різний рівень усвідомлення батьками впливу потенційних ризиків на безпечну поведінку дітей дошкільного віку. Разом з тим, 17,1% батьків відзначили, що реагують на небезпеку за потреби й обрали варіант відповіді «Знаходжусь поблизу та реагую за виникнення небезпеки». Реактивна модель поведінки (17,1%) може бути зумовлена впевненістю батьків у здатності дитини самостійно оцінювати небезпеку або недостатнім розумінням потенційних загроз. На нашу думку, такий підхід є менш превентивним, але все ж передбачає здійснення батьками контролю над ситуацією. Лише 7,5% батьків «завжди знаходяться поруч із дитиною під час ігрової діяльності», що може свідчити про наявність надмірного контролю з боку батьків, спричиненого їхньою тривожністю, індивідуальними особливостями та умовами розвитку дитини (наприклад, вік, стан здоров‟я, надмірна активність дитини тощо) або невпевненістю батьків у здатності дитини самостійно уникати небезпек. Вважаємо, що страх батьків перед можливими небезпеками може значно сповільнювати формування у дитини навичок самостійності та обмежувати досвід реагування дітей в ситуаціях потенційних небезпек.

Отже, оптимальним підходом більшість батьків вважають поєднання контролю за безпекою дитини та надання їй свободи під час ігрової діяльності. Високий рівень уваги до безпеки виявляється у значного відсотка батьків, які організовують безпечне середовище для дитини. Менш популярні реактивні моделі поведінки можуть свідчити про різні уявлення батьків щодо безпеки та самостійності дітей.

Викладені вище результати опитування батьків щодо небезпечного поводження під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку дали змогу окреслити стратегії, до яких вдаються респонденти в організації безпечного середовища (таблиця 1).

Таблиця 1

Стратегії батьків у створенні безпечного середовища для дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності

Стратегія батьків	Рівень контролю	Рівень самостійності	Можливі наслідки
Пасивний контроль	Низький	Високий	Ризик непередбачуваних ситуацій
Активний, але ненав'язливий контроль	Помірний	Високий	Оптимальний розвиток самостійності
Превентивні заходи	Помірний	Високий	Підготовлене середовище, але є ризик недооцінки інших загроз
Максимальний контроль	Високий	Низький	Обмеження самостійності дитини

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Так, стратегія пасивного контролю передбачає втручання лише в разі потреби, що може сприяти самостійності дитини. Проте, якщо середовище не підготовлене, ця стратегія провокує до ризику випадкового травмування дитини. Небезпека може виникнути раптово, і дитина не встигне отримати допомогу. Вважаємо, що обрання батьками дітей дошкільного віку стратегії пасивного контролю зумовлено такими причинами: впевненість батьків у здатності дитини самостійно, без їхнього втручання уникати небезпеки; недостатнє усвідомлення батьками впливу потенційних загроз; відсутність можливості постійного спостереження за дитиною.

Стратегія активного, але ненав'язливого контролю є найбільш збалансованою та дозволяє дитині навчитися приймати рішення та оцінювати ризики за виникнення небезпеки в ігровій діяльності. Окреслена стратегія відповідає потребі дитини дошкільного віку в прагненні до самостійності й автономії та має певні переваги: 1) дитина привчається відповідально ставитись до власної безпеки; 2) батьки можуть запобігти небезпечним ситуаціям без надмірного контролю. Однак, якщо батьки переоцінюють вміння дитини діяти безпечно, вона може зіткнутися з небезпекою, до якої ще ні психологічно ні фізично не готова.

Стратегія превентивних заходів зосереджується в першу чергу на створенні безпечних умов, у той самий час постійний нагляд з боку дорослого не є обов‟язковим. Яскравим прикладом застосування такої стратегії є приватні ігрові осередки, ігрові центри для дітей різного віку, які містять набір захисних елементів (бар‟єрів, покриттів тощо), нівелюють контакт дитини з небезпечними предметами, мають обмеження за віком та містять інструкції з правилами користування ігровим обладнанням. Вагомими перевагами цієї стратегії є: 1) дитина перебуває в максимально безпечних умовах, почувається вільною, адже її бажання в активності майже не обмежуються; 2) зменшується потреба в постійному контролі з боку батьків. Однак зазначимо, що безпечне середовище не виключає виникнення небезпечних ситуацій. Так, у менш контрольованих умовах високий рівень збудження та активності дитини може спричинити ситуацію втрати саморегуляції над власними рухами. До того ж низький рівень контролю над ігровою діяльністю з боку дитини підвищує ймовірність нехтування правилами безпеки. Дитина дошкільного віку інтуїтивно прагне перевірити власні можливості й наражає себе на небезпеку травмування.

Стратегія максимального контролю виявляється в постійному втручанні батьків в ігрову діяльність дитини задля підтримання її безпеки. Така стратегія нівелює будь-які загрози, навіть незначні. Батькам властиве суб‟єктивне перебільшення загроз під час ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Вважаємо, що обрання батьками дітей дошкільного віку стратегії максимального контролю зумовлено такими причинами: підвищена тривожність батьків; наявність особливих умов розвитку дитини (хронічні хвороби, схильність до травматизму тощо); недовіра до безпеки середовища; наявність у батьків негативного досвіду травматизації дитини в минулому. Вагомим недоліком стратегії максимального контролю є те, що вона може призвести до психологічної залежності дитини від батьків і сформувати в неї невпевненість та страх перед потенційними загрозами. Дитина дорослішає і батьки не завжди зможуть бути з нею поряд. Як наслідок, домінування стратегії максимального контролю у вихованні дитини дошкільного віку може призвести до її незахищеності від загроз в майбутньому.

Зазначимо, що описані вище стратегії батьків щодо створення безпечного середовища для дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності є науковим припущенням та потребують подальшого емпіричного уточнення. Вважаємо, що в практиці здійснення

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

батьками виховного впливу на дітей дошкільного віку задля набуття ними досвіду безпечної поведінки окреслені стратегії застосовуються в різноманітних комбінаціях та змінюються відповідно до віку дитини та ситуації.

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що ставлення батьків до небезпечного поводження дітей дошкільного віку під час ігрової діяльності є неоднорідним і залежить від низки чинників, зокрема рівня тривожності, виховних стратегій та особистісних уявлень про небезпеку. З‘ясовано, що переважна частина батьків прагне мінімізувати потенційні загрози, обмежуючи за ситуації ігрову діяльність дітей дошкільного віку. Водночас деякі респонденти визнають значущість поміркованого ризику для розвитку самостійності та відповідальності в дітей. Виявлено, що надмірний контроль з боку батьків може негативно впливати на здатність дошкільників оцінювати небезпеку. Натомість гнучкість у виборі між контролем та самостійністю, створюють кращі передумови для здійснення батьками виховання безпечної поведінки в дітей дошкільного віку. Перспективою подальшого дослідження вбачаємо здійснення порівняльного аналізу ставлення батьків та вихователів до небезпечної поведінки в ігровій діяльності дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Астахова М., Белошенко Ю. Концепт «безпека»: компетентність, культура та особливості мислення. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. № 12(8). С. 7-12. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i8-001
2. Горлінський В. В. Аксіологічний дискурс безпеки як соціального феномену. *Практична філософія.* 2004. № 2. С. 108-116.
3. Карнаух Л. П. Виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі: автореф. дис… канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2010. 21 с. URL: http://surl.li/jogmdl (дата звернення: 23.03.2025).
4. Корж І. Безпека: медотологічні підходи до поняття. *National law journal: teory and practice.* 2019. № 8. С. 68-72. URL: https://surl.li/apxncu (дата звернення: 23.03.2025).
5. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Теорія і методика виховання*. 2021. Т 2. № 4. С. 84-91. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13
6. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія: Педагогіка.* 2022. № 1. С. 122-133. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18
7. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Діти грають у війну, або як сформувати усвідомлений ризик. *Дошкільне виховання.* 2023. № 8. С. 3-8. URL: https://journals.ua/reader/35731.html?list=2 (дата звернення: 23.03.2025).
8. Крутій К. Л., Деснова І. С., Поповська О. А. Організація ігрової діяльності для формування навичок безпеки в дітей дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2024. № 97. С. 28-35. URL: https://surl.li/zylina (дата звернення: 23.03.2025).
9. Олексюк М., Гайворонюк Н. Філософія безпеки в умовах воєнного стану. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2023. № 320 (4). С. 189-194. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-28

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

10. Сокура О. І., Вашак О. О. Формування безпечної поведінки дошкільників у природному довкіллі. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ФОП Цьома С. П., 2020. Вип. 4. С. 172-175.
11. Сорочинська О. А., Денисюк І. О., Олійник Д. С. Аспекти формування досвіду безпечної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. *Наука і техніка сьогодні. 2023. № 6.* С. 451-460.
12. Agran P., Winn D., Anderson C., Trent R., Walton-Haynes L., Thayer S. Rates of pediatric injuries by 3-month intervals for children 0 to 3 years of age. *Pediatric*. 2003. № 11. P. 683-692.
13. Bruner J. The nature and uses of immaturity. *American Psychologist.* 1972. № 27. P. 687-708.
14. Christie J. Play as a learning medium. *In Theory in context and out, edited by Stuart Reifel*. 2001. № 9. P. 358-365.
15. Christie J., Kathleen R. Play in an era of early childhood standards. In Several perspectives on children‟s play. *Scientific reflections for practitioners, edited by Tom Jambor and Jan Van Gills*. 2007. № 18. P. 133-145.
16. Clifton A., Ericson I. Concise encyclopedia of system safety : definition of terms and concepts. John Wiley & Sons, 2011. 78 p. URL: https://surli.cc/zmiqzi (дата звернення: 22.03.2025).
17. Kruty K. L., Holiuk O. A., Desnova I. S., Rodiuk N., Bilska O., Pakhalchuk N., Blashkova O. Dysontogenesis and reduction of childrens game: analysis, consequences, ways to solve problems. *Society. Integration. Education Proceedings of the International Scientific Conference.* 2022. Vol. 1. P. 415-425. URL: https://surl.li/fpufok (дата звернення: 20.03.2025).
18. Morrongiello B. A., Klemencic N., Corbett M. Interactions between child behavior patterns and parent supervision: implications for children‟s risk of unintentional injury. *Child Development.* 2008. №. 79(3). P. 627-638.
19. Morrongiello B. A, Pickett W, Berg R. L., Linneman J. G., Brison R. J., Marlenga B. Adult supervision and pediatric injuries in the agricultural worksite. *Accident Analysis and Prevention*. 2008. № 40(3). P. 1149-1156.
20. Morrongiello B. A, Ondejko L., Littlejohn A. Understanding toddlers‟ in-home injuries: II. Examining parental strategies and their efficacy for managing child injury risk. *Journal of Pediatric Psychology*. 2004. № 29(6). P. 433-446.
21. Morrongiello B. A., Dawber T. Toddlers‟ and mothers‟ behaviors in an injury-risk situation: Implications for sex differences in childhood injuries. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 1998. № 19(4). P. 625-639.
22. Reason J. Safety paradoxes and safety culture. *Injury Control and Safety Promotion*. 2000. № 7(1). P. 3-14. DOI: https://doi.org/10.1076/1566-0974(200003)7:1;1-V;FT003
23. West B. A., Rudd R. A., Sauber-Schatz E. K., Ballesteros M. F. Unintentional injury deaths in children and youth 2010-2019. *Journal of Safety Research*. 2021. № 78. P. 322-330. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jsr.2021.07.001

References

1. Astakhova, M., & Beloshenko, Yu. (2024). Kontsept «bezpeka»: kompetentnist, kultura ta osoblyvosti myslennia [The concept of «security»: competence, culture and peculiarities of thinking].
2. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 12(8), 7-12. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i8-001 [in Ukrainian].
3. Horlinskyi, V. V. (2004). Aksiolohichnyi dyskurs bezpeky yak sotsialnoho fenomenu [Axiological discourse of security as a social phenomenon]. *Praktychna filosofiia – Practical philosophy*, 2, 108-116. [in Ukrainian].

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

4. Karnaukh, L. P. (2010). *Vykhovannia bezpechnoi povedinky ditei doshkilnoho viku v sotsialnomu seredovyshchi* [Educating safe behaviour of preschool children in the social environment]: avtoref. dys… kand. ped. nauk: 13.00.08. Kyiv, 21 p. Retrieved from: http://surl.li/jogmdl [in Ukrainian].
5. Korzh, I. (2019). Bezpeka: medotolohichni pidkhody do poniattia [Security: medical approaches to the concept]. *National law journal: teory and practice*, 8, 68-72. Retrieved from: https://surl.li/apxncu [in Ukrainian].
6. Krutii, K. L., Desnova, I. S. & Zameliuk, M. I. (2021). Definitsiia «Hra yak providnyi typ diialnosti doshkilnyka»: analiz pidkhodiv [Definition of „Game as a leading type of preschooler's activity": analysis of approaches]. *Teoriia i metodyka vykhovannia – Theory and methods of education*, 2(4), 84-91. Retrieved from: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13 [in Ukrainian].
7. Krutii, K. L., Desnova, I. S. & Zameliuk, M. I. (2022). Samodiialna hra dytyny doshkilnoho viku: vazhlyvist yedynykh terminolohichnykh pidkhodiv [Amateur game of a preschool child: the importance of common terminological approaches]. *Akademichni studii. Seriia: Pedahohika – Academic Studies. Series: Pedagogy*, 1, 122-133. Retrieved from: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18 [in Ukrainian].
8. Krutii, K. L., Desnova, I. S. & Zameliuk, M. I. (2023). Dity hraiut u viinu, abo yak sformuvaty usvidomlenyi ryzyk [Children play war, or how to form a conscious risk]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 8, 3-8. Retrieved from: https://journals.ua/reader/35731.html?list=2 [in Ukrainian].
9. Krutii, K. L., Desnova, I. C. & Popovska, O. A. (2024). Orhanizatsiia ihrovoi diialnosti dlia formuvannia navychok bezpeky v ditei doshkilnoho viku [Organisation of game activity for the formation of safety skills in preschool children]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools*, 97, 28-35. Retrieved from: https://surl.li/zylina [in Ukrainian].
10. Oleksiuk, M. & Haivoroniuk, N. (2023). Filosofiia bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Philosophy of security in martial law]. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 320(4), 189-194. Retrieved from: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-320-4-28 [in Ukrainian].
11. Sokura, O. I. & Vashak, O. O. (2020). Formuvannia bezpechnoi povedinky doshkilnykiv u pryrodnomu dovkilli [Formation of safe behaviour of preschoolers in the natural environment. Preschool education in the modern socio-cultural space]. *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori – Preschool education in the modern socio-cultural space* : zb. nauk. prats. Poltava: FOP Tsoma S. P., 4, 172-175. [in Ukrainian].
12. Sorochynska, O. A., Denysiuk, I. O. & Oliinyk, D. S. (2023). Aspekty formuvannia dosvidu bezpechnoi povedinky u ditei starshoho doshkilnoho viku [Aspects of forming the experience of safe behaviour in children of senior preschool age]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, 6, 451-460. [in Ukrainian].
13. Agran, P., Winn, D., Anderson, C., Trent, R., Walton-Haynes, L. & Thayer S. (2003). Rates of pediatric injuries by 3-month intervals for children 0 to 3 years of age. *Pediatric*, 11, 683-692.
14. Bruner, J. (1972). The nature and uses of immaturity. *American Psychologist*, 27, 687-708.
15. Christie, J. (2001). Play as a learning medium. *In Theory in context and out, edited by Stuart Reifel*, 9, 358-365.
16. Christie, J. & Kathleen, R. (2007). Play in an era of early childhood standards. In Several perspectives on children"s play. *Scientific reflections for practitioners, edited by Tom Jambor and Jan Van Gills*, 18, 133-145.
17. Clifton, A. & Ericson, I. (2011). *Concise encyclopedia of system safety: Definition of terms and concepts. John Wiley & Sons*. Retrieved from: https://surli.cc/zmiqzi
18. Kruty, K. L., Holiuk, O. A., Desnova, I. S., Rodiuk, N., Bilska, O., Pakhalchuk, N. & Blashkova, O. (2022). Dysontogenesis and reduction of childrens game: analysis, consequences, ways to solve

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

problems. *Society. Integration. Education Proceedings of the International Scientific Conference*, 1, 415-425. Retrieved from: https://surl.li/fpufok
19. Morrongiello, B. A., Klemencic, N. & Corbett, M. (2008). Interactions between child behavior patterns and parent supervision: Implications for children‟s risk of unintentional injury. *Child Development*, 79(3), 627-638.
20. Morrongiello, B. A., Pickett, W., Berg, R. L., Linneman, J. G., Brison, R. J. & Marlenga, B. (2008). Adult supervision and pediatric injuries in the agricultural worksite. *Accident Analysis and Prevention*, 40(3), 1149-1156.
21. Morrongiello, B. A., Ondejko, L. & Littlejohn, A. (2004). Understanding toddlers‟ in-home injuries: II. Examining parental strategies and their efficacy for managing child injury risk. *Journal of Pediatric Psychology*, 29(6), 433-446.
22. Morrongiello, B. A. & Dawber, T. (1998). Toddlers‟ and mothers‟ behaviors in an injury-risk situation: Implications for sex differences in childhood injuries. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 19(4), 625-639.
23. Reason, J. (2000). Safety paradoxes and safety culture. *Injury Control and Safety Promotion*, 7(1), 3-14. Retrieved from: https://doi.org/10.1076/1566-0974(200003)7:1;1-V;FT003
24. West, B. A., Rudd, R. A., Sauber-Schatz, E. K. & Ballesteros, M. F. (2021). Unintentional injury deaths in children and youth, 2010-2019. *Journal of Safety Research*, 78, 322-330. Retrieved from: https://doi.org/10.1016/j.jsr.2021.07.001

Про авторів

Ірина Деснова, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри практичної психології, Маріупольський державний університет, м. Київ, Україна
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-5130-079X
i.desnova@mu.edu.ua

Зоряна Савчук, кандидатка історичних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-6542-5649
savchuk.zoriana@gmail.com

About the Authors

Iryna Desnova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Practical Psychology
Mariupol State University**,** Kyiv, Ukraine
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-5130-079X
i.desnova@mu.edu.ua

Zoriana Savchuk, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Preschool Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-6542-5649
savchuk.zoriana@gmail.com

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 159.922.7-056.45-043.86:316.362](045)

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-5

Сім’я як чинник розвитку обдарованої дитини

Людмила Іщенко, Олександра Шикиринська, Тетяна Петришина

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті розкривається значення сім‘ї в розвитку обдарованості дитини. Визначено сутність понять: «обдарованість», «обдарована дитина» з позиції досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Мета статті полягає у визначенні ролі сім‘ї в розвитку обдарованості дитини та аналізі шляхів виявлення і підтримки в неї цієї риси. Здійснено аналіз дослідження Керол Текекс з проблеми виявлення та розвитку обдарованої дитини. Виокремлено труднощі, які виникають у батьків обдарованих дітей, та ознаки, за якими ідентифікують обдарованість: випереджальний розвиток пізнання, психічний і фізичний розвиток. З‘ясовано, що виконання завдань формування обдарованої дитини є можливим, якщо забезпечити оптимальні умови для розкриття її потенціалу, допомогти в самореалізації, створити атмосферу емоційного благополуччя в сім‘ї. Дослідники переконливо доводять визначальну роль сім‘ї у виявленні, підтримці та розвитку цієї здатності в дітей. Розкрито ключові аспекти психолого-педагогічної підтримки батьків обдарованих дітей: інформаційно-просвітницький, консультативний, емоційний, педагогічний. З‘ясовано, що ефективна психолого-педагогічна підтримка батьків обдарованих дітей сприяє не лише успішному розвитку талантів дитини, але й її емоційному благополуччю та гармонійному становленню як особистості. У статті наведена низка порад батькам щодо поводження з обдарованою дитиною. Виокремлено взаємозв‘язок стилю виховання та сприйняття обдарованою дитиною стосунків з батьками: чим більш гармонійним є стиль виховання, тим більш ймовірно, що обдарований дошкільник відчуватиме себе впевнено й комфортно в стосунках з батьками. Проведене дослідження підтверджує необхідність психолого-педагогічної підтримки батьків, які виховують обдарованих дітей. Гармонізація взаємовідносин у сім‘ї становить одну з важливих умов не тільки розвитку дитячих здібностей, обдарувань, а й щасливого проживання дитиною чудового та важливого періоду – дошкільного дитинства.

Ключові слова: обдарованість, дитяча обдарованість, індивідуальність особистості, творчі здібності.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 159.922.7-056.45-043.86:316.362](045)

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-5

Family as a factor in the development of a gifted child

Liudmyla Ishchenko, Oleksandra Shykyrynska, , Tetiana Petryshyna

Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article reveals the importance of the family in the development of a child's giftedness. The essence of the concepts: «giftedness», «gifted child» is determined from the position of research by both domestic and foreign scientists. The purpose of the article is to determine the role of the family in the development of a child's giftedness and analyze ways to identify and support this quality in him. An analysis of Carol Tekeks's research on the problem of identifying and developing a gifted child is carried out. The difficulties that arise in parents of gifted children and the qualities by which giftedness is identified are highlighted: advanced cognitive development, mental and physical development. It is found that solving the problems of forming a gifted child is possible if optimal conditions are provided for revealing his potential, helping in self-realization, creating an atmosphere of comfortable emotional well-being in the family. Researchers convincingly prove the decisive role of the family in identifying, supporting and developing this ability in children. The key aspects of psychological and pedagogical support (informational and educational, consultative, emotional, pedagogical) of parents of gifted children are revealed. It was found that effective psychological and pedagogical support of parents of gifted children contributes not only to the successful development of the child's talents, but also to his emotional well-being and harmonious development as a personality. The study provides a number of tips for parents on how to deal with a gifted child. The relationship between the upbringing style and the perception of the gifted child's relationship with parents is highlighted: the more harmonious the upbringing style, the more likely it is that a gifted preschooler will feel confident and comfortable in relationships with his parents. The study confirms the need for psychological and pedagogical support for parents raising gifted children. Harmonization of relationships in the family is one of the important conditions not only for the development of children's abilities and talents, but also for a child to happily experience a wonderful and important period – preschool childhood.

Key words: giftedness, child giftedness, individuality of the personality, creative abilities.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Особистість обдарованої дитини є винятковою, оскільки індивідуальна своєрідність діяльності визначається насамперед її унікальністю. Обдаровані та талановиті діти приходять у цей світ, осявши його красою справжнього мистецтва, вмінням творити та дарувати радість творчості: художники, картинами яких захоплюється весь світ; математики, які складають і множать подумки величезні числа; музиканти, які натхненно виконують складні твори, іноді недоступні навіть дорослим. Зауважимо, що серед загадкових явищ природи дитяча обдарованість посідає особливе місце.

Феномен обдарованості, її чинники, структуру, особливості ідентифікації та розвитку висвітлено в працях багатьох зарубіжних та вітчизняних учених (Б. Блум, Д. Векслер, Г. Гарднер, Дж. Гілфорд, Дж. Рензуллі, Дж. Равен, П. Торренс, Ф. Уільямс та ін. (США); Е. Бернацька, Т. Гіза, А. Горальський, Ф. Гутковська, Б. Дирда, В. Добролович, В. Лімонт, Д. Наконечна, А. Ненцка, М. Партика, С. Попек, А. Сенковський, М. Тучкова та ін. (Польща); О. Антонова, О. Кульчицька, В. Моляко, О. Музика, С. Тищенко та ін. (Україна)).

Проблема обдарованості знайшла осмислення в працях багатьох всесвітньовідомих психологів (Ф. Баррон, М. Карне, К. Тейлор, К. Текекс, Дж. Керрол, Б. Блум, Ж. Брюно, В. Моляко, А. Роменець, В. Котирло, Г. Костюк, В. Крутенький, С. Ладивір та ін.).

У центрі уваги вчених перебували різні аспекти досліджуваної проблеми: виявлення та розвиток обдарованості дітей (В. Моляко, О. Музика, В. Юркевич та ін.); особливості роботи з обдарованими дітьми (О. Антонова, Н. Гнатко, С. Кошель, С. Ладивір, Н. Лазарович та ін.); характерні риси обдарованих дітей (Г. Костюк, Н. Нестеренко та ін.); вплив індивідуалізації та диференціації на навчання обдарованих дітей (В. Моляко, О. Савченко та ін.).

Дослідження вчених засвідчують деякі розбіжності в трактуванні цього феномена. Зокрема, Г. Костюк, В. Моляко під обдарованістю розуміють високий рівень розвитку здібностей; інтеграцію здібностей; творчі можливості людини; геніальність тощо [4]. В. Моляко, досліджуючи питання обдарованості, з'ясував, що обдаровані діти вже в ранньому віці мають широке коло зацікавлень. Вони віддають перевагу складним іграм і не дотримуються стандартних вимог [5].

Вітчизняними дослідниками розроблено програми підтримки, виявлення й формування цієї здатності в дітей (зокрема, «Творча обдарованість» О. Кульчицької, В. Моляко).

Слід відзначити, що сьогодні у фаховому середовищі ще не знайдено вичерпних відповідей на всі питання, що виникають стосовно виховання здібної, обдарованої та талановитої дитини. Разом з тим педагоги й психологи переконливо доводять визначальну роль сім'ї в розвитку дитячої обдарованості, адже успішність цього процесу залежить від батьків.

На жаль, не всі батьки здатні вчасно виявити обдарованість своєї дитини та забезпечити відповідні умови для її розвитку. Чимало психологічних проблем обдарованих дітей зумовлені ставленням батьків до самої наявності обдарованості в їхньої дитини.

Мета статті – визначення ролі сім'ї в розвитку обдарованості дитини та аналіз шляхів виявлення й підтримки в неї цієї риси.

Виклад основного матеріалу. Трактування терміну «обдарованість» пов'язують з його коренем «дар», що як в українській, так і в англійській (giften) мовах означає «подарунок». Обдарованість у більшості досліджень (Л. Карнаух, Н. Кравчук, О. Кульчицька) розглядається як особливе

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

поєднання здібностей особистості, що дозволяють їй досягти успіху в конкретній сфері діяльності [2].

Під поняттям «обдаровані діти» варто розглядати певну їхню винятковість. Зауважимо, що це особлива категорія дітей, які суттєво відрізняються від однолітків. Такий підхід є досить делікатним і зазвичай зазнає критики від більшості вітчизняних педагогів та психологів, проте таке розуміння цілком прийнятне і відображає реальну картину. Обдаровані діти – це діти, що випереджають ровесників у розвитку [5].

Сучасним батькам дуже складно з‟ясувати, чи геніальна в них дитина, чи звичайна, така, як усі інші діти. Вважаємо, що кожна дитина унікальна, талановита, має здібності, нахили до певного виду діяльності, які, на жаль, не завжди бувають розкриті. Причини, на нашу думку, різні, але перша з них – не створені сприятливі умови для виявлення й розвитку здібностей.

Так, професоркою Клівлендського університету США Керол Текекс, яка тривалий час займалася проблемою виявлення, розвитку й виховання обдарованої дитини, і групою однодумців була написана праця «Щасливі батьки обдарованих дітей» [8]. Представлена студія спрямована на те, щоб допомогти педагогам і батькам у виявленні ступеня обдарованості дитини, подоланні труднощів, які виникають під час спілкування з нею. Науковиця розкриває проблеми батьків і вихователів обдарованих дітей. Розглянемо їх детальніше.

Перша проблема, яка виникає в батьків одразу ж після народження дитини, – це її підвищена активність, яка створює їм безліч незручностей та робить життя достатньо непростим, зокрема, це проблема зі сном (такі діти, як правило, сплять дуже мало), з харчуванням (дитина їсть те, що вона хоче, а не те, що їй пропонують) [8, с. 5]. Також з‟являються труднощі, пов‟язані з підвищеною пізнавальною активністю, яка призводить до неприємних наслідків: зламаних телефонів, електроприладів, розібраних годинників, тобто всього, що потрапляє під руку обдарованій дитині і може стати предметом її невгамовної допитливості [8, с. 6].

Серед інших незручностей, які хвилюють батьків, Керол Текекс відзначає нескінченні запитання. В обдарованих дітей дуже рано формується зона особистих інтересів і потреб. Якщо діяльність вдома чи заняття в закладі дошкільної освіти не входить до зони цих зацікавлень, то на них в обдарованої дитини не залишається ні часу, ні бажання працювати [8, с. 6].

Слід зазначити, що в батьків має бути сформоване уявлення про сутність поняття «обдарованість» і особливості її прояву в маленької дитини. На переконання Комітету освіти США, до якого схиляється і ряд вітчизняних дослідників (Н. Кравчук, Л. Карнаух), обдарованість дитини здатні встановити лише фахівці, які оцінюють її за такими критеріями: виняткові здібності, потенціал для досягнення високих результатів та вже продемонстровані досягнення дитиною в одній чи декількох сферах (інтелектуальні здібності, конкретні навчальні здібності, мистецькі здібності, творче або продуктивне мислення) [2].

Представники наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості» у Житомирському державному університеті імені Івана Франка визначають обдарованість за трьома параметрами: випереджальний розвиток пізнання, психічний розвиток і фізичні дані [1]. Поділяючи цю позицію, схарактеризуємо ці параметри.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Випереджальний розвиток пізнання. Обдаровані діти дуже допитливі та ставлять багато запитань: «А як це влаштовано?», «Чому так відбувається?», «Що буде, якщо змінити умови?». Їм необхідно активно досліджувати навколишній світ. А. Міллер зазначає, що в обдарованих малюків біохімічна та електрична активність мозку – вища, адже постійно потребує інтелектуальної роботи та нової інформації. Обдаровані діти в ранньому віці вирізняються вмінням бачити причинно-наслідкові зв‟язки й робити відповідні висновки [3].

Дослідження вчених [4; 5] засвідчують, що пошукова активність дитини в розбиранні нових іграшок може мати глибоке коріння. Так, отримавши бажану іграшку, дитина прагне її вивчити. Як зазначає В. Моляко, діти «розправляються» з іграшками з кількох причин, найперше – з цікавості. В обдарованої дитини надзвичайно розвинутий дослідницький інтерес, її більше цікавить не форма, а як влаштований предмет, з чого зроблений. Тому маленькі дослідники відчувають задоволення не від традиційного використання іграшки, а від її «розкриття» [5]. Цей процес сприяє розвитку когнітивних навичок та стимулює творчий потенціал малюка. Батькам важливо враховувати цей аспект у вихованні та спілкуванні з дітьми, щоб сприяти їх розвитку та формуванню почуття задоволення від власного процесу пізнання.

Психологиня К. Текекс радить батькам: «Якщо ваша дитина – дослідник, не купуйте дорогих іграшок, нехай грається конструкторами. Купіть енциклопедію з ілюстраціями процесів складання різних механізмів. А ще однією з причин зламаних іграшок є бажання бути схожим на дорослих: дитина бачить, як батьки поводяться з різними речами, і теж хоче, щоб їй вдавалося так само. Допоможіть їй навчитися цьому, придбавши кілька механічних іграшок» [8, с. 6].

Зауважимо й те, що обдаровані діти мають відмінну пам‟ять, яка базується на ранньому мовленні й абстрактному мисленні. Великий словниковий запас супроводжується складними синтаксичними конструкціями. Маленькі «вундеркінди» із задоволенням читають енциклопедії, словники, придумують слова [2].

Обдаровану дитину вирізняє також підвищена концентрація уваги, наполегливість у досягненні результату в тій галузі, яка їй цікава [1].

Другий параметр, за яким визначають обдарованість, і про який потрібно знати батькам, – це *індивідуальні особливості психічного розвитку дитини*. У царині психосоціального розвитку обдарованим дітям притаманне дуже розвинене відчуття справедливості, що виявляється в них із раннього віку. Вони надзвичайно гостро реагують на суспільну нечесність, ставлять високі вимоги до себе та інших і надзвичайно чутливі до правди. Однією з важливих характеристик обдарованої дитини є розвинене почуття гумору. Їм подобається гра слів, жарти. Обдаровані малята постійно намагаються розв‟язати складні проблеми. Оскільки обдаровані діти роблять певні успіхи, які недосяжні для однолітків, то батьки таких дітей (а через них і самі діти) схильні чекати такої ж легкості у всіх починаннях. Перебільшене очікування вчені називають «ефектом ореолу» [2].

У дошкільному віці обдаровані діти є егоцентристами у своєму тлумаченні подій та явищ. Їх егоцентризм веде до того, що вони все, що відбувається, пов‟язують із собою. Певні події, на які звичайні діти зовсім не звертають уваги, здатні боляче вразити

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

обдарованих. Нейтральна фраза може бути ними сприйнята як критика на їхню адресу. З огляду на це, батьки мають усвідомлювати їхню вразливість і, по можливості, захистити від непотрібних стресів, спокійно та терпляче сприймати емоційні коливання обдарованої дитини.

Коли дитячий егоцентризм супроводжується роздратуванням і нездатністю дитини виконати якусь справу, можуть виникнути проблеми в спілкуванні як з батьками, так і з однолітками. Обдарована дитина не може зрозуміти, що інші діти бачать світ по-іншому, аніж вона сама [8, с. 22]. З огляду на це, талановиті діти потерпають від соціального відторгнення з боку однолітків, що формує в них негативне ставлення до власної особистості.

Третій параметр дитячої обдарованості – це *особливі фізичні та фізіологічні характеристики обдарованих дітей*, які дуже різняться. Вважаємо, що не слід робити стереотипні узагальнення щодо зросту, ваги, стану здоров‟я та зовнішнього вигляду. Натомість Керол Текекс підкреслює, що талановитих дітей відрізняє дуже високий енергетичний рівень і низька тривалість сну, через що батькам важко зрозуміти, що вони роблять не так [8, с. 24].

Усе вищезазначене передбачає лише короткий опис деяких сторін обдарованості. Бажання дитини до пізнання, на нашу думку, є істотною необхідністю, а нудьга – найнеприємнішим, некомфортним станом для неї. Якщо дитина захоплена цікавою справою – вона щаслива. Ці діти дуже допитливі, їм постійно потрібно досліджувати навколишній світ предметів та природних явищ, світ тварин та рослин, взаємозв‟язки між ними, а для цього мають бути створені умови, які б сприяли розвитку дітей, виявленню в них спроможностей та схильностей.

Виконання завдань формування та розвитку обдарованої дитини є можливим за умови розкриття її потенціалу, допомоги в самореалізації, створення атмосфери комфортного емоційного благополуччя в сім‟ї.

Найбільш особистісно зацікавленими людьми в ранньому виявленні та розвитку обдарованих дітей, на думку А. Міллер, є батьки. Натомість, прагнення виховати будь-яку дитину на кшталт «високообдарованої» призведе до непосильних для дитини вимог і травм. «Виховувати потрібно той талант, передумови якого є у дитини (і які нерідко є у батьків)» [3, с. 114]. Батьки першими помічають ознаки обдарувань у малюка, і від ставлення батьків, їхньої любові до дитини, віри в її можливості багато в чому залежить розкриття дитячого потенціалу.

У процесі вивчення внутрішньосімейної міжособистісної взаємодії було виявлено, що значущими предикторами рівня інтелекту дошкільнят виступають категорії виховних впливів батьків: залучення дитини до дорослого життя, заохочення до спілкування та взаємодії, довірливі, дружні дитячо-батьківські взаємини. Так, дослідження В. Моляко внутрішньосімейних умов розвитку розумово обдарованих дошкільнят показало, що більшість із них зростали в атмосфері доброзичливості та підтримки з боку батьків. 80% батьків оцінювали адекватно обдарованість дитини і приймали її з радістю. Щодо розвитку дитини, її освіти такі батьки займали активну позицію. Дуже рідко спостерігалися випадки ігнорування чи неприйняття батьками дитячої обдарованості [5].

Дослідниками встановлено, що стиль батьківського ставлення та позиція щодо розвитку обдарованого дошкільника пов‟язані з рівнем розвитку їх педагогічної культури, яка відображає рівень готовності і здатності

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

батьків виховувати дитину, створювати сприятливі умови для її гармонійного розвитку та успішної самореалізації в майбутньому [5]. У своїх працях педагоги Л. Карнаух і Н. Кравчук переконливо доводять, що психолого-педагогічна підтримка є невід'ємною частиною підвищення педагогічної культури батьків, оскільки вона надає їм необхідні знання, вміння та навички для ефективного розвитку їхньої обдарованої дитини [2].

У центрі уваги вчених (О. Ваганова, В. Моляко) перебували різні аспекти психолого-педагогічної підтримки батьків [4]. Схарактеризуємо ті з них, які, на нашу думку, є найбільш важливими.

Інформаційно-просвітницька підтримка

Надання інформації про особливості обдарованості дитини.

Батькам важливо розуміти, що таке обдарованість, як вона може проявлятися в дитини. Це допоможе їм краще зрозуміти свою дитину та її потреби.

Роз'яснення психологічних особливостей обдарованих дітей.

Обдаровані діти можуть мати підвищену чутливість, інтенсивність переживань, прагнення до досконалості, критичне мислення, нестандартні інтереси тощо. Батькам важливо знати про ці особливості, щоб адекватно реагувати на їх прояви.

Надання інформації про ресурси та організацію підтримки обдарованих дітей. Батькам корисно знати про психологічні центри, асоціації батьків обдарованих дітей, державні та громадські організації, які можуть надати консультативну, методичну та іншу допомогу.

Консультативна підтримка

Індивідуальні консультації з психологом.

Психолог може допомогти батькам розібратися з конкретними проблемами, пов'язаними з вихованням обдарованої дитини, такими як: емоційні труднощі, проблеми в спілкуванні, перфекціонізм, недостатня мотивація тощо.

Групові консультації та тренінги для батьків. Участь у групах підтримки або тренінгах може надати батькам можливість обмінятися досвідом з іншими батьками обдарованих дітей, отримати нові знання та навички ефективної взаємодії зі своїми дітьми.

Педагогічна підтримка

Сприяння розвитку пізнавальних інтересів та допитливості.

Батьки можуть заохочувати дитину до читання, досліджень, експериментів, відвідування музеїв, виставок тощо.

«Результат виховання обдарованої дитини, зазначають науковці (О. Демченко, Г. Кіт, Л. Любчак), значною мірою корелюється з відносинами, що склалися між закладом дошкільної освіти, школою й сім'єю вихованця, конструктивністю їхньої взаємодії. Відсутність співпраці цих важливих соціальних інститутів зменшує ресурсний потенціал для вирішення проблем, пов'язаних з виявленням ознак обдарованості в дітей, розвитку їхніх здібностей і талантів» [7, с. 240]. Організовувати таку співпрацю має, звичайно, педагог, який володіє компетентністю у площині розвитку обдарованості дітей, яку вчені (О. Демченко та ін.) трактують як «інтегративне особистісне утворення, становлення якого розпочинається в системі вищої освіти та продовжується в процесі рефлексивно орієнтованого професійного самовдосконалення» [6, с. 511]. Крім цього, наголошують учені, педагог має проявляти себе як активний учасник просторотворення, носій суб'єктної позиції в педагогічному процесі, який зможе в перспективі формувати цілеспрямовану активність обдарованих дітей [6, с. 512].

Водночас виявлення, підтримка та розвиток обдарованих дітей в сучасних умовах

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

здійснюється насамперед у сім'ї. Батьки першими помічають ознаки обдарувань у малюка й від ставлення батьків, їхньої любові до дитини, віри в її можливості залежить розкриття дитячого потенціалу. Обдарована дитина має право розраховувати, що її здібності знайдуть розуміння й підтримку в батьків. Стосунки між дітьми й батьками – найважливіші для становлення індивідуальності особистості в дошкільному дитинстві.

Для нашого дослідження важливими є практичні поради батькам щодо поводження з дитиною, запропоновані Керол Текекс [8]:

1) проаналізуйте власну систему цінностей у ставленні до виховання дітей та визначте, чи сприяє вона їх реалізації та розвитку обдарованості;

2) будьте чесними, адже діти дуже чутливі до несправедливості й брехні, особливо обдаровані діти;

3) помічайте зміни в дитині;

4) поважайте в дитині індивідуальність, не намагайтеся проєктувати на неї власні інтереси і вподобання.

Американські дослідники (М. Карне, К. Текекс) рекомендують батькам, які виховують обдарованих дітей, поспостерігати за власною реакцією на дитину, зокрема, визначити риси поведінки, які викликають сильний відгук: що в поведінці дитини викликає батьківську посмішку, схвальний погляд. Батьки мають поставити собі запитання: «Що я ціную у своїй дитині і як мені це їй продемонструвати?». Вважаємо, що батьківська оцінка для дитини – одночасно і нагорода, і міра самосприйняття, і самооцінка своїх здібностей. «Тоді система батьківських оцінок, – зазначає К. Текекс, – у якій дитина бачить себе, буде повно відображати обдаровану дитину у всій її багатогранності» [8, с. 33].

Таким чином, батьки відіграють головну роль у тих відкриттях і звершеннях, які робить дитина, але необхідно забезпечити їм посильну підтримку з боку фахівців-психологів та педагогів. Використання персоніфікованого підходу та пристосування методик навчання – це основні аспекти успішного виявлення та розвитку обдарованої дитини.

Висновки. Сім'я відіграє вирішальну роль у розвитку обдарованої дитини. Саме в сімейному колі формуються перші уявлення дитини про навколишній світ, цінності та ставлення до навчання. Батьки є першими вчителями та наставниками, які можуть розпізнати задатки обдарованості та створити сприятливі умови для їх розвитку. Проведене дослідження підтверджує необхідність психолого-педагогічної підтримки батьків, які виховують обдарованих дітей. Результат виховання обдарованої дитини значною мірою корелюється з відносинами, що склалися між закладом дошкільної освіти й сім'єю вихованця, конструктивністю їхньої взаємодії. Гармонізація взаємовідносин у сім'ї становить одну з важливих умов не тільки розвитку дитячих здібностей, обдарувань, а й щасливого проживання дитиною чудового та важливого періоду – дошкільного дитинства.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо у вивченні досвіду зарубіжних країн з проблеми співпраці закладу дошкільної освіти з родинами обдарованих дітей.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є. Основні напрями діяльності наукової школи «Педагогічні аспекти обдарованості» у Житомирському державному університеті імені Івана Франка. *Проблеми освіти:* зб. наук. праць ДНУ Інститут модернізації змісту освіти. Київ, 2019. Вип. 90. С. 6-15.
2. Кравчук Н. П., Карнаух Л. П. Психолого-педагогічні аспекти обдарованості дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Випуск 33. Т. 2. С. 124-129.
3. Міллер А. Драма обдарованої дитини та пошук справжнього Я. Київ: Видавництво Ростислава Бурлаки, 2022. 160 с.
4. Моляко В. О., Ваганова Н. А., Гулько Ю. А. Особливості функціонування творчого мислення дітей в умовах інформаційної невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2023. Т. 34 (73). № 1. С. 154-159.
5. Моляко В. О., Третяк Т. М., Латиш Н. М. Дослідження ролі суб"єктивних орієнтирів у процесі творчого мислення учнів за умов інформаційної невизначеності. *Журнал соціальної та практичної психології*. 2024. №3. С. 37-43.
6. Demchenko O., Kit, G., Holiuk, O., Rodiuk, N. Development of future teachers" subjectivity in the context of preparation for working with gifted children. *Society. Integration. Education: proceedings of the International Scientific Conference.* 2018. Vol. 2. P. 507-519. DOI: https://doi.org/10.17770/sie2018vol1.3167.
7. Liubchak L., Demchenko O., Kit H. Future primary school teachers" training for working with family on establishing humane relationships between parents and children. *New challenges in the professional competence development of future specialists:* collective monograph / editors: Gina Aurora Necula, Viktor Koval. Galaţi: Galaţi University Press, 2021. P. 229-243.
8. Takacs C. Enjoy your gifted child. NeW Yorr, 1986. 142 s.

References

1. Antonova, O. Ye. (2019). Osnovni napriamy diialnosti naukovoi shkoly «Pedahohichni aspekty obdarovanosti» u Zhytomyrskomu derzhavnomu universyteti imeni Ivana Franka [Main directions of activity of the scientific school «Pedagogical aspects of giftedness» at Ivan Franko Zhytomyr State University]. *Problemy osvity – Problems of Education: collection of scientific works : zb. nauk. prats DNU Instytut modernizatsii zmistu osvity. Kyiv, 90,* 6-15. [in Ukrainian].
2. Kravchuk, N. P. & Karnaukh, L. P. (2021). *Psykholoho-pedahohichni aspekty obdarovanosti ditei doshkilnoho viku* [Psychological and pedagogical aspects of giftedness in preschool children]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy,* 33(2), 124-129. [in Ukrainian].
3. Miller, A. (2022). *Drama obdarovanoi dytyny ta poshuk spravzhnoho Ya* [The drama of the gifted child and the search for the true Self]. Kyiv: Vydavnytstvo Rostyslava Burlaky. [in Ukrainian].
4. Moliako, V. O., Vahanova, N. A. & Hulko, Yu. A. (2023). *Osoblyvosti funktsionuvannia tvorchoho myslennia ditei v umovakh informatsiinoi nevyznachenosti* [Features of children's creative thinking in conditions of informational uncertainty]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology,* 34(73), 1, 154-159. [in Ukrainian].
5. Moliako, V. O., Tretiak, T. M. & Latysh, N. M. (2024). *Doslidzhennia roli subiektyvnykh oriientyriv u protsesi tvorchoho myslennia uchniv za umov informatsiinoi nevyznachenosti* [Research on the role of subjective orientations in students" creative thinking in conditions of informational uncertainty]. *Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii – Journal of Social and Practical Psychology,* 3, 37-43. [in Ukrainian].
6. Demchenko, O., Kit, G., Holiuk, O. & Rodiuk, N. (2018). Development of future teachers" subjectivity in the context of preparation for working with gifted children. *Society. Integration.*

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

7. *Education: Proceedings of the International Scientific Conference*, 2, 507–519. Retrieved from: https://doi.org/10.17770/sie2018vol1.3167 [in Latvia].
8. Liubchak L., Demchenko O. & Kit H. (2021). Future primary school teachers‟ training for working with family on establishing humane relationships between parents and children. *New challenges in the professional competence development of future specialists* : collective monograph; edited by G. A. Necula, V. Koval (Eds.). Galaţi: Galaţi University Press, 229-243. [in Romania].
9. Takacs, C. (1986). *Enjoy your gifted child*. New York. [in English].

Про авторів

Людмила Іщенко, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0003-3382-4148
liskra118@gmail.com

Олександра Шикиринська, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0001-6507-341X
o.v.shikirinska@gmail.com

Тетяна Петришина, асистентка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0001-8891-2386
tetanapetrisina21@gmail.com

About the Authors

Liudmyla Ishchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education,Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
ORCID iD: 0000-0003-3382-4148
liskra118@gmail.com

Oleksandra Shykyrynska, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
ORCID iD: 0000-0001-6507-341X
o.v.shikirinska@gmail.com

Tetiana Petryshyna, Assistant Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,Vinnytsia, Ukraine,
ORCID iD: 0000-0001-8891-2396
tetanapetrisina21@gmail.com

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 373.2:159.937.522]:502/504

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-6

Розвиток просторових орієнтувань у дітей старшого дошкільного віку в природному довкіллі

Марина Бадіца[1], **Ксенія Дементьєва**[2]

1. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
2. Комунальний заклад дошкільної освіти №101 комбінованого типу (ясла-садок) Криворізької міської ради (КЗДО КТ №101 КМР) м. Кривий Ріг, Україна

Анотація

У статті обґрунтовано можливості використання піших прогулянок на свіжому повітрі в розвитку просторових орієнтувань у старших дошкільників. Уточнено зміст понять «пізнавальна діяльність», «простір», «просторові уявлення», «просторова орієнтація» у філософському, психолого-педагогічному і методичному контекстах. Запропоновано авторське трактування сутнісного змісту поняття «розвиток просторових орієнтувань». У контексті діяльнісного підходу розкрито особливості розвитку просторових орієнтувань у дітей старшого дошкільного віку в процесі щоденних прогулянок. Доведено, що реалізацію освітніх завдань із дітьми спрямовано на розвиток довільності їх пізнавальних процесів, уміння оперувати чуттєвими уявленнями, враженнями та судженнями, співіснувати та самореалізовуватися в безпечному природному довкіллі. Зокрема, охарактеризовано види пізнавальної діяльності та межі їх реалізації, представлено різноманітність форм.

Порівняльна характеристика різних форм оздоровчої роботи з дітьми (прогулянки-походи, піший перехід, піші прогулянки тощо) розкриває вплив природного довкілля на всебічний розвиток шестирічної дитини, зокрема розвиток її просторових орієнтувань.

Сутність філософських концепцій природного (життєвого) простору дозволяє зрозуміти естетичний потенціал природи та психолого-педагогічні закономірності його освоєння дитиною. Проаналізовані наукові джерела представляють простір як середовище для оздоровлення та вдосконалення, зокрема поле власного самовизначення та відповідальності.

Особливу увагу приділено арсеналу педагогічних засобів при активній режисерській взаємодії, практиці використання природного довкілля, його інформативності для формування ключових компетентностей і наскрізних умінь у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, просторова орієнтація, просторові орієнтування, природне довкілля, простір, просторові уявлення.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 373.2:159.937.522]:502/504

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-6

Development of spatial orientations in senior preschool children in the natural environment

Maryna Baditsa [1], Ksenia Dementieva [2]

1. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine
2. Municipal Preschool Educational Institution № 101 of Combined Type (nursery-kindergarten) of Kryvyi Rih City Council, Kryvyi Rih, Ukraine

Abstract

The possibilities of using foot walks in a fresh air in the development of spatial orientations in senior preschool children were substantiated in the article. The content of the notions «cognitive activity», «space», «spatial imaginations», «spatial orientation» in philosophical, psychological-pedagogical and methodical contexts were specified. The author‟s interpretation of the essential content of the concept of «development of spatial orientations» was proposed. In the context of the activity approach, the essentials of the development of spatial orientations in senior preschool children in the process of daily walks were revealed. It was proved that the realization of educational tasks with children is aimed at developing of the randomness of their cognitive processes, the ability to operate with sensory imaginations, impressions and judgments, to coexist and self-realise in a safe natural environment. In particular, the kinds of cognitive activity and the boundaries of their realization were characterized, the diversity of forms was presented.

A comparative characteristic of various forms of health-improving work with children (walks-hikes, pedestrian crossing, walking strolls etc.) reveals the impact of the natural environment on the thorough development of a six-year-old child, in particular the development of their spatial orientations.

The essence of the philosophical concepts of natural (life) space allows us to understand the aesthetic potential of nature, the psychological and pedagogical regularities of its mastering by a child. The analysed scientific sources present space as an environment for healing and improvement, in particular the field of one‟s own self-determination and responsibility.

Special attention was paid to the arsenal of pedagogical means during active directorial interaction, the practice of using the natural environment, its informativity for the formation of key competencies and cross-cutting skills in senior preschool children.

Key words: cognitive activity, spatial orientation, spatial orientations, natural environment, space, spatial imaginations.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. Сучасна дошкільна освіта спрямована на розвиток компетентної особистості, здатної до самостійного вирішення проблем. Оскільки європейські тенденції організації освітнього процесу базуються на компетентнісній парадигмі, виникає необхідність пошуку нового міждисциплінарного процесу, що забезпечить самоорганізацію, розвиток особистості, змінить погляди дитини на мінливість світу і місце людини в ньому, доповнить світосприйняття дошкільника в процесі спілкування з природою, дозволить йому стати гнучким у процесі прийняття рішень.

Аналіз змісту Базового компоненту дошкільної освіти, державних програм дозволяє виокремити освітні напрями («Особистість дитини», «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі», «Дитина у природному довкіллі») розвитку дитини через призму діяльнісного підходу, де дитина виступає суб"єктом пізнавальної діяльності.

Таким чином, визначені пріоритети спрямовані:

– на охорону та зміцнення здоров"я дитини за допомогою природного довкілля;
– формування працелюбної особистості; розвиток уміння міжособистісного спілкування; розвиток активності під час щоденних заходів;
– розвиток довільності всіх психічних й пізнавальних процесів, вміння оперувати чуттєвими уявленнями, враженнями та судженнями в процесі різноманітних видів діяльності з дітьми [5, с. 12].

Різноманітність видів освітньої діяльності в закладі дошкільної освіти реалізує такі пріоритетні завдання – свідомо обирати ігрові дії у природному довкіллі, враховуючи особливості погодних умов певної пори року, засвоювати рухові навички в різних ситуаціях, долати природні перешкоди, використовувати знання про безпечне поводження в природі в різних життєвих ситуаціях, розвивати інтелект й обдарованість.

Ми вважаємо, що якість реалізації окреслених завдань залежить від задоволення потреб дитини, різноманітності підходів, форм і методів роботи з ними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема виховання дітей засобами природи розкрита в спадщині В. Сухомлинського, С. Русової. Теоретичні основи природничо-математичної освіти обґрунтовано в наукових працях Ю. Березної [6], Л. Березовської, О. Коваленко [6]. Низку досліджень присвячено вивченню історичних передумов облаштування пішохідно-прогулянкових просторів, особливостей їх проєктування (Г. Осиченко [9], О. Кондращенко [9; 10]). Просторово-часові уявлення як основу життєдіяльності та творчості дитини-дошкільника конкретизовано в працях Н. Голоти [4]. Авторка розкриває сучасні проблеми та специфіку відображення просторово-часових уявлень дітьми дошкільного віку в зображувальній діяльності. Систему формування просторових уявлень і орієнтувань досліджено В. Сторожевою [11]); засоби підвищення рухової активності у дітей старшого дошкільного віку в процесі проведення туристичних прогулянок проілюстровано Є. Дихал, С. Тітаренко. Зокрема, особливості та методику організації різних видів прогулянки в закладі дошкільної освіти розкрито Г. Бєлєнькою [2], М. Машовець [2], Т. Нестеренко [7], З. Черкесовою [12].

Аналіз наукових джерел дозволяє стверджувати, що проблематика дослідження була в колі зацікавлень педагогів, психологів, вихователів-практиків. Проте, залишаються малодослідженими зміст поняття «розвиток просторових орієнтувань у дошкільника» та

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

організаційно-методичні основи визначеного процесу в межах пішої прогулянки.

Мета дослідження: розкрити особливості розвитку у дітей шостого року життя просторових орієнтувань в природному довкіллі та проілюструвати орієнтовний зміст піших прогулянок.

Виклад основного матеріалу. Зміст державних програм розвитку дитини («Українське дошкілля», «Дитина», «Я у Світі») спрямований на формування особистісного досвіду в різних сферах життєдіяльності дитини, зокрема, природничо-математичній. Він розкриває особливості роботи з розвитку просторових орієнтувань у дошкільників, що передує доцифровому періоду їх математичної підготовки. Саме в цей період дитина ознайомлюється з просторовими напрямками в природному довкіллі, розміщенням предметів на папері, використовуючи певну термінологію.

На нашу думку, пізнавальна діяльність дитини – це організований процес засвоєння знань, умінь і навичок як набутого попереднього досвіду з допомогою дорослих чи самостійно, що має певну структуру.

Ми поділяємо пізнавальну діяльність на два різновиди: загальну та спеціальну. Загальна – охоплює всі види діяльності й спрямована на формування універсальних компетентностей, а саме: ефективно комунікувати, проявляти увагу та концентрацію в процесі виконання завдань (soft skills). Спеціальна – реалізується в межах однієї діяльності та спрямована на розвиток спеціальних компетентностей, які представлені вмінням обчислювати та володінням іноземною мовою (hard skills) [5, с. 9].

На думку психологів, прояв дитиною пізнавальної активності забезпечує успішність пізнавальної діяльності. Джерелом розвитку пізнавальної активності є пізнавальна потреба, що задовольняється в межах природничо-математичної освіти.

Природничо-математична освіта дітей шостого року життя реалізується в спеціально організованих формах діяльності закладу дошкільної освіти та в повсякденному житті дитини на прогулянкових майданчиках закладу. Специфіка її залежить від індивідуальних особливостей дітей, рівня розвитку їх пізнавальних дій і створених умов.

Різноманітні форми оздоровчого туризму, зокрема прогулянку та активізацію рухового режиму дошкільника в процесі її організації досліджували Т. Осокіна, В. Поліщук. Вони стверджували про доцільність її організації з пізнавально-розвивальною метою. На необхідність урізноманітнення фізкультурних занять наголошують В. Овсянкін (заняття комплексного характеру), Г. Шалигіна (заняття-пішохідні прогулянки), В. Шишкіна (заняття-прогулянки за межі закладу дошкільної освіти) тощо [8].

За Г. Шалигіною, туристична прогулянка-похід чітко структурована. Вона має три елементи, серед яких домінуючою є перша частина прогулянки з привалами. Вчена стверджує, що розпочинати роботу доцільно з четвертого року життя. Підготовка та організація прогулянки – алгоритмізована, ідентична до організації пішого переходу за межі закладу дошкільної освіти (продумування маршруту, підготовка спортивного обладнання та матеріалу для ігор на свіжому повітрі, привал, повернення в заклад дошкільної освіти).

Ми вважаємо, що природа як джерело розвитку дошкільника, його почуттєвої сфери забезпечує емоційно інтелектуальний розвиток дитини. Пізнавальна діяльність у природному довкіллі задовольняє потреби особистості, розвиває її пізнавально-інтелектуальні здібності. У свою чергу інтелектуальні почуття

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

оприявлюють ставлення дитини до власних думок і результатів власної діяльності. Почуття задоволення та радості (естетичні переживання) дитина відчуває в процесі спілкування з природою. Тривимірність природного довкілля, дії з предметами та природними об‟єктами формують просторові уявлення у дитини шостого року життя та розвивають її естетично інтелектуальні почуття [5, с. 8-9].

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне проаналізувати зміст понять «простір», «просторові уявлення» та «розвиток просторових орієнтувань».

На думку філософів, «простір» як форма об‟єктивної реальності позначає межі руху (В. Петрушенко), що характеризується протяжністю, співіснуванням, координацією. Він спрямований на культурний розвиток дитини як результат освоєння нею природного довкілля. Оскільки культурний простір характеризується впорядкованістю, то природа як елемент культури впливає на форму сприйняття простору дитиною. «Просторові уявлення», на думку психологів (В. Зінченко, Г. Костюк), це уявлення про просторові властивості та відношення: величини, форми тощо. Ступінь узагальненості і схематизації просторового образу залежить від характеру просторових властивостей об‟єктів та завдань діяльності, уміння людини відтворювати простір в зображувальних формах (схема, малюнок, символ тощо). За способом творення «просторові уявлення» відрізняються залежно від пізнавальної активності дитини. Відтак, якісний розвиток просторових уявлень є передумовою будь-якої діяльності [5, с. 11]. Такий підхід є співзвучним з концепцією «життєвого простору» німецького психолога К. Левіна. На його думку, «життєвий простір» – це події, психологічний простір, у якому перебуває дитина і який на неї впливає.

На нашу думку, «розвиток просторових орієнтувань» під час піших прогулянок – це процес реалізації орієнтовно активних дій в природному довкіллі, що дозволяє дитині старшого дошкільного віку аналізувати навколишній простір, визначати своє місце поміж інших, розміщення предметів у просторі, величину (авторське визначення). Поведінка дитини зумовлена простором, що її оточує, де зовнішні та внутрішні стимули спрямовані на розвиток пізнання та інтелекту. В основі такої поведінки є рух. Ми підтримуємо думку науковців і методистів про те, що основною умовою розвитку уміння орієнтуватися в просторі є рух (рух на площині, зміна напрямку залежно від мети, планування способу руху тощо), який реалізується в межах пізнавальної діяльності. Зокрема, основу орієнтування становлять відчуття та сприймання. Відчуття «вимірюють» простір на основі руху, що є основою просторового бачення. Такі відчуття дозволяють людині орієнтуватися в природному довкіллі двома способами: подумки відносно відправної точки, одночасно уявляючи всі просторові відношення на місцевості, синтезуючи чуттєві й мисленнєві дії людини.

Задоволення потреб дитини в пізнавальній інформації за допомогою інтелектуальних відчуттів сприяє її самоствердженню в процесі прийняття вимог оточення щодо себе. Своєрідність організації спілкування дитини з природою виявляється в особливих формах освоєння дітьми природного буття через чуйне реагування на неї. Естетичний потенціал природи та психолого-педагогічні закономірності її освоєння спрямовані на глибоке змістовне розуміння дітьми старшого дошкільного віку власної цінності та інших форм життя в природі. Змістовна інформативність природи (звуки, пропорції, форми) ознайомлює дітей із закономірностями розвитку природних форм. Глибина та

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

естетичність освоєння природи залежить від накопичення дитиною досвіду сенсорної інформації в процесі емоційних переживань.

Арсенал педагогічних засобів пробуджує почуттєву сферу дитини. Активне режисерське втручання дорослого, що впливає на дії дитини, вимагає пошуку цікавих форм залучення її до різних видів діяльності в природному довкіллі та створення завдань нового змісту[5, с. 14].

Так, у процесі спеціально організованих форм освітньої діяльності дитина старшого дошкільного віку встановлює належність предмета, лінії або площини (наприклад: стілець на підлозі, літак в небі, колобок котиться по доріжці (де доріжка – це лінія, колобок – об‘єкт переміщення). Зокрема, діти старшого дошкільного віку зображають сюжет у двоплановому та триплановому форматі.

Розташування предметів за лінією дозволяє дітям познайомитися з різними видами ліній (прямі, ламані, хвилясті тощо), їх напрямком (на прямій – порядковий номер предмета як точка відліку; замкнена лінія на площині як геометрична фігура); комплексно опановувати тему орієнтації в просторі з геометрією.

Вправляння дітей у вмінні орієнтуватися відносно інших дозволяє розвинути у них розуміння, що може побачити інша людина, як розвинути комунікативні навички та власну морально-етичну сферу. Також розвиток уміння бачити предмет в різних положеннях (проєкціях), читати схему та карту забезпечує розуміння позиції іншої людини, формує емпатійні навички у дітей шостого року життя.

Спостерігаючи за предметами з різних положень, дитина шостого року життя знайомиться з можливостями різноманітного сприймання предметів; у неї розвивається здатність усвідомити, що одну інформацію люди можуть сприймати по-різному. Таке бачення формує гнучкість мисленнєвих процесів, здатність не лише створити образ, а й перетворити його відповідно до окресленого завдання. Якщо в молодшому віці дитині треба доторкнутися до предмета, щоб визначити його місцерозташування, то в середньому дошкільному віці рух замінюється поворотом тулуба, а в старшому – від вказівного руху в певному напрямку, рухом голови до зорової оцінки просторового розташування предметів [5, с. 16].

Систематична стимуляція та активізація чуттєвих аналізаторів, активні форми пізнання природи, варіативність оцінно творчих завдань відповідно до пори року та природних явищ збагачують пізнавальну сферу дитини старшого дошкільного віку. Формуючи простір власної відповідальності як здатності приймати рішення щодо власної поведінки, дитина визначає алгоритм власних дій як показника компетентності та готовності дитини старшого дошкільного віку до школи.

Під час щоденних прогулянок дитина шостого року життя визначає місце розташування предмета, характеризує його, упорядковує предмети за просторовим розташуванням (найближче, далі, найдальше тощо), виконує зорові та слухові диктанти. Зокрема, розвиває вміння визначати місце розташування предмета, орієнтуючись у просторі закладу дошкільної освіти (фізкультурному, ігровому, природному, комунікаційно-соціальному, емоційно-інтелектуальному, інтелектуально-пізнавальному тощо) [3; 5]. Відтак, дитина передшкільного віку засвоює механізм власного орієнтування в просторі, на площині, лінії.

Зокрема, на думку вчених (Г. Бєлєнька, М. Машовець), корисним для інтелектуального розвитку дітей стане пошуково-дослідницька діяльність (пошук скарбу за схемою, логістичні маршрути територією закладу, в процесі яких

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

діти досліджують напрямок вітру тощо), організація вимірювальної діяльності засобами народної математики [2]. Наприклад, вимірювання доріжки або грядки кроками.

Якщо проаналізувати зміст роботи з дітьми, можна побачити, що в дитини спочатку формується уміння орієнтуватися відносно власного тіла, а потім відносно інших предметів і об‟єктів. Наприклад, під час театралізованої вистави або малювання за мотивами казки «Пан Коцький» [5, с. 15].

З метою визначення дитиною розташування предмета або об‟єкта довкілля будуть корисними різні маршрути: в природному довкіллі, приміщенні або на паперовій площині. Покажемо це на прикладі проведення **пішої прогулянки до дерева – груші.**

Мета: Продовжити знайомство з природою рідного краю, деревом – грушею. Закріпити назви дерев, рослин, які ростуть неподалік, птахів, які зустрінуться на шляху до груші. Вправлятися в метанні на дальність. Виховувати любов до рідного краю.

Матеріал: відерця, банки, кошики, загадки, вірші, прислів‟я.

Для зацікавлення дітей і створення позитивної мотивації для пішої прогулянки до ближнього оточення ділянки вихователь розповідає про дерево-грушу, якому 360 років. Щоб краще пізнати природу рідного краю, пропонує дітям вирушити у подорож. Потім знайомить дітей з метою подорожі, схемою маршруту, обговорює, що треба взяти з собою. Зокрема, згадує правила поводження в природному довкіллі: «Не ламай гілок», «Не вбивай комах», «Не топчи траву». Після ознайомлення з правилами діти вирушають до дерева – груші.

Перед початком подорожі вихователь формулює завдання для дітей: зверніть увагу на дерева, що ростуть обабіч прогулянкового майданчика, та птахів, які зустрінуться під час подорожі. Після того, як діти старшої групи підійшли до дерева, їм читають вірш О. Пархоменко «Не руш мене». За змістом художнього твору дошкільники визначають назву дерева (груша). Вихователь пропонує дітям згадати, як називали дерево в давнину (гнилиця), визначити характерні особливості груші (висока, стовбур – товстий, груш – багато, вони їстівні), правила поводження з нею.

Для розвитку спостережливості, почуттєвої сфери дітей старшого дошкільного віку вихователь пропонує їм помилуватися природою рідного краю та пограти в дидактичну гру «З якого дерева листочок». Для розвитку в дошкільнят умінь аналізувати, класифікувати, розмірковувати пропонують їм відгадати загадки про дерева та знайти їх за характерними ознаками (дуб, верба, тополя, каштан).

Важливим для оздоровлення дітей є виконання вправ спортивного характеру, а саме:

1. «Хто сильніший» – викласти з мотузки коло, утворити пари для змагання (хто кого швидше виштовхне із утвореного кола).
2. «Цілься краще» – метання камінців у кошик.
3. «Хто далі кине» – метання камінців на дальність.
4. «Хто перший» – біг з перешкодами через камінці.

Сприятиме оздоровленню дітей і проведення рухливої гри «Карасі і щука» (біг).

Після цього діти з вихователем і помічником вихователя повертаються до закладу дошкільної освіти за тим самим маршрутом. Останній етап – підбиття підсумків подорожі та аналіз виконаних дітьми завдань. Схему-маршрут пішої прогулянки до дерева – груші представлено на рис. 1.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Рис. 1. Схема-маршрут пішої прогулянки до дерева – груші.

Система організації піших прогулянок передбачає реалізацію принципу наступності: від прогулянок на території закладу дошкільної освіти до прогулянок за його межами. Прикладом прогулянки за межами освітнього закладу слугуватиме піша прогулянка до річки «Саксагань».

Мета: Закріпити знання дітей про назву дерев, кущів, пташок, земноводних тварин, їх спосіб життя. Розширити знання дітей про рідний край. Познайомити дітей з легендою про річку «Саксагань». Розвивати вміння відгадувати загадки та розповідати вірші. Удосконалювати вміння дошкільників орієнтуватися в просторі, метати на дальність, стрибати на обох ногах з просуванням вперед, підлізати під гілочки, визначаючи місцерозташування предметів і об‟єктів у просторі, відстань до них. Розвивати вміння дбайливо ставитися до природного довкілля. Виховувати любов до Батьківщини.

Вихователь створює ігрову ситуацію: ми – туристи. Пригадує разом з дітьми правила туриста. Пропонує дітям здійснити подорож до річки Саксагань, долаючи перешкоди. Діти долають перешкоди, виконуючи такі вправи: «Перейди через струмок» (ходьба по колоді); «Пройди через ліс» (підлізання під мотузкою); «Перестрибни болото» (стрибки з купинки на купинку).

Для ознайомлення дітей з рідним краєм, формування їх світогляду, розвитку почуттєвої сфери вихователь розповідає легенду про річку «Саксагань», спонукаючи дітей до власних висловлювань («Чим мені подобається річка?»). Для ознайомлення з мешканцями річки вихователь загадує загадки (рак, риба, равлик, жаба), закріплює знання дітей про тварин («Де живуть?», «Що їдять?»). Діти складають розповідь про мешканців річки. Для активізації інтелектуальної сфери дітей старшого дошкільного віку педагог ставить проблемне запитання: «Чому не дозволяють ловити рибу, коли іде нерест?» (Тому, що так може загинути вся риба).

Наступний етап – милування природою рідного краю. Дітям запропоновано охарактеризувати природне довкілля (дерева, кущі). Залучено читання вірша Платона Воронька «Липка». Бесіда за його змістом: «Діти, про що цей вірш? Яку користь приносять дерева? Як їх треба охороняти? Хто живе на деревах? Яких ви знаєте пташок? Як треба їх оберігати та доглядати? Тепер давайте разом послухаємо пташиний спів».

Після цього дітям пропонують виконати спортивні вправи: метання камінців вдалечінь

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

правою і лівою рукою (5-6 разів); спортивна естафета (стрибки на обох ногах з просуванням вперед (одночасно діють 2 команди)); «Змагання силачів» (виштовхування з кола діаметром 1 метр один одного); рухлива гра «Перестрибни предмет» (перестрибують через купку піску з перенесенням предмета на відстань 15 метрів). Для врегулювання дихання дітей доцільно чергувати активні ігри з малорухливими: «Вудочка», «Знайди і промовчи». Схему-макет пішої прогулянки до річки «Саксагань» показано на рис. 2.

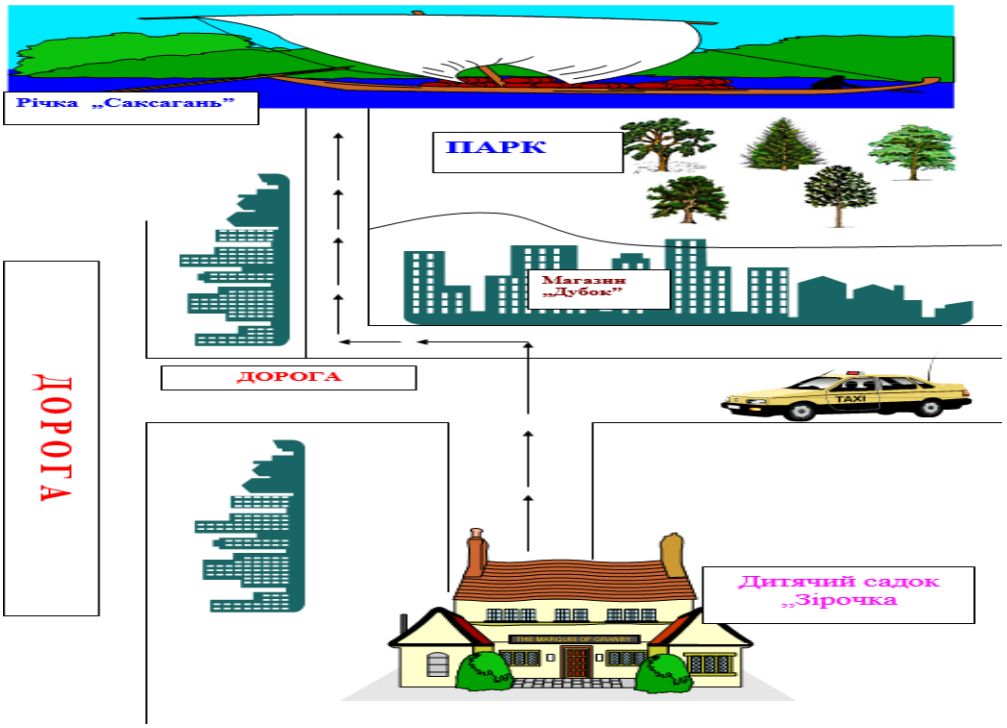

Рис. 2. Схема-макет пішої прогулянки до річки «Саксагань».

У процесі ознайомлення з природним довкіллям навколо річки Саксагань діти шостого року життя визначають місце розташування предмета, напрямок, відстань, використовуючи у власному мовленні прийменники й прислівники («на», «в», під», «над», «позаду», «попереду», «за», «навпроти», «поміж», «ззовні», «посередині», «між», «навколо», «до», «по», «крізь», «вздовж», «впоперек). У процесі виконання різноманітних ігрових завдань дошкільники вправляються у вмінні ставити запитання та відповідати на них: «Куди?» («туди», «вперед», «праворуч», «назад», «вгору», «ззовні» тощо); «Звідки?» («звідти», «попереду», «позаду», «зверху», «здалека», «звідусіль» тощо); «Де?» («вгорі», «внизу», «звідусіль», «праворуч», «ліворуч» тощо). Зокрема, встановлювати місце розташування предметів або об‘єктів відносно інших: «праворуч», «ліворуч», «попереду», «позаду», «вище», «нижче», «над», «під» тощо, що забезпечує збагачення активного словника дітей лексичними одиницями з просторовим значенням.

Саме збереження принципу систематичності та послідовності при міждисциплінарному синтезі видів діяльності в

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

процесі пізнавальної і рухової активності сприяє розвитку просторових орієнтувань, формуванню здоров'язбережувальної компетентності в дітей шостого року життя.

Висновки. Отже, сформованість просторових орієнтувань як основи просторових уявлень, зорово-просторової координації, просторово-проєктивного мислення, а значить і конструктивного, забезпечує формування життєвокомпетентної особистості.

Представлений зміст піших прогулянок дозволяє індивідуалізувати освітній процес за рахунок варіативності структури прогулянки, забезпечити загальне оздоровлення та особистісний розвиток дітей старшого дошкільного віку. Проте, залишається малодослідженим питання наступності між дошкільною і початковою ланками освіти в організації віртуальних піших прогулянок як в межах спеціально організованої освітньої діяльності, так і в повсякденному житті дитини.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти: нова редакція / О. М. Байер та ін.; наук. кер. Т. О. Піроженко. 2021. URL: https://surl.li/ncowoe (дата звернення: 22.03. 2025).
2. Бєлєнька Г. В., Машовець М. А. Прогулянка – час яскравих вражень, активності й пізнання. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2018. № 6. С. 52-60. URL: https://surl.li/xgjxec (дата звернення: 15.04.2024).
3. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / за заг. ред. О. В. Низковської. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
4. Голота Н. М. Довкілля як засіб пізнання дитиною дошкільного віку простору та часу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Теорія і практика навчання та виховання.* Київ, 2018. № 29. С. 45-51. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24668 (дата звернення: 13.03.2025).
5. Дементьєва К. Ю. Розвиток просторових орієнтувань старших дошкільників у процесі організації піших прогулянок: кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2023. 73 с. URL: https://surl.li/hdbnfj (дата звернення: 01.02.2025).
6. Коваленко О. В., Березна Ю. В. Теоретичні основи формування просторових уявлень у дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка.* 2021. Вип. 37. С. 342-344. DOI: https://doi.org/10.32843/2663- 6085/2021/37.69.
7. Нестеренко Т. В. Організація прогулянок у дошкільному закладі: цікаво та безпечно. *Дошкільна освіта: проблеми, пошуки, інновації.* Кривий Ріг, 2019. Вип. 8. Ч. 2. С. 85-91.
8. Оздоровчий туризм як засіб покращення здоров'я та рухової активності дітей старшого дошкільного вік. URL: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/2.-Turyzm.pdf (дата звернення: 04.04.2024).
9. Осиченко Г. О. Історичні передумови формування і розвитку пішохідно-прогулянкових просторів міста. *Містобудування та територіальне планування.* Київ, 2015. Вип. 58. С. 372-379. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2015_58_52 (дата звернення: 14.05.2024).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

10. Осиченко Г. О., Кондращенко О. В. Особливості проектування пішохідно-прогулянкових просторів. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування.* Київ, 2017. Вип. 47. С. 319-326. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2017_47_42 (дата звернення: 14.05.2024).
11. Сторожева В. В. Формування у дошкільників просторових уявлень. URL: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9675/1/26.pdf (дата звернення: 12.04.2024).
12. Черкесова З. А. Організація та проведення прогулянки в ДНЗ. *Дитячий садок.* 2014. № 4. С. 16-23.

References

1. Baier, O. M. & Pirozhenko, T. O. (Ed.). (2021). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity: nova redaktsiia* [Basic component of preschool education: new edition]. Retrieved from: https://surl.li/ncowoe [in Ukrainian].
2. Bielenka, H. V. & Mashovets, M. A. (2018). Prohulianka – chas yaskravykh vrazhen, aktyvnosti i piznannia [A walk – a time of bright impressions, activity, and cognition]. *Vykhovatel-metodyst doshkilnoho zakladu – Preschool teacher-methodologist*, 6, 52-60. Retrieved from: https://surl.li/xgjxec [in Ukrainian].
3. Bilan, O. I. (Ed.). (2022). *Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia»* [Child development program of preschool age Ukrainian Preschool]. Ternopil: Mandrivets. [in Ukrainian].
4. Holota, N. M. (2018). Dovkillia yak zasib piznannia dytynoiu doshkilnoho viku prostoru ta chasu [The environment as a means of preschool children‟s spatial and temporal cognition]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia – Scientific journal of the M. P. Dragomanov National Polytechnic University. Theory and practice of teaching and upbringing*, 29, 45-51. Retrieved from: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24668 [in Ukrainian].
5. Dementieva, K. Yu. (2023). *Rozvytok prostorovykh oriientuvan starshykh doshkilnykiv u protsesi orhanizatsii pishykh prohuliatok: kvalifikatsiina robota* [Development of spatial orientation of older preschoolers during walking tours: qualification paper]. Kryvyi Rih. Retrieved from: https://surl.li/hdbnfj [in Ukrainian].
6. Kovalenko, O. V. & Berezna, Yu. V. (2021). Teoretychni osnovy formuvannia prostorovykh uiavlen u ditei doshkilnoho viku [Theoretical foundations of the formation of spatial concepts in preschool children]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 37, 342-344. Retrieved from: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.69 [in Ukrainian].
7. Nesterenko, T. V. (2019). Orhanizatsiia prohuliatok u doshkilnomu zakladi: tsikavo ta bezpechno [Organization of walks in a preschool institution: Interesting and safe]. *Doshkilna osvita: problemy, poshuky, innovatsii – Preschool education: problems, searches, innovations*, 8, Part 2, 85-91. [in Ukrainian].
8. *Ozdorovchyi turyzm yak zasib pokrashchennia zdorovia ta rukovoi aktyvnosti ditei starshoho doshkilnoho viku* [Health tourism as a means of improving the health and physical activity of older preschool children]. Retrieved from: https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/2.-Turyzm.pdf [in Ukrainian].
9. Osychenko, H. O. (2015). Istorychni peredumovy formuvannia i rozvytku pishokhidno-prohuliankovykh prostoriv mista [Historical prerequisites for the formation and development of pedestrian-walking spaces in the city]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia – Urban planning*

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

and spatial planning, 58, 372-379. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2015_58_52 [in Ukrainian].
10. Osychenko, H. O. & Kondrashchenko, O. V. (2017). Osoblyvosti proektuvannia pishokhidno-prohuliankovykh prostoriv [Features of pedestrian-walking space design]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia – Modern problems of architecture and urban planning*, 47, 319-326. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spam_2017_47_42 [in Ukrainian].
11. Storozheva, V. V. *Formuvannia u doshkilnykiv prostorovykh uiavlen* [Formation of spatial concepts in preschoolers]. Retrieved from: http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/9675/1/26.pdf [in Ukrainian].
12. Cherkesova, Z. A. (2014). Orhanizatsiia ta provedennia prohulianky v DNZ [Organization and implementation of a walk in preschool]. *Dytiachyi sadok – Kindergarten*, 4, 16-23. [in Ukrainian].

Про авторів

Марина Бадіца
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри дошкільної освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0002-9487-3325
baditsamarina@gmail.com

Ксенія Дементьєва
вихователь,
Комунальний заклад дошкільної освіти №101 комбінованого типу (ясла-садок) Криворізької міської ради (КЗДО КТ №101 КМР)
м. Кривий Ріг, Україна
kseniadementeva16@gmail.com

About the Authors

Maryna Baditsa,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor of Department of Preschool Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine,
ORCID iD: 0000-0002-9487-3325
baditsamarina@gmail.com

Ksenia Dementieva,
educator,
Municipal Preschool Educational Institution № 101 of Combined Type
(nursery-kindergarten) of Kryvyi Rih City Council,
Kryvyi Rih, Ukraine
kseniadementeva16@gmail.com

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 37.013.42:376-053.4

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-7

Розвиток комунікативних навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення через піскотерапію

Єлизавета Панченко

Житомирський державний університет імені Івана Франка Житомир, Україна

Анотація

Авторка звертає увагу на те, що в сучасному суспільстві збільшується кількість дітей із мовленнєвими порушеннями, що ускладнює їхню соціалізацію, навчання та комунікацію. Традиційні методи мовленнєвої терапії не завжди дають швидкі та стійкі результати, тому потрібні альтернативні підходи, що враховують особливості психоемоційного розвитку дітей. Гра з піском допомагає дітям знижувати рівень тривожності, долати мовленнєві бар'єри та покращувати комунікативні навички через невербальну взаємодію, яка поступово переходить у мовленнєву. Метою статті авторка визначає обґрунтування впливу пісочної терапії на розвиток комунікативних навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Для досягнення мети використано теоретичні (аналіз наукової літератури, синтез та узагальнення отриманих теоретичних знань для розробки методичних рекомендацій) та емпіричні (спостереження, педагогічний експеримент для визначення рівня розвитку комунікативних навичок у дітей із ЗНМ, кількісний та якісний аналіз отриманих даних) методи.

Практична частина містить результати дослідження ефективності піскотерапевтичних занять у розвитку комунікативних навичок дітей із ЗНМ. Представлено серію занять з піскотерапії, які позитивно впливають на формування діалогічного та монологічного мовлення, збагачення словникового запасу, розвиток граматичної правильності мовлення. У дослідженні стверджується, що регулярні заняття з піском стимулюють дітей до активного мовленнєвого самовираження, сприяють розвитку вербальної та невербальної комунікації, а також покращують загальний психоемоційний стан. Представлені практичні рекомендації щодо організації занять із пісочної терапії, описані позитивні аспекти використання даного методу. Піскотерапія може бути інтегрована в комплексну систему корекційно-розвивальної роботи, збагачуючи її новими можливостями для розвитку мовлення та соціальної адаптації дітей.

Ключові слова: комунікативні навички, діти із загальним недорозвиненням мовлення, старший дошкільний вік, пісочна терапія.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 37.013.42:376-053.4

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-7

Development of communication skills of children with general speech development through sand therapy

Elizaveta Panchenko

Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine

Abstract

The author draws attention to the fact that in modern society the number of children with speech disorders is increasing, which complicates their socialization, education and communication. Traditional methods of speech therapy do not always produce quick and lasting results, so alternative approaches are needed that take into account the peculiarities of children‟s psycho-emotional development. Playing with sand helps children to reduce anxiety, overcome speech barriers and improve communication skills through non-verbal interaction, which gradually turns into speech. The purpose of the article is to substantiate the impact of sand therapy on the development of communication skills in children with generalized underdevelopment of speech. To achieve this goal, theoretical (analysis of scientific literature, synthesis and generalization of theoretical knowledge to develop methodological recommendations) and empirical (observation, pedagogical experiment to determine the level of development of communication skills in children with generalized underdevelopment of speech, quantitative and qualitative analysis of the data) methods were used.

The practical part contains the results of a study of the effectiveness of sand therapy sessions in the development of communication skills of children with SEN. A series of sand therapy sessions is presented that positively affect the formation of dialogic and monologic speech, enrichment of vocabulary, and development of grammatical correctness of speech. The study argues that regular sand therapy sessions stimulate children's active linguistic expression, promote the development of verbal and non-verbal communication, and improve their overall psycho-emotional state. Practical recommendations for organizing sand therapy classes are presented, and the positive aspects of using this method are described. Sand therapy can be integrated into a comprehensive system of correctional and developmental work, enriching it with new opportunities for speech development and social adaptation of children.

Keywords: communication skills, children with generalized underdevelopment of speech, senior preschool age, sand therapy.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. У сучасній освіті та психологічній практиці все більшої уваги набуває питання розвитку комунікативних навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Комунікація є важливим елементом соціальної адаптації, навчання та розвитку дитини. Проте діти із ЗНМ часто натрапляють на бар'єри в спілкуванні. У теперішніх умовах під час освітнього процесу педагоги все частіше прагнуть використовувати нетрадиційні технології, які будуть сприяти розвитку комунікативних навичок у дітей дошкільного віку.

Пісочна терапія є одним із ефективних арт-терапевтичних методів, який дозволяє дітям виражати свої думки, емоції та переживання через невербальне середовище. Вона є м'яким методом роботи, який допомагає дошкільникам опрацьовувати страхи, тривоги, агресію та інші емоційні проблеми без прямого втручання дорослих. Це особливо важливо для дітей, які ще не можуть висловлювати свої переживання. Однак, незважаючи на його ефективність, застосування цього методу в корекційній роботі потребує детального вивчення та адаптації пісочної терапії для покращення комунікативних навичок у дітей із ЗНМ.

Над питанням використання пісочної терапії у роботі з дітьми дошкільного віку на практиці працює низка сучасних практичних педагогів, психологів та науковців: А. Банах, О. Бондаренко, Т. Дичок, Н. Мірошниченко, О. Ревецька, Л. Тягур, Н. Юрченко та інші. Їхні дослідження передбачають вивчення впливу пісочної терапії на психологічний стан дітей, які мають різноманітний спектр проблем, пов'язаних з розвитком.

Мета статті: обґрунтування впливу пісочної терапії на розвиток комунікативних навичок у дітей із загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу. Уперше пісок як засіб лікування використав швейцарський психолог і мислитель, автор аналітичної психології К. Юнг [3, с. 204]. Після цього ідея використання контейнера з піском та іграшками в психологічному консультуванні була запропонована в 1920-1930-х роках британською лікаркою М. Ловенфельд [2, с. 77]. За порадою свого вчителя К. Юнга, Д. Калфф почала вивчати книгу «Гра в дитинстві» М. Ловенфельд. Надихнувшись її надбаннями, Д. Калфф розробила власну методику, яка отримала назву Sand play. Після цього піщану терапію стали застосовувати у всьому світі під час роботи як з дітьми, так і з дорослими для дослідження їхнього внутрішнього світу.

Потужний ресурс пісочниці є корисним для корекційно-розвиткової й освітньої роботи з дітьми. Завдяки додатковому акценту на тактильну чутливість, відкривається «мануальний інтелект» дитини [1, с. 289].

Пісочну терапію рекомендують використовувати з дітьми, які мають підвищену тривожність, невпевненість у собі, певні страхи, важко адаптуються до умов закладу дошкільної освіти, а також відчувають емоційні труднощі, які спричинені кризовими ситуаціями. У процесі роботи з дітьми пісочну терапію застосовують як основний метод впливу на дитину, а також компонують з іншими методами. Наприклад, у практиці найчастіше трапляється поєднання пісочної та музичної терапії (під впливом певних емоцій на піщаному полотні діти відтворюють переживання, які вони відчувають у цей момент) або поєднання з казкотерапією (під час такого процесу діти можуть обігрувати вже відомі казки або створювати власні історії).

Психологи та психотерапевти стверджують, що пісок, який має властивість пропускати воду, так само поглинає й негативну психічну енергію, надає можливість позбутися психологічних проблем за допомогою

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

перенесення на площину пісочниці, зануритися у світ фантазій та власних почуттів, тим самим стабілізує емоційний стан дитини [4, с. 316]. Таким чином дитина створює власний світ, у якому вона може бути собою та показати всі свої думки, емоції та враження, не використовуючи мовлення.

Усі діти без винятку люблять грати в піску, тому що гра з піском – це одна з форм природної діяльності дитини: малюк з цікавістю малює на піску (тварин, букви, цифри тощо), будує різні споруди, робить пасочки, за допомогою фігурок тварин і людей та інших предметів створює різні сюжетні картини власного світу [5, с. 103]. Ефект від використання пісочної терапії для дітей охоплює такі аспекти:

-зменшення емоційного напруження та стресу (діти можуть за допомогою створення певних ситуацій та образів у піску безпечно виразити свої страхи, тривоги та інші негативні емоції завдяки заспокійливому ефекту піску);

-опрацювання травматичного досвіду (у процесі створення сюжетів діти символічно проживають важкі події, що допомагає їм упоратися з переживаннями та знижує посттравматичні стресові розлади);

-розвиток почуття безпеки, оскільки пісок є природним і доступним матеріалом, який діти сприймають як безпечний і знайомий;

-відновлення емоційної рівноваги (через гру з піском діти можуть виразити емоції, які їм важко передати словами. Це допомагає нормалізувати емоційний стан і зменшити емоційну відчуженість);

-покращення соціальних навичок під час використання групової пісочної терапії, яка сприяє розвитку взаємодії, формуванню довіри до інших, а також зменшенню почуттів ізольованості та страху перед соціумом;

-зниження проявів агресії (пісок дозволяє дітям безпечно вивільняти накопичену негативну енергію, сприяючи її перенаправленню у творчість або ігрову діяльність);

-підтримка когнітивних процесів (унаслідок пережитого стресу в дітей можуть виникати труднощі з навчанням, а робота з піском активізує уяву, мислення та здатність до аналізу).

Пісочна терапія є ефективним методом роботи з дітьми дошкільного віку, які мають ЗНМ, оскільки вона поєднує ігрову діяльність із психокорекційним упливом. Загальне недорозвинення мовлення – це порушення формування всіх компонентів мовленнєвої системи при збереженому слуху, але первинно пошкодженому інтелекті. Діти із ЗНМ мають труднощі у фонетико-фонематичному, лексико-граматичному та комунікативному аспектах мовлення. Через недостатній розвиток мовлення діти старшого дошкільного віку, які мають ЗНМ, стикаються з труднощами в спілкуванні з однолітками та дорослими. Під час спілкування такі діти можуть демонструвати агресію або замкненість, оскільки оточення не завжди їх розуміє, уникати мовленнєвих контактів через страх припуститися помилки. Замість повноцінного мовлення діти із ЗНМ використовують тільки жести або спрощене мовлення. Мовленнєві порушення в старшому дошкільному віці можуть спричиняти труднощі в адаптації до суспільного життя, зокрема проблеми в налагодженні дружніх стосунків, труднощі в засвоєнні навчального матеріалу перед вступом до школи, емоційну напругу, соціальну ізоляцію, а також зниження самооцінки через невпевненість у своїх мовленнєвих здібностях.

Цей метод є універсальним та дозволяє забезпечити гармонійний розвиток дитини, розв‘язати психологічні проблеми в ігровій та ненав‘язливій формі. У процесі піскотерапії діти, які мають труднощі з мовленням, можуть

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

висловлювати думки через створення образів у піску. Завдяки грі з піском діти мають можливість коментувати свої дії, називати різні предмети, вигадувати історії, що активізує мовний центр мозку. Завдяки тактильному контакту з піском зменшується напруження, що сприяє розслабленню мовленнєвого апарату. Спільна гра з педагогом та іншими дітьми сприяє формуванню умінь у дітей із ЗНМ дослухатися до інших, відповідати на запитання, висловлювати власну думку, вести діалог. Розігрування історій із залученням іграшок у піску стимулює сюжетно-рольову гру, що розвиває комунікативні навички. Пісочна терапія також корисна для дітей із ЗНМ, які відчувають страх спілкуватися з іншими, адже під час ігор з піском вони в безпечній формі можуть виражати свої переживання, долаючи сором‟язливість, невпевненість у собі та тривожність. Діти з труднощами в соціальній взаємодії через гру в піску навчаються створювати власні історії, прогнозувати події, проявляти ініціативу.

Діти із ЗНМ також мають труднощі під час використання невербальних засобів комунікації. Пісочна терапія стає альтернативним способом вираження жестів, міміки та допомагає використовувати комунікативні навички без слів. Дитина вчиться передавати свої емоції через розташування фігурок, зміну ландшафту та сенсомоторну діяльність. Під час створення власних світів, використання різних природних матеріалів, експериментування з текстурами діти вчаться мислити образно, будувати логічні зв‟язки та придумувати історії. Також дослідження структури піску та його форми стимулює розвиток когнітивних процесів у дітей, які мають ЗНМ: покращує концентрацію уваги, пам‟ять та сприйняття.

Для того, щоб перевірити ефективність використання піскотерапії під час розвитку комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ, нами було проведене експериментальне дослідження, яке складалося з констатувального (визначення рівня розвитку діалогічних навичок у дітей із ЗНМ за мотиваційним, когнітивним, вербальним, невербальним та поведінковим критеріями), формувального (використання піскотерапевтичних занять) та контрольного (перевірка змін у показниках рівня розвитку комунікативних навичок дітей після участі в піскотерапевтичних заняттях) етапів.

Для підбору коректних методик діагностики рівня розвитку комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ми визначили критерії та відповідні показники: мотиваційний критерій (інтерес до спілкування з дітьми та дорослими, бажання брати участь у спільній діяльності та іграх, емоційна відкритість у спілкуванні), когнітивний критерій (розуміння мовлення інших, здатність висловлювати власні думки, почуття, бажання, наявність активного та пасивного словникового запасу, граматична правильність мовлення), вербальний критерій (використання різних мовленнєвих конструкцій у спілкуванні, дотримання норм етикету (уживання слів ввічливості, звертань тощо), чіткість і зрозумілість мовлення), невербальний критерій (використання міміки, жестів, правильної інтонації в спілкуванні, узгодженість невербальних засобів із вербальними, уміння розпізнавати емоції співрозмовника) та поведінковий критерій (уміння домовлятися та поступатися, взаємодіяти з іншими без конфліктів, дотримуватися правил групової діяльності).

За загальними результатами дослідження рівня розвитку комунікативних навичок було

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

виявлено, що лише 14,3 % мають високий рівень розвитку комунікативних навичок, 28,7 % – середній, а найбільший показник продемонстрували діти з низьким рівнем – 57 %. Для дітей з низьким рівнем розвитку комунікативних навичок характерними були такі ознаки: нечітка артикуляція звуків, спрощення складу слова (заміна складних слів простими), переставляння та пропуск звуків і складів, недостатній розвиток фонематичного слуху, що ускладнювало розрізнення схожих за звучанням слів; обмежений словниковий запас, труднощі із підбором слів за темами, нестійкість розуміння значень слів, труднощі в сприйнятті переносного значення, а також використання назв із загальним/ видовим значенням замість слів на позначення понять збільш конкретним значенням (наприклад, «тварина» замість «пес», «дерево» замість «яблуня» тощо); труднощі в словотворенні та словозміні слів (помилки у відмінюванні, узгодженні слів), порушення структури речення. Також діти мали труднощі із зв‟язним мовленням (відсутність уміння логічно структурувати висловлювання, складати розповіді та описи). Загалом вони зазнавали труднощів при спілкуванні, важко встановлювали контакт з однолітками та не виявляли ініціативи під час діалогічно спілкування.

Тому ми вирішили розробити серію піскотерапевтичних занять для покращення комунікативних навичок у дітей із ЗНМ, під час яких використовувалися такі методи: вільна гра з піском, яка передбачала створення власних світів, що дозволяло дітям проявляти свої емоції й переживання; рольові ігри, які допомагали навчатися будувати діалог; створення історій у пісочниці; ігри на взаємодію (побудова сюжетних композицій, лабіринтів, різних споруд для розвитку кооперації). Під час роботи з дітьми використовувалися заняття з піскотерапії за наступними темами: «Подорож у чарівну країну піску», «Моя казка в піску», «Мандрівка в пустелю», «Місто майбутнього», «Сліди на піску», «День на фермі», «У пошуках скарбів», «Професії в піщаному світі», «Піщаний вулкан», «Казкова гора», «Фантастичні істоти», «Космічна подорож», «Пісочний зоопарк», «Пісочний лабіринт», «Загадковий острів», «Піратські пригоди».

На перший погляд, організація занять з пісочної терапії не потребує особливих зусиль, але для того, щоб зробити для дитини такий простір комфортним, необхідно дотримуватися певних вимог та правил. Перед тим, як організувати гру з піском, потрібно підготувати пісочницю та різні засоби для гри. Під час ігор з піском використовують пісочницю, яка має стандартні розміри: 50х70 сантиметрів і глибину близько 8 сантиметрів. Це оптимальний розмір, який дозволяє дітям працювати в пісочниці з комфортом. ЇЇ виготовляють з дерева або міцного пластику, які можна легко помити та продезінфікувати. Внутрішні бортики та дно фарбують у блакитний колір, який має заспокійливий ефект, а також несе символічне значення (небо або вода). Пісочницю заповнюють дрібнозернистим, очищеним, кварцовим або морським піском шаром приблизно 5 сантиметрів. Періодично пісок просіюють та дезінфікують для підтримання його чистоти. Ігри з піском проводяться з використанням набору мініфігурок, що зображають максимальну кількість об‟єктів, за якими дитина спостерігає в навколишньому світі: люди (різного віку, статі, професій), тварини (домашні, дикі, міфічні), транспорт (поїзди, автомобілі, літаки); будівлі (будинки, замки, мости тощо), природні об‟єкти (каміння, дерева, кущі, водойми), природні матеріали (мушлі, гілочки, пір‟я, каміння). Також додаються інструменти для роботи з піском, серед яких мають бути граблі, лопатки, відерця, набори для розкопок, різні форми для

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

створення піщаних скульптур. Таким чином, діти інтуїтивно зможуть обрати фігурки, які допоможуть їм розіграти ситуацію, яка хвилює в цей момент.

Під час організації занять з піскотерапії необхідно дотримуватися принципів, які забезпечать ефективність корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають ЗНМ:

1) принцип комунікативної спрямованості, який полягає в тому, що основна увага має приділятися розвитку мовлення через діалог, опис сюжетів, обговорення дій, для чого педагог використовує питання, що спонукають до розгорнутих відповідей;

2) принцип емоційного комфорту, який передбачає проведення піскотерапевтичних занять у спокійній, довірливій атмосфері, що зменшує страхи та мовленнєві блоки. За умови використання даного принципу дитина із ЗНМ не відчуває оцінювання, що допомагає учасникам краще розкритися під час комунікації;

3) принцип природності та свободи самовираження, який характеризується можливістю вільно взаємодіяти з піском та іншими засобами, відсутністю суворих правил, які заганяли б дитину в певні рамки;

4) принцип систематичності й послідовності, який має на меті впровадження піскотерапевтичних технік поетапно (від простих вправ до складніших сюжетних композицій);

5) принцип індивідуалізації: заняття відбуваються відповідно до бажань дитини, а вибір вправ залежить від її мовленнєвого розвитку;

6) принцип сенсорного сприйняття передбачає поєднання зорового, тактильного, слухового, моторного сприйняття, що дає можливість активізувати роботу різних зон мозку;

7) принцип інтерактивності та взаємодії базується на спільній діяльності дитини, яка має ЗНМ з іншими дітьми або педагогом, створення умов для моделювання реальних комунікативних ситуацій.

Окрім переваг, пісочна терапія також має й свої недоліки, які необхідно враховувати при роботі з дітьми із ЗНМ. Перед тим, як розпочати підготовку до ігор з піском, вихователь має врахувати фактори, за наявності яких не можна використовувати піщану терапію з дошкільниками. До медичних протипоказань належать алергічні реакції на пил або дрібні частинки; наявність ран або дерматологічних проблем на руках, що може ускладнити участь дитини в іграх з піском; астма або інше респіраторне захворювання, під час якого можливе подразнення дихальних шляхів під впливом піщаного пилу. До психологічних протипоказань відносять високий рівень тривожності в дітей, який може проявлятися у відчутті дискомфорту під час контакту з піском; яскраво виражені прояви гіперактивності (дітям може бути складно концентрувати увагу на завданнях, вони можуть почати розкидати пісок). Діти, які мають знижений інтелектуальний рівень можуть потребувати адаптованих методів пісочної терапії.

Дослідження ефективності пісочної терапії як методу розвитку комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення підтверджують її позитивний вплив. Після проведення повторної діагностики були зафіксовані такі загальні результати: високий рівень мали 28,5 % дітей, середній – 43 %, низький – 28,5 %. Тобто можемо спостерігати, що використання терапевтичних технік допомагає полегшити процес комунікації для дітей із мовленнєвими порушеннями, зменшити рівень тривожності та страху від спілкування, підвищити самооцінку та впевненість у собі, розвинути здатність до соціальної взаємодії. Піскотерапія ефективно поєднує сенсорне сприйняття, моторну

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

активність та мовленнєву взаємодію, створюючи природні умови для комунікації.

Висновки. Розвиток комунікативних навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення через піскотерапію є ефективним та природним способом навчання, який сприяє їхній адаптації та самовираженню. Використання піскотерапії стимулює розширення словникового запасу, формування діалогічного мовлення, розвиток невербальної комунікації та емоційного інтелекту. Застосування цього методу в освітньому процесі може значно покращити соціальну взаємодію та мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ. Упровадження пісочної терапії в систему корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, є перспективним напрямом. Завдяки цьому методу діти вчаться виражати свої почуття, будувати зв‟язні висловлювання та ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими.

Список використаних джерел

1. Банах А., Ревуцька О. Використання пісочної терапії в корекційно-розвитковій роботі з дітьми. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної та інклюзивної сфери:* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф., м. Запоріжжя, 23-24 жовтня 2024 р. Запоріжжя, 2024. С. 287-292.
2. Зінченко Н. Пісочна терапія (сендплей) у роботі з дітьми та підлітками: обґрунтування методу, сфери застосування і докази ефективності. *Український психоаналітичний журнал.* 2024. Вип. 2, № 3. С. 76-89.
3. Колпакчи О. Арт-терапія: курс лекцій: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 288 с.
4. Тягур Л.М. Сендплей – метод позитивного впливу на психічний розвиток дитини дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології.* 2015. Т. 11. Вип. 13. С. 315-323. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740797.
5. Харченко А. І. Корекція порушень мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку засобами пісочної анімації. *Розвиток освітнього простору в системі роботи сучасних закладів дошкільної освіти:* матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Одеса, 16 червня 2020 р. Одеса, 2020. С. 102-105.

References

1. Banakh, A., & Revutska, O. (2024). Vykorystannia pisochnoi terapii v korektsiino-rozvytkovii roboti z ditmy [The use of sand therapy in correctional and developmental work with children]. *Sotsialno-osvitni dominanti profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi ta inkliuzyvnoi sfery* : *materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Socio-educational dominants of professional training of social and inclusive sphere specialists* : *proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference* : zbirnyk tez. Zaporizhzhia, 287-292. [in Ukrainian].
2. Zinchenko, N. (2024). Pisochna terapiia (sendplei) u roboti z ditmy ta pidlitkamy: obgruntuvannia metodu, sfery zastosuvannia i dokazy efektyvnosti [Sand therapy (sandplay) in working with children and adolescents: method justification, application areas, and evidence of effectiveness]. *Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal*, 2(3), 76-89. [in Ukrainian].
3. Kolpakchi, O. (2018). *Art-terapiia: kurs lektsii* [Art therapy: a course of lectures]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
4. Tiahur, L. M. (2015). Sendplei – metod pozytyvnoho vplyvu na psykichnyi rozvytok dytyny doshkilnoho viku [Sandplay – a method of positive influence on the mental development of preschool children]. *Aktualni problemy psykholohii – Current issues of psychology*, 11(13), 315-323. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740797 [in Ukrainian].

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

5. Kharchenko, A. I. (2020). Korektsiia porushen movlennevoho rozvytku ditei doshkilnoho viku zasobamy pisochnoi animatsii [Correction of speech development disorders in preschool children using sand animation]. *Rozvytok osvitnoho prostoru v systemi roboty suchasnykh zakladiv doshkilnoi osvity* : *materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Development of educational space in the system of work of modern preschool education institutions* : *materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference* : zbirnyk tez. Odesa, 102-105. [in Ukrainian].

Про авторів

Єлизавета Панченко,
асистентка кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Житомир, Україна
ORCID iD: 0009-0003-8470-2068
liza.panchenko01@gmail.com

About the Authors

Elizaveta Panchenko
assistant Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, Ukraine
ORCID iD: 0009-0003-8470-2068
liza.panchenko01@gmail.com

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

INNOVATIVE APPROACHES TO TRAINING SPECIALISTS IN PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION

УДК 378.016:373.3.091.313

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-8

Підготовка майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності молодших школярів: стратегії, досвід

Юлія Бондар

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті висвітлено актуальність проблеми підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності дітей. Мета статті полягає в розкритті теоретико-методичних аспектів фахової підготовки майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності молодших школярів. Зокрема, запропоновано власну дефініцію поняття «професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності дітей». Окреслено основні завдання фахової підготовки майбутнього вчителя до використання проєктної технології, представлено переваги проєктної діяльності. Підготовку майбутніх учителів до організації проєктної діяльності молодших школярів визначено як необхідний структурний компонент професійної культури майбутнього фахівця початкової освіти. У статті наведено тематику теоретико-методичного блоку професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Презентовано досвід професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Запропоновано навчальні дисципліни, під час вивчення яких здобувачі вищої освіти отримують знання про проєктну діяльність та набувають проєктні практичні вміння і навички. Акцентовано увагу на вибірковій навчальній дисципліні циклу професійної підготовки «Організація проєктної діяльності дітей». Визначено організаційні форми, які сприяють підготовці майбутніх учителів до реалізації проєктної діяльності молодших школярів. Представлено виконані студентами різні види проєктів (творчі, дослідницькі, інформаційні, практико-орієнтовані). Виокремлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації проєктної діяльності. Окреслено етапи проєктної діяльності студентів. Розкрито зміст поняття «готовність майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності дітей молодшого шкільного віку» та визначено його критерії. Результати дослідження свідчать, що професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна орієнтуватися на формування навичок організації, управління та моніторингу проєктної діяльності учнів.

Ключові слова: майбутній педагог, професійна підготовка, інноваційні технології, проєктна діяльність, молодші школярі.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 378.016:373.3.091.313

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-8

Preparation of a future teacher to organize project activities of young school students: strategies, experience

Yuliya Bondar

Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article highlights the relevance of the problem of training future primary school teachers to organize children‟s project activities. The purpose of the scientific work is to reveal the theoretical and methodological aspects of professional training of future teachers to organize project activities of primary school students. In particular, its own definition of the concept of «professional training of future primary school teachers to organize children‟s project activities» is proposed. The main tasks of professional training of future teachers to use project technology are outlined. The advantages of project activities are presented. Training of future teachers to organize project activities of primary school students is defined as a necessary structural component of the professional culture of a future primary education specialist. The topic of the theoretical and methodological block of professional training of future primary school teachers is presented. The experience of professional training of students of the specialty «Primary Education» of the Valentina Voloshyna Faculty of Preschool and Primary Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University is presented. Academic disciplines are proposed, during the study of which higher education applicants gain knowledge about project activities and acquire practical project skills and abilities. The focus is on the course «Organization of children‟s project activities». Organizational forms that contribute to the preparation of future teachers for the implementation of project activities of younger schoolchildren are identified. Various types of projects completed by students (creative, research, informational, practice-oriented) are presented. Pedagogical conditions for the preparation of future primary school teachers for the organization of project activities are highlighted. The stages of students‟ project activities are outlined. The content of the concept of «readiness of a future teacher for the organization of project activities of younger schoolchildren» is revealed and its criteria are determined. The results of the study indicate that the professional training of a future primary school teacher should focus on the formation of skills in organizing, managing and monitoring students‟ project activities.

Keywords: future teacher, professional training, innovative technologies, project activities, younger schoolchildren.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, змін у соціально-економічному середовищі, вищій освіті важливого значення набуває проблема забезпечення високого рівня професіоналізму вчителів початкової школи, які повинні вміти адаптуватися до умов, що постійно змінюються, творчо організовувати навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів, підтримувати їхню мотивацію до навчання. Зокрема, в Концепції «Нова українська школа» зазначається, що «школа буде успішна, якщо до неї прийде новий вчитель, який зможе стати агентом змін; людина-лідер, яка може вести за собою» [4, с. 16]. У значній мірі саме від педагогів залежить не лише ефективність освітнього процесу, успішність навчання дітей, а й розвиток їхнього особистісного потенціалу, фундаментальних навичок, соціалізація та підготовка до життя в сучасному світі. З огляду на це, постає необхідність у кваліфікованій теоретико-методичній підготовці майбутніх фахівців початкової школи в закладі вищої освіти для досягнення високих результатів у розвитку майбутніх поколінь.

На нашу думку, майбутньому вчителю початкової школи необхідно володіти здатністю ефективно використовувати в своїй практичній діяльності інноваційні технології та методи навчання, які сприятимуть розвитку навичок групової співпраці, критичного мислення, творчих здібностей молодших школярів. Зокрема, у професійному стандарті за професіями: «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» важливими професійними компетентностями педагога визначено проєктувальну, інноваційну, педагогічного партнерства, рефлексивну, сутність яких полягає в здатності до суб‟єкт-суб‟єктної, особистісно-зорієнтованої взаємодії з учнями в освітньому процесі, роботи в команді, проєктування виховання та розвитку учнів, використання інновацій у професійній діяльності, здійснення моніторингу власної педагогічної діяльності [5, с. 7-9].

Зважаючи на це, пріоритетного значення надаємо формуванню в майбутніх педагогів професійної компетентності з організації проєктної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Вважаємо, що саме проєктна діяльність є потужним інноваційним інструментом для формування в учнів уміння вирішувати проблеми, працювати в команді, здійснювати дослідницьку діяльність та брати на себе відповідальність за результат. Тому професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності є важливим аспектом сучасної освіти, оскільки забезпечує розвиток ключових навичок у дітей, необхідних для їхньої успішної адаптації та соціалізації.

Аналіз наукових джерел з проблеми дослідження свідчить, що вивченням питання професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності дітей займаються О. Грошовенко, Д. Огієнко, Б. Павлюк, О. Полякова, Н. Стаднік, Я. Труш, І. Федь, М. Шевчук, Г. Шкільова та інші. Зокрема, О. Грошовенко акцентує увагу на екологічному проєктуванні в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Д. Огієнко в своїх наукових напрацюваннях порушує питання підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації проєктно-технологічної діяльності учнів на уроках «Дизайн і технології». Б. Павлюк, О. Полякова досліджують практичні аспекти формування проєктної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки. Сучасний стан підготовки вчителя початкової школи до використання проєктної технології у своїй

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

професійній діяльності відображений у працях Н. Стаднік. Шляхи підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації проєктної діяльності молодших школярів визначені та обґрунтовані в наукових роботах Я. Труш, М. Шевчук. Сутність проєктної компетентності в професійному становленні майбутнього вчителя початкової школи в курсі «Технології» розкрита в дослідженнях І. Федь. Проблема готовності до організації проєктної діяльності молодших школярів як складової професійної культури майбутнього вчителя початкових класів стала предметом зацікавлення Г. Шкільової.

У результаті опрацювання науково-методичної літератури варто констатувати те, що багато праць науковців присвячено висвітленню професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання проєктної діяльності екологічного спрямування, формуванню проєктної компетентності майбутніх фахівців початкової освіти, проте малодослідженими залишаються сучасні підходи до оволодіння майбутніми вчителями початкової школи технологією проєктного навчання дітей, наукові засади проєктування в початковій школі, теоретико-методичні основи управління організацією проєктної діяльності молодших школярів.

Мета статті полягає в розкритті теоретико-методичних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності учнів молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності дітей» розглядаємо процес засвоєння студентами знань, формування практичних умінь та навичок щодо ефективного планування, організації та управління проєктною діяльністю учнів початкової школи. Серед основних завдань фахової підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання проєктної технології варто відзначити:

-формування позитивного ставлення до використання проєктних технологій в освітньому процесі;

-оволодіння основами знань про проєкти, їхні різновиди, особливості організації роботи над проєктом;

-формування позитивної мотивації до оволодіння спеціальними компетентностями, необхідними для організації проєктної роботи з обдарованими дітьми;

-формування практичних умінь і навичок створювати проблемні ситуації та запитання, які є основою проєктної діяльності;

-оволодіння способами презентації та оцінювання результатів проєктної діяльності дітей;

-підготовка до управління дослідно-творчою діяльністю молодших школярів;

-формування бажання отримати сучасні знання в галузі проблемного навчання;

-виховання особистісних і професійних якостей, необхідних для організації творчої роботи з дітьми;

-вироблення активної професійно-особистісної позиції, розвиток творчої активності, креативності, рефлексивності тощо [1, с. 4].

Так, І. Єгорова зауважує, що значна перевага проєктної діяльності – це вміння, які набувають студенти:

-приймати рішення;

-планувати свою роботу та визначати очікувані результати;

-аналізувати, зіставляти, порівнювати факти;

-збирати та опрацьовувати навчальний матеріал;

-створювати матеріальний продукт – кінцевий результат проєктної діяльності;

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

- презентувати результати роботи;

-оцінювати власну діяльність та діяльність усієї групи [2, с. 47].

Підтримуємо Г. Шкільову в тому, що підготовка майбутніх учителів до організації проєктної діяльності молодших школярів є важливим та необхідним структурним компонентом професійної культури майбутнього вчителя початкової школи, який включає сформовані знання про організацію проєктної діяльності учнів молодшого шкільного віку та сформовану систему дій (проєктно-змістових, проєктно-пошукових, проєктно-гностичних, конструктивно-операційних, конструктивно-творчих, конструктивно-змістових, перевірочних, оцінних) [7, с. 46].

Наголосимо, що під час професійної підготовки здобувачі вищої освіти мають оволодіти проєктивними знаннями, проєктивними вміннями, навичками та проєктивними особистісними якостями. З огляду на це, вважаємо, що професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи обов‟язково має містити вивчення теоретичних та методичних аспектів організації проєктної діяльності дітей молодшого шкільного віку. Теоретичний блок, на наше переконання, повинен передбачати розгляд таких тем: «Теоретичні основи проблемного навчання», «Проєктна технологія: історія виникнення та сучасний стан», «Сутність та класифікація проєктів», «Інтегроване тематично-проєктне навчання». У ході вивчення визначених тем студенти розширять та доповнять знання про проблемне навчання, його етапи, принципи, особливості, методи, функції, переваги та недоліки; історію зародження методу проєктів, досвід впровадження проєктного методу у вітчизняній освіті 20-х років XX сторіччя; виникнення проєктування як технології; різні підходи до трактування терміну «проєкт», особливості проєктної діяльності молодших школярів, ознаки методу проєктів, підходи до класифікації проєктів, види та типи проєктів, їхню тематику в початковій школі; інтегроване тематично-проєктне навчання та інтегровані види діяльності.

Методичний аспект професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи, на нашу думку, орієнтований на формування практичних умінь і навичок ефективної організації проєктних робіт учнів молодшого шкільного віку та здійснення контролю за їх виконанням. Вважаємо, що доречним буде розгляд таких тем: «Організація роботи дітей на різних етапах проєкту», «Створення проєктної команди. Інтерактивні форми та методи розв‟язання проблеми проєкту», «Форми та методи роботи на різних етапах проєкту», «Обробка і оформлення результатів проєкту», «Презентація та захист проєкту», «Методика організації та проведення творчих, дослідницьких, інформаційних, практичних, ігрових проєктів», «Методичні особливості організації проєктної діяльності обдарованих дітей» [1, с. 6-10].

У Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського студенти факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної спеціальності «Початкова освіта» отримують знання про проєктну діяльність та формують проєктні практичні вміння і навички під час вивчення як обов‟язкових навчальних дисциплін: «Загальна педагогіки», «Теорія навчання у початковій школі», «Педагогічні технології у початковій школі», «Методика формування компетентності в громадянській та історичній освітній галузі», «Методика формування компетентності в природничій освітній галузі», «Методика формування компетентності в соціальній і здоров‟язбережувальній освітніх галузях», так і

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

вибіркових навчальних дисциплін циклу професійної підготовки: «Організація проєктної діяльності дітей», «Інновації та технології в сучасному мистецтві», «Навчання і виховання обдарованої дитини» та інших.

Вагомий потенціал для формування готовності здобувачів вищої освіти до використання теоретико-практичних знань, умінь та організаційно-педагогічних умов під час реалізації різних видів проєктів, на наше переконання, закладений у змісті навчальної дисципліни «Організація проєктної діяльності дітей». В освітній програмі підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» вона є вибірковою, її вивчають на 4 курсі (7 семестр). Вивчення цієї дисципліни сприятиме формуванню інтегральної, загальних (загальнонавчальної, інформаційно-аналітичної, дослідницько-праксеологічної, інформаційно-комунікаційної, рефлексивної) та фахових (предметної, педагогічної, методичної) компетентностей.

Поділяємо думку Л. Козак і вважаємо важливими організаційними формами, які сприяють підготовці майбутніх учителів до реалізації проєктної діяльності молодших школярів, проблемну лекцію, ділову гру, семінар-проєкт, консультацію, самостійну роботу з елементами педагогічного проєктування та проблемного пошуку [3, с. 73]. Наголосимо, що різновидом колективної творчої роботи, науково-освітнього конкурсу або екскурсії в традиційній формі організації навчальної діяльності може бути квест. Науковці [8] підкреслюють, що квест є важливим засобом мотивації до навчання, цікавою творчою формою роботи, до якої варто залучати здобувачів вищої освіти.

Вважаємо, що майбутнім учителям початкової школи варто пропонувати самостійно виконувати проєкти. З огляду на це, під час вивчення дисципліни «Організація проєктної діяльності дітей» на практичних заняттях ми давали студентам завдання розробити та презентувати різні види проєктів за провідним видом діяльності: творчі, рольові (ігрові), дослідницькі, інформаційні, практико-орієнтовані. На нашу думку, така діяльність дає змогу на практиці ознайомитися з методикою організації та проведення проєктної діяльності, етапами її реалізації, що сприяє здобуттю майбутніми вчителями професійно-орієнтованих знань під час роботи над проєктом. Розглянемо більш детальніше проєкти, які виконували студенти спеціальності «Початкова освіта».

Творчі проєкти не мали чіткої структури, адже вона була підпорядкована кінцевому результату. Студенти заздалегідь домовлялися про заплановані результати та форму представлення: програма свята, колективний колаж, відеофільм тощо. Варто зауважити, що названі проєкти характеризувалися оригінальністю, творчістю та високим ступенем самостійності здобувачів вищої освіти. Тематика стосувалася інтересів та вподобань молодших школярів. Зокрема, були розроблені проєкти такої тематики: «Казкова країна», «Чарівний світ тварин», «Колобок – супермен», «Подарую мамі весняні квіти з трубочок».

Приклади творчих проєктів майбутніх учителів початкової школи представлені на рис. 1.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Рис. 1. Фрагменти творчих проєктів студентів

Дослідницькі проєкти потребували визначення студентами чіткої структури, яка включала обґрунтування актуальності обраної теми, її соціальної значущості, визначення предмета, об‘єкта, мети та завдань дослідження, висування гіпотези, добір експериментальних методів та обробки результатів, оформлення результатів дослідження, формулювання висновків і рекомендацій, окреслення перспектив подальших досліджень. Оскільки тематика дослідницьких проєктів у початковій школі є переважно природничою, пов‘язаною із вивченням рослин, тварин, явищ природи та дослідженням соціальних проблем, традицій, історії, студенти виконували проєкти на такі теми: «Дива пластикової кришечки», «Вода в нашому житті», «Як ростуть рослини», «Таємниця сніжинок». Приклади дослідницьких проєктів, виконаних здобувачами вищої освіти спеціальності «Початкова освіта», подано на рис. 2.

Рис. 2. Фрагменти дослідницьких проєктів здобувачів вищої освіти

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Працюючи над практико-орієнтованими проєктами, майбутні фахівці початкової освіти заздалегідь визначали результат діяльності, який відзначався суспільною значущістю: створювали програму, документ, словник, проєкт закону, довідкові матеріали. Варто зазначити, що цей проєкт міг бути продовженням дослідницького проєкту. Розробляючи практико-орієнтовані проєкти, студенти дотримувалися чіткої структури, яка включала такі етапи: планування (вибір теми, постановка мети та завдань, визначення необхідних ресурсів, розподіл ролей), розподіл функцій серед учасників (координатор, дослідник, дизайнер, презентатор, аналітик), виконання проєкту (збір інформації, робота над кінцевим продуктом), презентація (представлення результатів та їх обговорення). Майбутні вчителі працювали над розробкою проєктів такої тематики: «Смачна математика», «Екологічні зміни в нашому місті», «Підготовка до Нового року», «Мій друг Світлофор», «Українські традиції та свята», «Як правильно сортувати сміття». Зразки фрагментів практико-орієнтованих проєктів, розроблених здобувачами вищої освіти, подані на рис. 3.

Рис. 3. Фрагменти практико-орієнтованих проєктів

Варто зауважити, що майбутні учителі початкової школи охоче долучаються до роботи над розробкою інформаційних проєктів, які передбачають збір інформації про якийсь об‟єкт, явище, її аналіз, узагальнення та представлення аудиторії. Наголосимо, що такі проєкти обов‟язково потребують добре продуманої структури: окреслення мети проєкту; визначення його актуальності; добір методів отримання та обробки інформації; оформлення

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

результатів (відеофільму, статті, доповіді, реферату); презентації результатів (публікація в електронній мережі, обговорення під час конференції). Для молодших школярів майбутні учителі розробляли такі проєкти: «Екологічні проблеми нашого міста», «Корисні копалини», «Тваринний світ мого краю», «Рослини, занесені до Червоної книги України», «Мова – ДНК нації». Фрагмент, розробленого студентами інформаційного проєкту «Екологічні проблеми нашого міста» представлений на рис. 4.

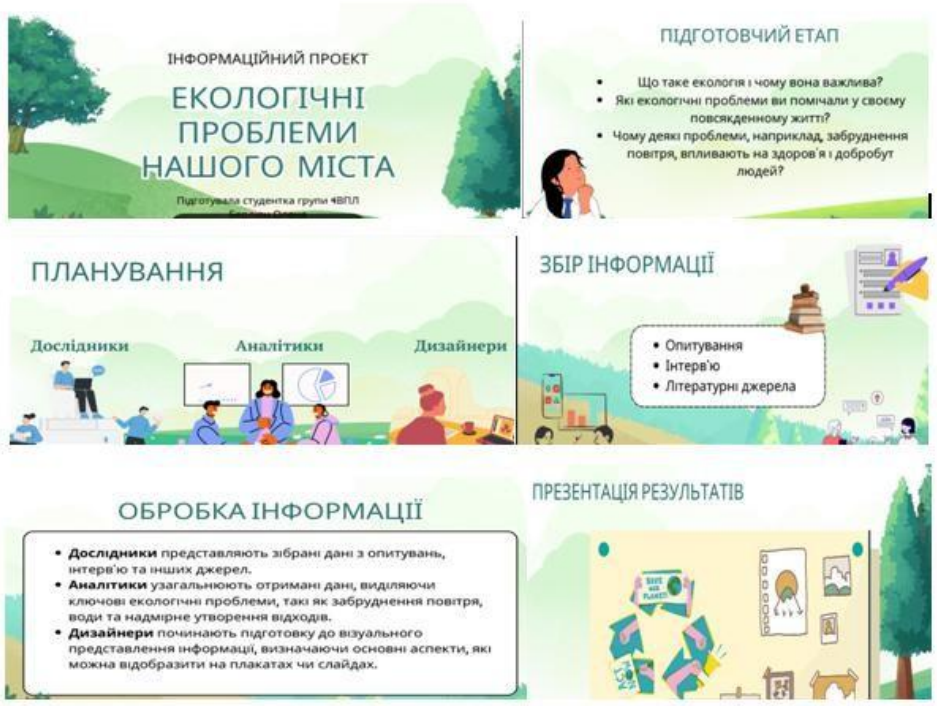

Рис. 4. Фрагмент інформаційного проєкту «Екологічні проблеми нашого міста»

Послуговуючись рекомендаціями О. Аліксійчук, І. Федорчук [6, с. 371], ми використовували метод проєктів під час різних етапів освітнього процесу:

-під час вивчення навчального курсу або розділу;

-як метод активізації творчої діяльності студентів;

-як метод самоосвіти;

-як метод закріплення вивчених тем;

-на підсумковому практичному чи лабораторному занятті.

Задля того, щоб проєктна діяльність студентів була ефективною, продуктивною та результативною, ми дотримувалися етапів, запропонованих науковцями [6]:

-перший етап – обрання майбутніми вчителями цікавої та актуальної теми шляхом колегіального обговорення; визначення орієнтовної структури проєкту; добір джерел інформації; створення технологічної карти реалізації проєкту;

-другий етап – планування роботи; опрацювання джерел інформації; розробка сценарію проєкту; репетиційна діяльність;

третій етап – проведення проєкту у визначеній формі, презентація результатів; обговорення, рефлексія; планування

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

подальшої проєктної діяльності.

На наше переконання, важливими педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації проєктної діяльності є такі:

- формування в студентів мотивації та позитивного ставлення до використання проєктної діяльності задля розвитку пізнавальних інтересів у молодших школярів;
- активізація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти завдяки впровадженню в зміст підготовки інтерактивних форм, методів, проєктної технології;
- паритетна суб‟єкт-суб‟єктна взаємодія студентів з викладачем під час освітнього процесу;
- впровадження спецкурсів: «Інноваційні педагогічні технології», «Проєктна технологія», «Організація проєктної діяльності молодших школярів».

З огляду на зазначене вище, наголошуємо на важливості якісної теоретико-методичної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації проєктної діяльності дітей. Поняття «готовність майбутнього вчителя до організації проєктної діяльності дітей молодшого шкільного віку» розглядаємо, з огляду на дослідження Г. Шкільової, як «інтегрований, кінцевий результат інформаційно-знаннєвої, проєктно-конструктивної, організаційно-процесуальної підготовки в умовах вищого педагогічного навчального закладу» [7, с. 46]. Розкриємо зміст критеріїв даної готовності:

- інформаційно-знаннєвий – знання студентами методики та особливостей організації та проведення проєктної діяльності молодших школярів;
- проєктно-конструктивний – сформованість у здобувачів вищої освіти вмінь виконувати проєктно-змістові, проєктно-пошукові, проєктно-гностичні, конструктивно-творчі, конструктивно-операційні дії;
- організаційно-процесуальний – вміння майбутніх учителів початкової школи застосовувати контрольні, перевірочні та оцінні дії задля оцінювання результатів учнів.
- Зазначені критерії, на нашу думку, дозволять визначити ефективність професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до організації проєктної діяльності.

Висновки. Отже, проєктна діяльність є ефективним засобом розвитку творчих, дослідницьких навичок у молодших школярів, сприяє формуванню практичних умінь та компетентностей, які потрібні учням для успішної адаптації в сучасному світі. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи повинна орієнтуватися на формування навичок організації, управління та моніторингу проєктної діяльності учнів. Учитель має виконувати роль не лише викладача, а й координатора, фасилітатора та наставника в процесі проєктної роботи. Розробка та впровадження ефективних методик і технологій організації проєктної діяльності є ключовим компонентом професійної підготовки, що включає в себе використання інтерактивних методів, інноваційних підходів до оцінювання результатів проєктів. Важливим є включення до навчальних програм з підготовки майбутніх вчителів початкової школи навчальних дисциплін, які дають знання з організації проєктної діяльності, зокрема, аспектів планування, керівництва проєктами та оцінки результатів. Таким чином, ефективна підготовка вчителя до організації проєктної

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

діяльності дітей молодшого шкільного віку сприяє їх всебічному розвитку, підвищенню навчальних досягнень і формуванню важливих життєвих компетентностей.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів піднятої проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у визначенні та обґрунтуванні компонентів професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи до використання проєктної технології.

Список використаних джерел

1. Бондар Ю. В. Організація проєктної діяльності дітей : робоча програма вибіркової навчальної дисципліни. Вінниця: ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 2024. 22 с.
2. Єгорова І. В. Практика реалізації педагогічних проектів : навчально-методичний посібник до курсу. Івано-Франківськ, 2021. 112 с.
3. Козак Л. В. Підготовка майбутніх педагогів дошкільної освіти до організації проєктної діяльності. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 71-75.
4. Концепція Нової української школи : ухвал. рішенням колегії МОН від 27 жовт. 2016 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 12.02.2025).
5. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)». Затверджено Наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23 грудня 2020 р. № 2736-20. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text (дата звернення: 20.01.2025).
6. Федорчук В. В., Аліксійчук О. С. Проєктні технології у підготовці майбутнього вчителя початкової школи. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2021. Вип. 30. С. 367-383.
7. Шкільова Г. М. Готовність до організації проєктної діяльності молодших школярів як складова професійної культури майбутнього вчителя початкових класів. *Теоретичні питання культури, освіти і виховання*. 2012. Вип. 46. С. 43-46.
8. Vasiutina T., Ishchenko L., Kit H., Bondar Y., Khilya A. Algorithm for implementing quest technologies in research work with preschool and primary school children. *Environment. Technology. Resources*. 2024. Vol. 2. P. 503-507. Retrieved from: https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8089 [in Latvia].

References

1. Bondar, Yu. V. (2024). *Orhanizatsiia proiektnoi diialnosti ditei* [Organization of children‟s project activities]. Vinnytsia: VDPU im. M. I. Kotsiubynskoho. [in Ukrainian].
2. Iehorova, I. V. (2021). *Praktyka realizatsii pedahohichnykh proektiv* [Practice of implementing pedagogical projects]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].
3. Kozak, L. V. (2018). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv doshkilnoi osvity do orhanizatsii proiektnoi diialnosti [Preparation of future preschool teachers for organizing project activities]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 8.1 (60.1), 71-75. [in Ukrainian].
4. *Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly* [Concept of the New Ukrainian School]. (2016) : Approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 27 October 2016. [in Ukrainian].
5. *Profesiinyi standart za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)»* [Professional standard for the professions «Teacher of primary grades of a general secondary education institution», «Teacher of a general secondary education institution», «Teacher of primary education (with a junior specialist diploma)»]. Approved by Order of the

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine from 23 December 2020, № 2736-20. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text [in Ukrainian].
6. Fedorchuk, V. V. & Aliksiichuk, O. S. (2021). Proiektni tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly [Project technologies in the training of future primary school teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 30, 367-383. [in Ukrainian].
7. Shkilova, H. M. (2012). Hotovnist do orhanizatsii proiektnoi diialnosti molodshykh shkoliariv yak skladova profesiinoi kultury maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Readiness to organize project activities of younger schoolchildren as a component of the professional culture of a future primary school teacher]. *Teoretychni pytannia kultury, osvity i vykhovannia – Theoretical issues of culture, education and upbringing*, 46, 43-46. [in Ukrainian].
8. Vasiutina, T., Ishchenko, L., Kit, H., Bondar, Y. & Khilya, A. (2024). Algorithm for implementing quest technologies in research work with preschool and primary school children. *Environment. Technology. Resources*, 2, 503-507. Retrieved from: https://journals.rta.lv/index.php/ETR/article/view/8089 [in Latvia].

Про авторів

Yuliya Bondar,
Doctor of philosophy (PhD), Senior Lecturer
Department of Primary Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0003-4184-5424
yuliya.bondar.94@gmail.com

About the Authors

Юлія Бондар,
докторка філософії (PhD), старша викладачка кафедри початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0003-4184-5424
yuliya.bondar.94@gmail.com

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 378.015.31:172.15]:398.8

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-9

Формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісенної творчості

Оксана Граб, [1] **Олександр Граб**

1. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
2. Комунальний заклад «Вінницький фізико-математичний ліцей № 17»

Анотація

У статті розкрито актуальність проблеми формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісенної творчості. Мета наукової роботи полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні особливостей формування патріотичних цінностей у майбутніх педагогів засобами української народної пісні. Зокрема, уточнено сутність поняття «патріотичні цінності», визначено їх основні компоненти. Подано власне трактування процесу формування патріотичних цінностей в майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісенної творчості. Український пісенний фольклор визначено потужним дидактичним матеріалом для формування зацікавлення музичним мистецтвом, виховання патріотизму. Наголошено на необхідності використання в професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи творів пісенно-обрядового фольклору. Презентовано досвід формування патріотичних цінностей у студентів спеціальності «Початкова освіта» факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Визначено етапи вивчення народних пісень. Запропоновано педагогічні умови, необхідні для формування готовності майбутнього педагога до виховання патріотичних цінностей в учнів молодшого шкільного віку. Подано перелік навчальних дисциплін, які мають вагомий потенціал для формування патріотизму в майбутніх учителів початкової школи. Наголошено на необхідності використання творів, які відображають менталітет української нації. Акцентовано увагу на історичних, козацьких піснях, думах, які мають вагоме виховне значення. Окреслено основні напрямки роботи з використання української народної пісенної творчості. Результати дослідження свідчать, що народні пісні, завдяки їх глибокому змісту і емоційній силі, є ефективним інструментом у формуванні патріотичних цінностей у молодого покоління педагогів.

Ключові слова: майбутній педагог, патріотичні цінності, професійна підготовка, народна пісенна творчість, молодші школярі.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 378.015.31:172.15]:398.8

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-9

Formation of patriotic values in future primary school teachers using folk song creativity

Oksana Grab[1] **Oleksandr Grab**

1. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine
2. Municipal institution «Vinnytsia Physics and Mathematics Lyceum № 17»

Abstract

The article reveals the relevance of the problem of forming patriotic values in future primary school teachers by means of folk song creativity. The purpose of the scientific work is to theoretically and methodologically substantiate the features of the formation of patriotic values in future teachers by means of Ukrainian folk song. In particular, the essence of the concept of «patriotic values» is clarified, their main components are defined. The proper interpretation of the term «forming patriotic values in future primary school teachers by means of folk song creativity» is given. Ukrainian folk song folklore is defined as a powerful didactic material for forming interest in musical art, educating patriotism. The need to use works of song and ritual folklore in the professional training of future primary school teachers is emphasized. The experience of forming patriotic values in students of the specialty «Primary Education» of the Valentina Voloshyna Faculty of Preschool and Primary Education of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University is presented. The stages of studying folk songs are determined. The pedagogical conditions necessary for forming the readiness of a future teacher to educate patriotic values in primary school students are proposed. A list of academic disciplines is presented that have significant potential for forming patriotism in future primary school teachers. The need to use works that reflect the mentality of the Ukrainian nation is emphasized. Attention is focused on historical, Cossack songs, and dumas that have significant educational significance. The main directions of work on the use of Ukrainian folk song creativity are outlined. The results of the study indicate that folk songs, due to their deep content and emotional power, are an effective tool in forming patriotic values in the younger generation of teachers.

Keywords: future teacher, patriotic values, professional training, folk song creation, younger schoolchildren.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. В умовах соціальних та культурних змін, спричинених повномасштабною агресією жорстокого ворога, зростає потреба в зміцненні національної єдності та свідомості громадян України. Особливої актуальності набуває проблема формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи, адже саме вони є носіями культури та відіграють вирішальну роль у вихованні в дітей почуття гордості за свою країну, поваги до її історії, традицій, звичаїв та культурної спадщини. З огляду на це, необхідною здатністю майбутніх педагогів до створення здорової національної ідентичності та забезпечення розвитку суспільства в цілому є вміння передавати патріотичні цінності. Зокрема, в Концепції «Нова українська школа» зазначається, що «ключовим виховним елементом є приклад учителя, який має плекати повагу до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей, виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства» [11, с. 19-20]. Тому постає необхідність якісної професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої освіти шляхом удосконалення освітніх програм, посилення уваги до патріотичного виховання на всіх етапах фахового становлення, розвитку в майбутніх учителів початкової школи навичок передавання патріотичних ідеалів через освітні практики та інтеграцію цих цінностей в освітній процес. Такий підхід сприятиме не лише підвищенню професійної майстерності майбутніх педагогів, а й формуванню в них стійких патріотичних переконань, які вони зможуть передавати молодшим школярам.

Ефективним засобом формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи вважаємо українську народну пісенну творчість, оскільки вона вбирає в себе історію, культуру та моральні орієнтири нації. Саме через пісенну спадщину студенти матимуть змогу зануритися в культурні традиції України, що сприятиме розвитку національної свідомості та почуття гордості за свою країну. На наше переконання, використання народної пісенної творчості в освітньому процесі допоможе здобувачам вищої освіти розвивати глибоке розуміння українських етнокультурних традицій, що є важливим для їхньої подальшої професійної діяльності.

Дослідженню проблеми формування патріотичних цінностей в майбутніх учителів початкової школи присвячені наукові праці О. Акімової, Л. Аристової, В. Бакум, І. Барановської, А. Бережної, Л. Василевської-Скупої, Г. Волошиної, Г. Голі, К. Дроздової, Т. Коваль, О. Комар, О. Кравчук, В. Марчук, А. Хомярчук, С. Чабан-Чайки, І. Шевчук, О. Шпортун, С. Якименко та інших.

Зокрема, О. Акімова, А. Бережна у своїх роботах презентують аналіз сучасних методів організації національно-патріотичного виховання майбутніх учителів початкової школи. Предметом зацікавлення Л. Аристової є методичні засади підготовки майбутніх учителів до патріотичного виховання учнів 4-х класів на уроках музичного мистецтва [1]. В. Бакум приділяє увагу проблемі формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів музики засобами української народної пісні [2]. І. Барановська досліджує виховний потенціал мистецьких дисциплін у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи. Г. Волошина, О. Комар, О. Кравчук, І. Шевчук розглядають теоретико-методичні аспекти формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки. Г. Голя, А. Хомярчук зосереджують увагу на формуванні

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

національно-патріотичних цінностей у майбутніх учителів крізь призму історико-мистецької спадщини. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у загальноосвітніх закладах обґрунтовані в наукових працях К. Дроздової, Л. Василевської-Скупої [4]. Методичні рекомендації з формування національної ідентичності майбутнього вчителя початкової школи пропонує в своїх наукових дослідженнях В. Марчук. Особливості практичного використання пісенно-обрядового фольклору у вихованні студентів закладів вищої освіти розкривають у своїх роботах Т. Коваль, О. Шпортун [9]. Теоретико-методичні аспекти формування світогляду студентів шляхом вивчення епічних творів української народної музичної творчості висвітлено в студіях С. Чабан-Чайки [13]. Проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до реалізації наступності у формуванні національно-патріотичної самосвідомості старших дошкільників та молодших школярів стала предметом зацікавлення С. Якименко.

У результаті опрацювання фахової літератури з виокремленої теми з'ясовано, що наукові пошуки здебільшого спрямовані на дослідження у таких напрямах: підготовка майбутніх учителів початкової школи до здійснення патріотичного виховання засобами краєзнавства (М. Горват), мистецько-педагогічна підготовка майбутнього вчителя початкової школи в контексті культурологічного підходу (Т. Коваль, О. Поповська), національне виховання майбутніх учителів початкової школи засобами декоративно-прикладного мистецтва (Н. Казьмірчук), виховання патріотичних почуттів майбутніх учителів засобами композиторської творчості (О. Нікітіна), впливу народного мистецтва на формування національних цінностей студентської молоді (О. Козарь, І. Майборода, Т. Рейс), формування національного світогляду студентів засобами етнокультурних традицій (Н. Матвієнко). Однак потенціал української народної пісенної творчості потребує більш детального вивчення, не розкрита його роль у формуванні патріотичних цінностей у майбутніх педагогів.

Мета статті полягає в теоретико-методичному обґрунтуванні особливостей формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи засобами української народної пісенної творчості.

Патріотичні цінності, на переконання Н. Лях, Н. Рищак, – це стійка відданість та любов до свого народу, Батьківщини, гордість за їх минуле та сучасне, готовність відстоювати їх та захищати. Науковиці підкреслюють, що основними патріотичними цінностями є патріотичні переконання, почуття, моральні ідеали та моральна доблесть [12, с. 41]. Послуговуючись науковими напрацюваннями Н. Комісаренко, в структурі патріотичних цінностей виокремлюємо гностичний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти. Розглянемо їх детальніше.

Гностичний компонент передбачає розуміння майбутніми педагогами сутності поняття «патріотичні цінності»; знання традицій, обрядів, звичаїв, культури свого народу; усвідомлення себе частиною свого народу.

Емоційно-ціннісний компонент відображає стійке емоційно-ціннісне ставлення здобувачів вищої освіти до себе як представника певної етноспільноти, почуття національної належності, любові до своєї історичної Батьківщини, що виявляється в потребі відстоювати її незалежність.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Діяльнісно-практичний виявляється в краєзнавчо-пошуковій діяльності, у здатності самостійно вивчати культурно-історичну спадщину [10, с. 159-161].

У нашому розумінні, формування патріотичних цінностей в майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісенної творчості – це процес виховання в здобувачів вищої освіти почуття національної ідентичності, національної гордості, любові до своєї Батьківщини та розуміння культурних традицій, поваги до культурної спадщини через використання народних пісень. Вважаємо, що освітній процес у закладі вищої освіти має бути спрямований на розвиток у майбутніх учителів початкової школи здатності через пісенну творчість передавати дітям патріотичні цінності, формуючи в них позитивне ставлення до історії, національної культури та традицій.

Варто зауважити, що народні пісні є частиною соціального життя, побуту, історії народу, відображають життя людини в різні суспільно-історичні епохи [7, с. 213]. Українська народна пісенна творчість охоплює календарно-обрядові пісні (веснянки, гаївки, купальські пісні, щедрівки, колядки), родинно-обрядові пісні (весільні, голосіння), родинно-побутові пісні (про кохання, сімейне життя, трагічні сімейні обставини, гумористично-сатиричні), соціально-побутові пісні (козацькі, чумацькі, кріпацькі, бурлацькі). «Українські народні пісні, думи, – зазначає С. Чабан-Чайка, – пласт культури, який несе інформацію про складові національної картини світу» [13, с. 318]. Погоджуємося з А. Іваницьким у тому, що український пісенний фольклор є потужним дидактичним матеріалом для формування зацікавлення музичним мистецтвом, розвитку музичних здібностей. «Адже не кожна країна, – підкреслює науковець, – має таку спадщину – більше 500 тисяч народних пісень» [5, с. 53].

Поділяємо думку Т. Коваль, О. Шпортун стосовно необхідності використання у професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи творів пісенно-обрядового фольклору, які є джерелом пізнання історії кожного народу [9, с. 330]. На нашу думку, саме пісенно-обрядовий фольклор найкраще відображає культурно-звичаєві традиції, вірування народу та є важливим елементом соціальної й релігійної ідентичності. З огляду на це ми залучали студентів спеціальності «Початкова освіта» факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського до розучування календарно-обрядових (колядок, щедрівок, веснянок, гаївок, русальних, купальських, жниварських) та родинно-побутових (весільних, колискових) пісень. Зокрема під час вивчення дисципліни «Основи вокального мистецтва», здобувачі вищої освіти активно долучалися до збору та запису народних пісень. Така діяльність, на нашу думку, сприяє не лише пробудженню в майбутніх педагогів зацікавлення українським фольклором, а й формуванню національної свідомості, почуття патріотизму, поваги до культури та обрядів свого народу, розвиває творчий потенціал й навички використання фольклорних матеріалів в освітньому процесі початкової школи.

Послуговуючись рекомендаціями С. Чайки [14], ми дотримувалися таких етапів вивчення народної пісенної творчості:

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

-інформували студентів про виховні можливості української народної пісенної творчості;

-зацікавлювали здобувачів вищої освіти до набуття знань про багатства фольклору;

-формували в студентів оцінний підхід до пісенних народних творів;

-активно залучали до пошуку та збирання народних пісень.

Зокрема в рамках навчальної дисципліни «Музичне мистецтво з методикою навчання», студентам спеціальності «Початкова освіта» як науково-дослідну роботу ми запропонували вивчати народну пісенну творчість свого краю. Майбутні педагоги збирали фольклор малої батьківщини або регіону, де наразі проживають, здійснювали пошук нових народних пісень, зокрема обрядових та ігрових, детальніше знайомилися зі звичаями та традиціями свого краю. Погоджуємося з Л. Василевською-Скупою, що така увага до народної творчості в умовах екзистенційної війни українців з російськими окупантами є джерелом відродження національної самосвідомості, усвідомлення важливості збереження державної незалежності [3, с. 309].

Для нашого дослідження важливими є педагогічні умови, необхідні для формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до виховання патріотичних цінностей в учнів молодшого шкільного віку, запропоновані Л. Василевською-Скупою, К. Дроздовою:

-формування внутрішньої позитивної мотивації, зацікавлення в здобувачів вищої освіти культурними надбаннями українського народу, до пізнання фольклорного багатства,

-виховання національної самосвідомості засобами народної пісенної творчості;

-створення освітньо-виховного середовища в закладах вищої освіти;

-відбір та систематизація українського народного пісенного матеріалу;

-удосконалення умінь та навичок виконання українських народних пісень;

-використання народної пісенної творчості під час інсценування народних свят [4, с. 267].

Уважаємо, що вагомий потенціал для формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи засобами народної пісні закладений в змісті таких навчальних дисциплін: «Основи музично-виконавської майстерності», «Педагогіка мистецтва», «Теорія і методика навчання мистецької освітньої галузі», «Музично-практична діяльність майбутнього педагога», «Мистецька діяльність вчителя початкової школи». З огляду на зазначені педагогічні умови під час проведення індивідуальних чи групових практичних та лабораторних занять ми створювали позитивну атмосферу, яка б налаштовувала здобувачів освіти на краще сприйняття народних музичних творів, проводили бесіди зі студентами про важливість національно-патріотичного виховання, роль української пісенної творчості в житті нашого народу, пропонували творчі завдання патріотичного характеру. Здобувачі вищої освіти презентували виконання українських народних пісень під час тематичних занять, концертів та музичних вечорів. Варто зазначити, що ми намагалися розкрити здібності кожного студента, творчий потенціал особистості, використовуючи індивідуальний підхід та емпатійне спілкування, сприяючи підвищенню рівня національної самосвідомості шляхом

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

знайомства з пісенним національним фольклором.

Працюючи з майбутніми педагогами над відбором та систематизацією українського народного пісенного матеріалу, наголошували на необхідності використання творів, які відображають менталітет української нації, сприяють вихованню патріотичних цінностей. Погоджуємося із науковицею С. Чайкою, яка зауважує, що під час вивчення зі студентами текстового матеріалу народних пісень варто опрацьовувати інформацію з питань народознавства, кобзарства, української музичної культури тощо, що допомагає на конкретних прикладах зрозуміти, як у пісенній творчості відображалося життя народу [14, с. 72]. Так, вагомий емоційний та виховний потенціал мають історичні пісні, які допомагають майбутнім учителям початкової школи не лише засвоювати історичні факти, а й переживати події минулого на емоційному рівні, що сприяє глибшому розумінню національних цінностей та ідентичності. Для виконання студентам були запропоновані такі історичні пісні: «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш», «Ой, на горі та й женці жнуть», «Засвистали козаченьки», «Ой, не ходи Грицю», «Ой, у лузі червона калина», «Гей, там на горі Січ іде». На нашу думку, використання такого репертуару в освітньому процесі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського під час проведення тематичних занять, концертів, майстер-класів дозволить зберегти культурну спадщину та передавати патріотичні ідеї новим поколінням.

Слід зазначити, що потужним патріотичним духом наповнені українські козацькі пісні й думи, змістом яких є героїчні події з історії козацтва, завдяки чому вони здатні створювати в студентів відчуття єдності з національною культурною спадщиною, адже не тільки передають ідеї мужності, відваги та боротьби за незалежність, а й формують розуміння цінності свободи, гідності та патріотизму. Риторичні фігури, заспівно-приспівний характер, діалогічність, інтонаційний діапазон, музично-поетична форма, вільний ритмічний малюнок, ладові видозміни посилюють емоційну насиченість козацьких пісень та дум. З огляду на це ми залучаємо ці твори в освітній процес для музичних занять, театралізованих постановок, зокрема в композиторських інтерпретаціях з використанням сучасних технологій. Так були запропоновані музично-пісенні твори на козацьку тематику таких композиторів: М. Леонтовича «Їхав козак на війноньку», «Козака несуть», «Пливе човен», П. Козицького симфонічна сюїта «Козак Голота», М. Вериківського симфонічна поема «Петро Конашевич-Сагайдачний», опера «Сотник». Нам імпонує думка Т. Коваль, яка наголошує на необхідності використання музично-творчої спадщини М. Леонтовича в професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи, завдяки якій у них формуватимуться організаційно-методичні вміння і навички щодо залучення молодших школярів до народної творчості [6, с. 359].

Варто підкреслити, що козацькі пісні та думи є потужним інструментом патріотичного виховання, який допомагає студентам усвідомлювати історичну роль козацтва в становленні української державності та формувати активну громадянську позицію. Вони сприяють розвитку національної свідомості, почуття гордості за свою країну. Поділяємо думку С. Чабан-Чайки стосовно того, що історичні,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

козацькі пісні, думи, у яких висвітлюється героїчне минуле України, обов'язково мають бути включеними до навчальних програм, адже вивчення цих пісень сприяє не лише художньому розвитку майбутніх учителів початкової школи, а й формуванню професійного зацікавлення історією України, мистецтвом, українською народною музичною творчістю [13, с. 319].

Уважаємо ефективним для формування патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи використання української пісенної творчості під час інсценування народних свят, театралізованої діяльності, яка сприяє розкриттю духовного потенціалу та вихованню національної культури [8, с. 209]. Студентам спеціальності «Початкова освіта» дуже подобається брати участь у постановці дійств: «Вертеп», «Маланка», «Весна прийшла», «У чарівну купальську ніч». Переконані, що така творча діяльність сприяє збереженню культурної спадщини та забезпеченню глибшого розуміння традицій і обрядів свого народу.

Таким чином, серед основних напрямків роботи з використання української народної пісенної творчості у вихованні патріотичних цінностей в майбутніх учителів початкової школи варто відзначити:

-знайомство з кращими зразками української народної пісні;

-використання місцевого фольклору під час вивчення музично-педагогічних дисциплін;

-залучення здобувачів вищої освіти до виконання та запису народних творів;

-виконання під час практичних занять хорових обробок народних пісень;

-аналіз конкурсів виконавців народної пісні та обговорення виступів;

-проведення бесід, лекцій-концертів, семінарів, фольклорних свят [2, с. 111].

Підтримуємо думку Л. Аристової стосовно того, що вчителеві початкової школи, формуючи патріотичні цінності в молодших школярів під час уроків, варто звертати увагу на такі аспекти:

-виховання поваги до свого народу, любові до Батьківщини через вивчення народних пісень патріотичного спрямування, у яких відображається боротьба за свободу, волю, героїчне минуле нашого народу;

-пропагування української музичної культури через проєктну діяльність, пропонуючи молодшим школярам створювати проєкти на теми: «Сучасне життя української народної пісні», «Музика мого народу», «Сяйво козацької слави» тощо;

-проведення конкурсів, фестивалів патріотичної пісні;

-формування знання про історію своєї країни через народні музичні твори (думи, історичні пісні);

-знайомство з історією українських народних інструментів (кобза, бандура, цимбали тощо) [1, с. 19].

Висновки. Отже, українська народна пісенна творчість має суттєве значення у формуванні патріотичних цінностей у майбутніх учителів початкової школи. Вона сприяє розвитку національної свідомості, почуття гордості за культурну спадщину та історію свого народу, виховує в майбутніх педагогів любов до своєї Батьківщини. Народні пісні, завдяки їх глибокому змісту і емоційній силі, є ефективним інструментом у формуванні патріотичних цінностей у молодого покоління педагогів. Збагачення змісту музично-педагогічних дисциплін народною творчістю дозволить майбутнім учителям краще усвідомити роль національних традицій у вихованні

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

молодших школярів та формуванні їхніх патріотичних переконань.

Використання в професійній підготовці майбутнього вчителя початкової школи творів пісенно-обрядового фольклору: розучування історичних, козацьких пісень, дум, долучення здобувачів вищої освіти до пошуку та збирання народних пісень, використання української пісенної творчості під час інсценування народних свят, театралізованої діяльності найкращим чином сприятиме формуванню в майбутніх педагогів патріотичних цінностей.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні засобів і технологій формування пізнавального інтересу майбутніх учителів початкової школи до вивчення творів українських композиторів.

Список використаних джерел

1. Аристова Л. Методичні засади підготовки майбутніх учителів до патріотичного виховання учнів 4-х класів на уроках музичного мистецтва. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки.* 2018. № 1 (60). С. 16-20.
2. Бакум В. А. Формування музично-педагогічної культури майбутніх учителів музики засобами української народної пісні. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* 2017. Вип. 1. С. 108-113.
3. Василевська-Скупа Л. П. Особливості формування творчих здібностей майбутніх учителів музики у вокальному класі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ Вінниця: ДОВ Вінниця, 2003. С. 307-310.
4. Дроздова К. Є., Василевська-Скупа Л. П. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до виховання національної самосвідомості учнів у загальноосвітніх закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2018. Вип. 50. С. 266-270.
5. Іваницький А. І. Українське музичне мистецтво. Київ: Музична Україна, 2005. 234 с.
6. Коваль Т. В. Використання народнопісенної спадщини Миколи Леонтовича у мистецькій підготовці майбутніх учителів початкових класів. *Педагогічна освіта: теорія і практика.* 2012. Вип. 12. С. 357-360.
7. Коваль Т. В., Граб О. Д. Розвиток творчої особистості майбутнього педагога засобами народного музичного мистецтва. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 74(2). С. 211-215.
8. Коваль Т. В., Граб О. Д. Національне виховання молодших школярів засобами музично-театралізованої діяльності. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 1. С. 206-211.
9. Коваль Т. В., Шпортун О. М. Пісенно-обрядовий фольклор та його практичне використання у вихованні студентів вищих навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2005. Вип. 7. С.330-332.
10. Комісаренко Н. О. Формування патріотичних цінностей у студентів з опорою на ідеї В. О. Сухомлинського. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького.* 2011. Т. 13. № 3(49). С. 157-163.
11. Концепція «Нова українська школа». Ухвалена рішенням колегії МОН від 27 жовтня 2016 р. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-comp.pdf

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

(дата звернення: 26.01.2025).
12. Лях Н. Г., Рищак Н. І. Національно-патріотичні цінності: сутність та визначення поняття. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2023. № 4. С. 39-44.
13. Чабан-Чайка С. Формування світогляду студентів шляхом вивчення епічних творів української народної музичної творчості. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. Кам‟янець-Подільський: Кам‟янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 23. С. 317-319.
14. Чайка С. В. Українська народна музична творчість як головний чинник формування інтересу студентів до занять в ансамблі бандуристів. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 1. С. 68-74.

References

1. Arystova, L. (2018). Metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do patriotychnoho vykhovannia uchniv 4-kh klasiv na urokakh muzychnoho mystetstva [Methodological principles of training future teachers for patriotic education of 4th grade students in music lessons]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia: Pedahohichni nauky - Scientific Bulletin of the Mykolaiv V. O. Sukhomlynsky National University. Series: Pedagogical Sciences*, 1 (60), 16-20. [in Ukrainian].
2. Bakum, V. A. (2017). Formuvannia muzychno-pedahohichnoi kultury maibutnikh uchyteliv muzyky zasobamy ukrainskoi narodnoi pisni [Formation of musical and pedagogical culture of future music teachers by means of Ukrainian folk song]. *Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 1, 108-113. [in Ukrainian].
3. Vasylevska-Skupa, L. P. (2003). Osoblyvosti formuvannia tvorchykh zdibnostei maibutnikh uchyteliv muzyky u vokalnomu klasi [Peculiarities of formation of creative abilities of future music teachers in vocal class]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems* : zb. nauk. pr. Kyiv – Vinnytsia: DOV Vinnytsia, 307-310. [in Ukrainian].
4. Drozdova, K. Ye. & Vasylevska-Skupa, L. P. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vykhovannia natsionalnoi samosvidomosti uchniv u zahalnoosvitnikh zakladakh [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future teachers of musical art to educate students' national self-awareness in secondary educational institutions]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems*, 50, 266-270. [in Ukrainian].
5. Ivanytskyi, A. I. (2005). *Ukrainske muzychne mystetstvo* [Ukrainian Musical Art]. Kyiv: Muzychna Ukraina. [in Ukrainian].
6. Koval, T. V. (2012). Vykorystannia narodnopisennoi spadshchyny Mykoly Leontovycha u mystetskii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Using the folk song heritage of Mykola Leontovych in the artistic training of future primary school teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 12, 357-360. [in Ukrainian].
7. Koval, T. V. & Hrab, O. D. (2021). Rozvytok tvorchoi osobystosti maibutnoho pedahoha zasobamy narodnoho muzychnoho mystetstva [Development of the creative personality of the future teacher through the means of folk musical art]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of creative personality in higher and general education schools*, 74(2), 211-215. [in Ukrainian].
8. Koval, T. V. & Hrab, O. D. (2022). Natsionalne vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy muzychno-teatralizovanoi diialnosti [National education of younger schoolchildren by means of *Theory and Practice*, 1, 206-211. [in Ukrainian].

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

9. Koval, T. V. & Shportun, O. M. (2005). Pisenno-obriadovyi folklor ta yoho praktychne vkorystannia u vykhovanni studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Song and ritual folklore and its practical use in the education of students of higher educational institutions]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems* : zb. nauk. pr. Kyiv-Vinnytsia: TOV firma «Planer», 7, 330-332. [in Ukrainian].
10. Komisarenko, N. O. (2011). Formuvannia patriotychnykh tsinnostei u studentiv z oporoiu na idei V. O. Sukhomlynskoho [Formation of patriotic values in students based on the ideas of V. O. Sukhomlynsky.]. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Hzhytskoho – Scientific Bulletin of the S. Z. Gzhytskyi Lviv National University of Military and Political Sciences*, 3(49), 157-163. [in Ukrainian].
11. *Kontseptsiia «Nova ukrainska shkola»* [The concept of «New Ukrainian School»]. (2016). Approved by the decision of the board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 27 October 2016. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf [in Ukrainian].
12. Liakh, N. H. & Ryshchak, N. I. (2023). Natsionalno-patriotychni tsinnosti: sutnist ta vyznachennia poniattia [National-patriotic values: essence and definition of the concept]. *Nasha shkola: naukovo-praktychni studii – Our school: scientific and practical studies*, 4, 39-44. [in Ukrainian].
13. Chaban-Chaika, S. (2024). Formuvannia svitohliadu studentiv shliakhom vyvchennia epichnykh tvoriv ukrainskoi narodnoi muzychnoi tvorchosti [Formation of students' worldview through the study of epic works of Ukrainian folk music]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka – Scientific works of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University* : zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovoi konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka, 23, 317-319. [in Ukrainian].
14. Chaika, S. V. (2019). Ukrainska narodna muzychna tvorchist yak holovnyi chynnyk formuvannia interesu studentiv do zaniat v ansambli bandurystiv [Ukrainian folk musical creativity as the main factor in forming students‟ interest in classes in the bandura ensemble]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific notes of the Mykola Gogol National State University. Series: Psychological and pedagogical sciences*, 1, 68-74. [in Ukrainian].

Про авторів

Оксана Граб, провідна концертмейстерка кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти,Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0002-6933-9446
grab.o@vspu.edu.ua

Олександр Граб,
учитель музичного мистецтва вищої категорії, вчитель-методист
Комунальний заклад «Вінницький фізико-математичний ліцей № 17»
м. Вінниця, Україна
grabos.vin@ukr.net

About the Authors

Oksana Grab,
leading concertmaster
Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education,Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0002-6933-9446
grab.o@vspu.edu.ua

Oleksandr Grab,
highest category music teacher,
methodologist
Municipal institution
«Vinnytsia Physics and Mathematics Lyceum № 17»
Vinnytsia, Ukraine
grabos.vin@ukr.net

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 378.016:[373.2.016:78]

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-10

Використання засобів музичного мистецтва в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти: методичний аспект

Михайло Вацьо

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна

Анотація

У статті розглянуто методику використання засобів музичного мистецтва в професійній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Наголошено на важливості музичного мистецтва як засобу естетичного, творчого та емоційного розвитку здобувачів освіти. Визначено основні напрями інтеграції музичного мистецтва в навчальний процес, спрямовані на формування педагогічної майстерності, креативного мислення, емоційної чутливості та комунікативних навичок майбутніх фахівців.

Особливу увагу приділено вокально-інструментальній діяльності, ритмічним вправам, музично-дидактичним іграм та поєднанню музики з іншими навчальними дисциплінами. Окреслено методичні аспекти залучення майбутніх педагогів до музичної діяльності, такої як виконання народних пісень, створення музичних казок, організація інтегрованих занять. Проаналізовано вплив музично-педагогічних методик на розвиток соціальних компетентностей, емоційної стійкості та загальної креативності майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Автор акцентує на необхідності формування в здобувачів вищої освіти цілісного уявлення про значення музичного мистецтва в роботі з дошкільниками. Зазначено, що систематичне використання музичних методів сприяє розвитку в дітей емоційного інтелекту, когнітивних здібностей та навичок соціальної взаємодії. Надано рекомендації щодо організації музично-педагогічної практики, яка допомагає майбутнім вихователям ефективно застосовувати набуті знання на практиці.

Визначено перспективи розвитку методики, що передбачають впровадження інноваційних підходів до навчання та створення інтегрованих курсів. Підкреслено важливість міждисциплінарного підходу, який дозволяє гармонійно поєднувати музику з іншими видами мистецтва, сприяючи комплексному розвитку особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Ключові слова: музичне мистецтво, майбутні вихователі, дошкільна освіта, методика викладання, музично-педагогічна підготовка.

© 2025The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 378.016:[373.2.016:78]

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-10

Use of musical art means in training future preschool education teachers: methodological aspect

Mykhailo Vatsyo

Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Abstract

The article considers the methodology of using musical art in the professional training of future preschool teachers. The importance of musical art as a means of aesthetic, creative and emotional development of students is emphasized. The main directions of integration of musical art into the educational process are determined, aimed at the formation of pedagogical skills, creative thinking, emotional sensitivity and communicative skills of future specialists.

Special attention is paid to vocal-instrumental activities, rhythmic exercises, musical-didactic games and the combination of music with other educational disciplines. Methodological aspects of involving students in musical activities are outlined, such as performing folk songs, creating musical fairy tales, organizing integrative classes. The influence of musical and pedagogical methods on the development of social competencies, emotional stability and general creativity of future preschool education specialists is analyzed.

The author emphasizes the need to form a holistic understanding of the importance of musical art in working with preschoolers among students. It is noted that the systematic use of musical methods contributes to the development of emotional intelligence, cognitive abilities and social interaction skills in children. Recommendations are given for the organization of musical pedagogical practice, which helps future educators effectively apply the acquired knowledge in practice. Prospects for the development of the methodology, which involve the introduction of innovative approaches to education and the creation of integrated courses, have been determined. The importance of an interdisciplinary approach is emphasized, which allows you to harmoniously combine music with other types of art, contributing to the comprehensive development of the personality of future preschool education specialists.

Keywords: musical art, future teachers, preschool education, teaching methodology, musical and pedagogical training.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні ключовим завданням підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти є формування в них комплексних професійних компетентностей, які дозволяють ефективно працювати з дітьми раннього та дошкільного віку. Одним із важливих компонентів підготовки є розвиток креативності, емоційної чутливості та естетичного світогляду, які сприяють вихованню гармонійної особистості дитини. Засоби музичного мистецтва в цьому контексті відіграють важливу роль, оскільки музичне мистецтво здатне не лише збагачувати внутрішній світ педагога, а й стати ефективним інструментом у його професійній діяльності**.**

Але на практиці підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до застосування музичного мистецтва наштовхується на низку проблем. Нерідко майбутні педагоги мають різний рівень музичної підготовки, що ускладнює залучення їх до активної музичної діяльності.

Крім того, недостатньо розроблені методики інтеграції музичного мистецтва з іншими видами діяльності, які є актуальними для роботи з дошкільниками. Залишається відкритим питання формування в майбутніх вихователів практичних умінь та навичок з організації музичних занять, вокально-інструментальної діяльності, використання музично-дидактичних ігор та проведення святкових заходів із музичним супроводом.

Аспекти музично-педагогічної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в сучасному контексті досліджували такі науковці, як С. Нечай, Н. Михайленко, С. Науменко, Т. Танько, М. Чернявська.

Проблему професійної підготовки фахівців для системи дошкільної освіти у своїх дослідженнях висвітлювали Л. Артемова, Л. Загородня, І. Луценко, Т. Поніманська та інші науковці.

Аналіз сучасної наукової літератури та теоретико-експериментальних досліджень демонструє, що на сьогодні накопичено значний досвід у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти. Водночас актуальною залишається проблема формування професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, зокрема особливого значення набуває оновлення та вдосконалення музично-педагогічної підготовки.

Таким чином, виникає потреба в удосконаленні методики використання засобів музичного мистецтва в підготовці майбутніх вихователів. Ця проблема є актуальною не лише в контексті вдосконалення фахової освіти, а й для створення передумов розвитку естетичного виховання в дошкільних закладах. Важливо забезпечити здобувачів вищої освіти знаннями, навичками, які дозволять їм ефективно застосовувати музичне мистецтво у своїй професійній діяльності.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо використання засобів музичного мистецтва в процесі підготовки здобувачів вищої освіти. Визначення ефективних методів, технологій та прийомів інтеграції музичного мистецтва в навчальний процес, що сприятимуть підвищенню якості професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку система вищої педагогічної освіти спрямована на якісну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, здатних творчо й ефективно працювати в сучасному педагогічному просторі.

Варто зазначити, що «музика має активізувати фантазію дитини, спрямувати, спонукати до творчого використання виразних рухів. Різні музичні твори викликають у дітей емоційні переживання, породжують певні настрої, під впливом яких рухи набувають відповідного характеру» [6, с.144]. Одним із

© 2024 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

ключових завдань є допомога дитині в розкритті її індивідуальності, сприяння всебічному розвитку та особистісному становленню. У цьому процесі музика відіграє особливу роль, адже її вплив на емоції дитини сприяє глибшому розумінню світу. «У мистецьких видах діяльності, – зазначає О. Половина, – формуються навички, які стануть базовими для дорослого життя: уміння слухати і чути, дивитися і бачити, естетичний смак, основи декорування, розвиваються дрібна моторика, інтонаційна та емоційна виразність мовлення, пластичність, чуття ритму тощо» [8, с. 8]. Саме тому сьогодні музично-педагогічна підготовка майбутніх вихователів набуває особливої актуальності.

Музичне мистецтво є важливим компонентом у професійній підготовці здобувачів вищої освіти, оскільки воно відіграє найголовнішу роль у розвитку особистісних та професійних компетентностей, необхідних для роботи з дітьми дошкільного віку. Його значення виявляється в декількох ключових аспектах.

Музичне мистецтво сприяє розвитку емоційної чутливості педагога, що є вагомим для розуміння внутрішнього світу дітей. Уміння розпізнавати та реагувати на емоційні потреби дитини дозволяє створювати позитивне психологічне середовище в закладі дошкільної освіти. Заняття музикою вчать майбутніх вихователів ефективно виражати емоції та використовувати музичні інструменти для підтримки емоційного стану дошкільників.

Ще одним аспектом є формування креативності та творчого мислення. Доцільно зазначити, що музичне мистецтво є одним із найефективніших засобів розвитку креативного потенціалу фахівців дошкільної освіти. Уміння використовувати пісні, ритмічні вправи чи музичні казки допомагає майбутнім фахівцям створювати цікаві й інтерактивні заняття для дошкільнят, які заохочують їх творчість.

Музика надає вихователям широкий спектр засобів для роботи з дітьми. Це можуть бути музично-ритмічні вправи, що розвивають координацію рухів та відчуття ритму, вокально-хорові вправи, які сприяють розвитку мовлення, артикуляції та комунікативних навичок у дітей, музичні ігри, що об‟єднують пізнавальні, виховні та розважальні елементи.

Варто зазначити, що українські народні пісні, музичні традиції та обряди є важливою складовою національного виховання. Використання цих елементів у професійній підготовці дозволяє майбутнім вихователям долучати дітей до національної культури, розвивати почуття патріотизму та поваги до рідного краю. «Увага до фольклору, до народного музичного мистецтва – це цілком природна потреба сучасної інтелігентної людини. Адже українська пісенна культура – одне із найцінніших духовних надбань народу за його багатовікову історію» [2, с.4].

Під час занять з музичного мистецтва майбутні педагоги мають можливість ознайомитись та опанувати музичним матеріалом, який допоможе майбутнім фахівцям вдосконалювати навички взаємодії, навчатися працювати з аудиторією, керувати колективом дітей під час музичних занять, свят або музичних ігор, розвивати комунікативні навички.

Музичне мистецтво формує в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти відчуття краси та гармонії, які вони потім передають дошкільникам. Використовуючи засоби музичного мистецтва, педагоги створюють атмосферу радості та творчості, яка сприяє всебічному розвитку дитини.

Музика природно поєднується з іншими видами діяльності, такими як фізичний розвиток, заняття з розвитку мовлення та образотворче мистецтво. Вихователь із сформованими музичними навичками може

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

застосовувати їх для впровадження міждисциплінарного підходу в навчанні дітей. На думку І. Підлипняк, «цікавими та актуальними з позиції практичного застосування в роботі вихователя ЗДО є накопичені знання про закономірності терапевтичного впливу музики, що були узагальнені й оформлені в галузь психологічної науки – музикотерапію, яка являється напрямом відновлювальної медицини, в методологічній основі якого лежить використання музичного мистецтва з лікувально-профілактичною метою» [7, с. 154] Кожний музичний твір сповнений «певними засобами музичної виразності (ритм, темп, мелодія, жанр, динаміка, тембр тощо), що є відображенням певного стану людської духовності» [3, с. 300].

Отже, музичне мистецтво є не лише джерелом естетичного задоволення, але й потужним інструментом професійного становлення майбутніх вихователів. Воно допомагає формувати педагогічну майстерність, розвивати креативність і сприяти емоційному, творчому та культурному збагаченню дітей.

Розглянемо методичні підходи до використання засобів музичного мистецтва в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Якісна вокальна підготовка є одним із ключових аспектів професійної майстерності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Загальновідомо, що спів супроводжує життя дитини з самого раннього розвитку. Адже в дошкільному віці в дітей вже є відповідний музичний досвід, який дозволяє їм проявляти елементи творчості під час співу або музичної гри. Саме тому майбутнім фахівцям дошкільної освіти необхідно володіти елементарними навичками вокальної підготовки дошкільнят. У науково-методичній літературі з‟ясовано, що методика навчання вокалу здобувачів освіти включає: навчання техніці співу для забезпечення якісного виконання пісень разом із дітьми; ознайомлення з українськими народними піснями, які формують національну ідентичність та інтерес до рідної культури; практику колективного співу, що допомагає формувати вміння працювати у команді.

Варто зазначити, що «традиційні методи навчання вокалу часто не враховують сучасних викликів та потреб майбутніх педагогів, зокрема необхідності швидкого освоєння практичних навичок, інтерактивності навчання та використання цифрових технологій» [1, с. 2]. Тому впровадження інноваційних підходів до навчання вокалу є актуальним завданням підготовки фахівців дошкільної освіти.

Вокальні навички допомагають вихователям закладів дошкільної освіти створювати емоційно насичене середовище у групі, виконувати пісні, які сприяють мовленнєвому, емоційному та художньо-естетичному розвитку дошкільнят, розробляти музично-дидактичні ігри, застосовувати вокал для зняття емоційної напруги у дітей через співанки або колискові.

Головний напрям сучасного розвитку вищої освіти в нашій державі визначається загальним спрямуванням вітчизняної вищої освіти на входження в загальноєвропейський і світовий освітній простір. «В умовах сьогодення – підкреслює О. Красовська – вища освіта вимагає від науково-педагогічних працівників опанування і впровадження інноваційних методів навчання й викладання, заснованих на мультимедійних, інформаційних програмах, системах передачі знань» [9, с. 200].

На думку Н. Лазаренко, Р. Гуревича : «Необхідність використання ІКТ у педагогічній освіті очевидна і незаперечна вже понад чверть століття. Людина, яка вміло й ефективно володіє технологіями й інформацією, має інший, інноваційний стиль мислення, принципово інакше підходить до оцінювання проблеми, що виникла, та способів її подолання,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

до організації своєї діяльності» [5, с. 12]. Отже, використання сучасних цифрових інструментів у навчанні вокалу дає можливість розширити освітній процес. Мобільні додатки для навчання співу дозволяють здобувачам вищої освіти практикувати вокальні техніки в інтерактивному форматі. Онлайн-платформи для аналізу голосу та програми допомагають відстежувати висоту звуку, правильність інтонації та якість виконання. Використання програм, які імітують запис звуку, допомагає майбутнім педагогам експериментувати зі співом і розвивати вокально-технічні навички.

Таким чином, вокальна підготовка майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти є тією важливою ланкою в музичному вихованні дитини, яка насамперед сприяє розвитку мовлення, творчого мислення, формує інтерес до пісенної культури України, яка є невід'ємною частиною нашої ідентичності.

Гра як форма діяльності є природною для дошкільнят, тому майбутні вихователі повинні володіти навичками створення, організації та проведення ігрових занять.

Доцільно зазначити, що ігрові методи навчання є одним із найефективніших інструментів у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти, оскільки вони сприяють інтерактивності, практичній спрямованості й високій залученості студентів до творчого процесу. Для майбутніх вихователів ігрові методи навчання виконують одразу кілька функцій: навчальну, розвивальну та мотиваційну.

Розглянемо значення ігрових методів у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти. Зокрема, вони сприяють:

-розвитку професійних компетентностей: майбутні педагоги оволодівають знаннями і навичками, необхідними для організації ігор із дітьми дошкільного віку;

-розвитку креативності: ігрова діяльність вимагає творчого підходу до вирішення педагогічних завдань;

-покращенню комунікаційних навичок: гра допомагає майбутнім фахівцям розвивати вміння взаємодіяти з групою дітей та колегами;

-емоційній адаптації: ігри знижують рівень стресу, допомагають здобувачам вищої освіти відчувати себе впевнено у професійній діяльності.

Важливу роль в ігровій діяльності дітей дошкільного віку відведено рольовим іграм, які є ефективним засобом навчання, оскільки заохочують дітей ставати активними учасниками навчального процесу, розвивають комунікативні навички та стимулюють творчу уяву.

Крім цього, рольові ігри дозволяють майбутнім вихователям моделювати ситуації, з якими вони зустрінуться у майбутній професійній діяльності. У своїй роботі ми застосовуємо рекомендації з використання рольових ігор на практичних заняттях авторства О. Красовської. Наприклад:

- «проведення музичного заняття»: майбутній педагог виконує роль вихователя, організовуючи спів, танцювальні рухи або гру на інструментах;

- «виховання через казку»: майбутні фахівці створюють інтерактивні сценарії, де музика інтегрується в сюжетну лінію.

Не менш важлива роль в ігровій діяльності дошкільників відводиться і дидактичним іграм, метою застосування яких є формування конкретних знань й умінь. Зокрема, розвиток почуття ритму через гру «Передай ритм»: майбутні педагоги відтворюють ритмічні малюнки, створені викладачем чи одногрупниками; гра «Співочий ланцюжок»: всі присутні по черзі додають нові слова до мелодії, тренуючи творчість та імпровізацію [9, с.115].

Під час занять варто використовувати також ігри для розвитку емоційного інтелекту, де

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

майбутні фахівці навчаються працювати з емоціями дітей через спеціальні музичні ігри:

- «Музичні настрої»: вибрати мелодію, яка відображає певний настрій, і пояснити, як її можна використати для створення позитивної атмосфери в групі.

- «Звукові асоціації»: «застосування музичних інструментів чи звуків для передачі емоцій, таких як радість, сум чи хвилювання» [9, с.116].

На заняттях з мистецьких дисциплін варто організовувати тренінги, під час яких здобувачі вищої освіти створюють ігри для дітей дошкільного віку, навчаються адаптувати музичні вправи до вікових особливостей дітей.

А ще доцільно на заняттях застосовувати проєктну діяльність, де здобувачі вищої освіти в командах готують комплексні ігрові проєкти, у які вводять музичні та театралізовані елементи. Це може бути підготовка музичної казки чи інтерактивного заняття з елементами співу.

Отже, ігрові методи навчання є важливою складовою підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, адже вони не лише розвивають професійні компетенції, але й формують креативність, емоційну чутливість і здатність працювати з дітьми в цікавій та інтерактивній формі. Використання різноманітних ігрових технік у навчанні здобувачів вищої освіти допомагає створенню сучасного ефективного та мотивувального освітнього процесу, який підготує компетентних і творчих вихователів.

Варто зазначити, що в процес професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти доцільно включати технологію інтегративного навчання. Поєднання вокалу з іншими видами мистецтва або дисциплінами сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Так, зокрема, вокал та хореографія, де відбувається поєднання співу з рухами, що допомагає розвивати координацію та музично-ритмічні навички.

Вокал і хореографія є важливими складниками комплексного музичного розвитку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Поєднання співу з рухами не лише допомагає розвитку координації, а й формує музично-ритмічні навички, які є важливими й потрібними для роботи з дошкільниками. Так, виконання вокальних творів у супроводі хореографічних елементів дозволяє майбутнім педагогам краще відчути ритм, просторову динаміку та гармонію між звуком і рухом.

Крім того, такі вправи розвивають здатність одночасно контролювати голосові й рухові напрямки, що є важливим у роботі з дітьми, оскільки вагома частина музичних занять у дошкільних закладах передбачає поєднання співу з танцювальними або ігровими рухами. Наприклад, поєднання українських народних пісень із хореографічним супроводом сприяє тому, що здобувачі вищої освіти набувають навичок організації занять, які заохочують дітей до активної участі, сприяють їхньому емоційному зануренню та гармонійному розвитку.

Ефективним рішенням у цьому аспекті є застосування інтерактивних методів, зокрема «музичних естафет», «співочих танців» та рухливих імпровізацій під музичний супровід. Такий підхід дозволяє майбутнім педагогам не тільки розвивати власні навички, а й оволодівати методикою створення інтегрованих занять, де музика й рух стають інструментами для розвитку творчості та самовираження дітей.

Не менш ефективним і цікавим для дошкільників є інтеграція вокалу й драматизації: виконання вокальних номерів у контексті музичних казок або театралізованих постановок.

Варто запропонувати здобувачам вищої

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

освіти самостійно проводити короткі уроки вокалу для одногрупників або під час проходження практики в закладах дошкільної освіти. Це дозволяє відпрацьовувати педагогічні прийоми роботи з голосом, аналізувати ефективність власних методів; формувати впевненість у виконанні пісень перед аудиторією.

Для успішного впровадження інноваційних підходів до навчання майбутніх фахівців дошкільної освіти необхідна комплексна робота, яка охоплює такі аспекти:

1) розробка інтерактивних навчальних матеріалів, що передбачає створення сучасних ресурсів для самостійної роботи майбутніх вихователів, зокрема, відеоуроків із демонстрацією вокальних технік; інструкцій щодо виконання вправ для розвитку голосу; рекомендацій з використання цифрових платформ та мобільних додатків для вдосконалення вокальних навичок;

2) організація вокальних майстер-класів із залученням до освітнього процесу професійних вокалістів та педагогів із вокалу, що дає можливість здобувачам вищої освіти ознайомитися з сучасними методиками викладання, отримати практичні поради щодо роботи з голосом, підвищити власну мотивацію через приклади успішної професійної діяльності;

3) застосування мультимедійних технологій з використанням у навчальному процесі відео- та аудіоматеріалів, що дозволяє майбутнім педагогам аналізувати власну вокальну техніку, порівнювати свої результати з професійними зразками, удосконалювати інтонацію, тембр голосу та динаміку виконання через роботу з аудіозаписами.

Висновки. Методика використання засобів музичного мистецтва в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти сприяє формуванню креативних, емоційно чутливих та професійно підготовлених педагогів. Завдяки музичному мистецтву в майбутніх педагогів формуються навички, які дозволяють їм створювати естетично насичене й розвивальне середовище для дошкільнят. Для максимального ефекту необхідно вдосконалювати методики викладання, розширювати доступ до цифрових ресурсів і стимулювати творчий підхід у роботі з музичним матеріалом. Інноваційні методи навчання дозволяють суттєво підвищити ефективність підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти.

Серед основних викликів впровадження музичного мистецтва в підготовку вихователів закладів дошкільної освіти можна виділити такі як: недостатня кількість годин у навчальних програмах для розвитку музичних навичок; недостатній рівень попередньої музичної підготовки деяких майбутніх фахівців. Перспективи подальших досліджень включають розробку інтегрованих навчальних програм, впровадження сучасних технологій у музично-педагогічну підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Список використаних джерел

1. Вацьо М. В. Методичні підходи до застосування народно-пісенного фольклору Поділля у фаховій підготовці майбутніх вчителів. *Музичне мистецтво і освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з Міжнародною участю молодих учених та студентів* (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 20-21 листопада 2019 р.) / за ред. Т. В. Білінської; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С.124-136.
2. Вацьо М.В. Українська народна пісня: традиції і сучасність: навчально-методичний посібник для студентів закладів вищої педагогічної освіти, учителів мистецьких дисциплін загальноосвітніх шкіл, музичних керівників закладів дошкільної освіти. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2022. 188 с. DOI: https://doi.org/10.31652/978-617-552-154-0-1-188
3. Газіна І.О. Музична компетентність вихователя та її роль в умовах діяльності дошкільного навчального закладу. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2021. Вип. 7. С. 299-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_7_57 (дата звернення: 20.01.2025).
4. Лазаренко Н. І. Професійна підготовка вчителів у педагогічних університетах України в умовах євроінтеграції: монографія. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2019. 365 с. URL: https://library.vspu.net/items/02a56bd8-add6-4c7b-a61d-aa72d0e5cf5f (дата звернення: 20.01.2025).
5. Лазаренко Н., Гуревич Р. Трансформація навчальної діяльності в закладах вищої освіти в умовах цифровізації. *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія*: у 2 т. Т. 2 / наук. ред. В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лукʻянова, Н. Лазаренко. Київ: ТОВ «Юрка Любченка», 2024. С. 9-21. URI: https://library.vspu.net/handle/123456789/14030 (дата звернення: 20.01.2025).
6. Нечипорук О. Вплив музичного мистецтва на становлення особистості старших дошкільників. *Наукові записки: збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Серія «Мистецтво»* / відпов. Л. В. Старовойт; Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2020. С. 141-144.
7. Підлипняк І. Ю. Підготовка майбутніх вихователів до музичного виховання дітей дошкільного віку в умовах сучасної вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2021. Вип. 4, ч. 1. С. 152-157. URL: http://academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/177/167 (дата звернення: 18.01.2025).
8. Половіна О. Дитина у світі мистецтва. *Дошкільне виховання*. 2021. № 2. С. 3-8. URL: https://jmil.com.ua/dv/2021-2/p3 (дата звернення: 18.01.2025).
9. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти та початкової школи в умовах ступеневого навчання: монографія / за заг. ред. О. О. Красовська. Рівне, 2021. 560 с. URI: https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/2517 (дата звернення: 19.01.2025).
10. Чернявська М. В. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до здійснення музично-ритмічного виховання дошкільників. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 81. С. 305-309. URI: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/81/57.pdf (дата звернення: 19.01.2025).
11. Чернявська М. В. Роль музичного мистецтва у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць* / гол. ред. Лабунець В.М.; Камʻянець-Подільський національний університет імені Івана Огієнко, Інститут педагогіки НАПН України. Камʻянець-Подільський, 2019. Вип. 27. С. 348-353. URI:

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=1oNL37YAAAAJ&citation_for_view=1oNL37YAAAAJ:NMxIlDl6LWMC (дата звернення: 19.01.2025).

References

1. Vatso, M. V. (2019). Metodychni pidkhody do zastosuvannia narodno-pisennoho folkloru Podillia u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv [Methodological approaches to the use of folk song folklore of Podillia in the professional training of future teachers]. *Muzychne mystetstvo i osvita: dosvid ta innovatsiini shliakhy rozvytku. Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation of Young Scientists and Students: Collection of abstracts* (pp. 124-136). Vinnytsia: TOV «TVORY» [in Ukrainian].
2. Vatso, M. V. (2022). Ukrainska narodna pisnia: tradytsii i suchasnist [Ukrainian folk song: traditions and modernity]. *Vinnytsia: TOV «TVORY». Retrieved* from: https://doi.org/10.31652/978-617-552-154-0-1-188 [in Ukrainian].
3. Hazina, I. O. (2021). Muzychna kompetentnist vykhovatelia ta yii rol v umovakh diialnosti doshkilnoho navchalnoho zakladu [Musical competence of the educator and its role in the conditions of the preschool educational institution]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice, 7,* 299-302. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2011_7_57 [in Ukrainian].
4. Lazarenko, N. I. (2019). Profesiina pidhotovka vchyteliv u pedahohichnykh universytetakh Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Professional training of teachers in pedagogical universities of Ukraine in the context of European integration]: *monohrafiia*. *Vinnytsia: TOV «Druk plius».* Retrieved from: https://library.vspu.net/items/02a56bd8-add6-4c7b-a61d-aa72d0e5cf5f [in Ukrainian].
5. Lazarenko, N., & Hurevych, R. (2024). Transformatsiia navchalnoi diialnosti v zakladakh vyshchoi osvity v umovakh tsyfrovizatsii [Transformation of educational activities in higher education institutions in the context of digitalization]. In V. Kremenia, N. Nychkalo, L. Lukianova, & N. Lazarenko (Eds.), *Osvita dlia tsyfrovoi transformatsii suspilstva – Education for the digital transformation of society: monograph* (Vol. 2, pp. 9-21). *Kyiv: TOV «Iurka Liubchenka».* Retrieved from: https://library.vspu.net/handle/123456789/14030 [in Ukrainian].
6. Nechyporuk, O. (2020). Vplyv muzychnoho mystetstva na stanovlennia osobystosti starshykh doshkilnykiv [The influence of musical art on the formation of the personality of senior preschoolers]. In L. V. Starovoit (Ed.), *Naukovi zapysky: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv i studentiv fakultetu doshkilnoi, pochatkovoi osvity ta mystetstv. Seriia «Mystetstvo» – Scientific notes: materials of the scientific and practical conference of teachers and students of the faculty of preschool, primary education and arts. Series «Art»* (pp. 141-144). *Vinnytsia: FOP Korzun D. Yu. [in* Ukrainian].
7. Pidlypniak, I. Yu. (2021). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do muzychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku v umovakh suchasnoi vyshchoi osvity [Preparation of future educators for musical education of preschool children in the conditions of modern higher education]. *Akademichni studii. Seriia «Pedahohika» – Academic Studies. Series «Pedagogy», 4*, 152–157. Retrieved from: http://academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/177/167 [in Ukrainian].
8. Polovina, O. (2021). Dytyna u sviti mystetstva [A child in the world of art]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 2*, 3–8. Retrieved from: https://jmil.com.ua/dv/2021-2/p3 [in Ukrainian].
9. Krasovska, O. O. (Ed.). (2021). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv zakladiv doshkilnoi osvity ta pochatkovoi shkoly v umovakh stupenevoho navchannia: monohrafiia [Theory and practice of professional training of future teachers of preschool and primary schools in the conditions of graduated education: monograph]. *Rivne: O. Zen.* Retrieved from: https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/2517 [in Ukrainian].

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

10. Cherniavska, M. V. (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity do zdiisnennia muzychno-rytmichnoho vykhovannia doshkilnykiv [Preparation of future educators of preschool educational institutions for the implementation of musical and rhythmic education of preschoolers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools, 81*, 305-309. Retrieved from: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/81/57.pdf [in Ukrainian].
11. Cherniavska, M. (2019). Rol muzychnoho mystetstva u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv osvity [The role of musical art in the professional training of future educators of preschool educational institutions]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice, 27*, 348-353. *Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienko; Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy [hol. red. Labunets V. M.]*. Retrieved from: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=1oNL37YAAAAJ&citation_for_view=1oNL37YAAAAJ:NMxIlDl6LWMC [in Ukrainian].

Про автора

Михайло Вацьо, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна
ORCID iD: 0000-0002-5872-7849
mishavatsyo@gmail.com

About the Author

Mykhailo Vatsyo, leading concertmaster, Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Vinnytsia, Ukraine
ORCID iD: 0000-0002-5872-7849
mishavatsyo@gmail.com

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDK 378.016:781.7

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-11

Creative development of the future teacher by means of folk music art

Tetiana Koval, [1] **Olga Fediy** [2]

1. Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine
2. Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine

Abstract.

The article defines the special role of folk musical art in the educational process of the university, as well as its direct impact on the development of the personality of the future teacher. The undoubted relevance of introducing cultural approaches into the system of professional training of future teachers is revealed. Emphasized on the role of the teacher in the spiritual revival of the nation, building up the cultural potential of society, identified the need for a teacher to have a high level of personal culture, developed guidelines for aesthetic assessments, broad knowledge of the arts, in particular folk music. The article is based on research by leading scholars from Ukraine and the European Union.

Based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the definition of «creative personality» is defined as a holistic human individuality that manifests developed creative abilities, creative motivation, and creative skills. The article presents a survey of future teachers on the role of folk music in the education of primary schoolchildren. The study has revealed that the Ukrainian folk song, as one of the leading genres of Ukrainian folk music art, is extremely influential on the spiritual sphere of a creative personality, which multifacetedly reflects human life in different socio-historical epochs, reveals its richness and beauty.

The article emphasises, that the use of various forms and methods of introducing folk music into the educational process of higher education institutions helps students to replenish their artistic information fund necessary for future work in a secondary school, stimulates the creative initiative of future teachers, promotes spiritual enrichment of a person, and more fully reveals his or her creative potential. The article offers a number of methodological recommendations that will help teachers of higher education institutions to develop the creative personalities of future teachers by means of folk music.

Keywords: creative personality, folk musical art, folk art, system of professional training of future teachers.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDC 378.016:781.7

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-11

Творчий розвиток майбутнього педагога засобами народного музичного мистецтва

Тетяна Коваль[1] **Ольга Федій**[2]

1. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна
2. Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, Полтава, Україна

Анотація

У статті визначено особливу роль народного музичного мистецтва в освітньому процесі закладу вищої освіти, а також його безпосередній вплив на розвиток творчої особистості майбутнього педагога. Розкрито безперечну актуальність впровадження культурологічних підходів у систему фахової підготовки майбутніх учителів. Закцентовано увагу на ролі вчителя в духовному відродженні нації, нарощуванні культурного потенціалу суспільства. У публікації наголошено на необхідності володіння вчителем високим рівнем особистісної культури, розвиненими орієнтирами естетичних оцінок, широкими знаннями видів мистецтв, зокрема народного музичного мистецтва. Стаття базується на дослідженнях провідних науковців України та Європейського Союзу.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено дефініцію «творча особистість» як цілісну людську індивідуальність, яка виявляє розвинені творчі здібності, творчу мотивацію, творчі вміння. У статті представлено опитування майбутніх педагогів щодо ролі народного музичного мистецтва у вихованні молодших школярів. У ході дослідження виявлено, що надзвичайно впливовою на духовну сферу творчої особистості є українська народна пісня як один із провідних жанрів українського народного музичного мистецтва, що багатогранно відображає життя людини в різні суспільно-історичні епохи, розкриває його багатство та красу.

У статті закцентовано увагу на тому, що застосування різноманітних форм та методів впровадження народного музичного мистецтва в освітній процес ЗВО допомагає студентам поповнити свій інформаційний художній фонд, необхідний для майбутньої роботи в загальноосвітній школі, стимулює творчу ініціативу майбутніх педагогів, сприяє духовному збагаченню людини, більш повному розкриттю її творчого потенціалу. У статті запропоновано низку методичних рекомендацій, що допоможуть викладачам закладів вищої освіти розвивати творчі особистості майбутніх учителів засобами народного музичного мистецтва.

Ключові слова: творча особистість, народне музичне мистецтво, народна пісня, система фахової підготовки майбутніх учителів.

© 2025 The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Introduction. In the light of modern education concepts in the context of humanization, humanitarianization and democratization of society, the social role of the creative personality – the bearer of new moral qualities and value orientations, which is characterized by a high level of spirituality and general culture, the ability to self-development and self-improvement – is growing. Effective development of the system of teacher education in Ukraine requires ensuring its national character, which is possible on the basis of reproduction of national traditions in its content, comprehension of cultural, historical and artistic significance of the achievements of the Ukrainian people. In this context, the introduction of cultural approaches into the system of professional future teachers training is of particular relevance. After all, only a teacher, who has a high level of personal culture, developed guidelines for aesthetic assessments, and extensive knowledge of the arts, including music, can contribute to the spiritual revival of the nation and increase the cultural potential of society.

One of the most effective means of realizing this task is Ukrainian folk music. It «...embodies the highest values and the most valuable ideas of the Ukrainian people, reflects and preserves the traditional educational ideal in the most vivid way, presented in a highly artistic figurative form, accessible for perception and understanding even to listeners and viewers who are not specially trained, and as a result, it is naturally perceived by modern youth» [8, p. 491].

Analysis of research and publications. The analysis of pedagogical literature has revealed an increased interest of domestic researchers in certain aspects of the stated problem. Among them: the formation of pedagogical skills of future teachers (I. Zyazyun, I. Kovaleva, O. Koshelev, A. Lutsiuk, H. Sagach, S. Shvydka, etc.); formation of the creative personality of the teacher in the process of university professional training (T. Volobuieva, N. Huziy, N. Kichuk, O. Sysoieva, etc.); pedagogical aspect of the problem of formation and development of creative activity (V. Andreeva, D. Vilkeieva, M. Danilova, N. Kichuk, M. Makhmutova, I. Ogorodnikova, N. Polovnikova, I. Rodak, S. Sysoieva, M. Skatkin, T. Shamova, G. Shchukina, etc.) A separate layer is made up of studies devoted to the search for effective ways to improve the musical culture of future teachers and the problem of educating young people on musical song and ritual traditions (O. Aliksiychuk, R. Dzvinka, etc.); the problems of using folk music of the native land in the education of the younger generation (S. Borysova, S. Kramska, L. Poberezhna, L. Masol, V. Smyrnova, R. Tkach, etc.). The issues of creative development of future teachers are actively studied by European scientists who develop innovative approaches to teacher training. The research of S. Jonsdottir (Iceland) focuses on the development of creativity and innovative thinking in future teachers. S. Hennessy (UK) studies interactive pedagogy and the development of creative competences in teachers. R. Tormey (Ireland/Switzerland) is researching the development of emotional intelligence and intercultural education in teacher education. N. Whitton (UK) studies the use of games and game methods in teacher training; A. Ziegler's (Germany) research focuses on the development of talent and creativity in children and youth.

O. Dukhnovych, H. Skovoroda, L. Ukrainka, M. Vovchok, K. Ushynskyi, V. Sukhomlynskyi, and others wrote about the inexhaustible educational possibilities of folk music. The justification of the need to educate students with the means of Ukrainian folk music folklore can be traced in the works of such scholars as V. Verkhovynets, K. Kvitka, F. Kolessa, M. Lysenko, M. Leontovych, V. Skurativsky, M. Stelmakhovych, and others. Today, folk art as a factor in the education of the basics of musical culture of junior schoolchildren is an important prerequisite for the revival of the national education

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

system, the spread of ideas of patriotism, nationality, and the formation of the moral culture of the creative personality.

In the European Union, the use of folk art as a means of creative development of future teachers is being actively explored. This area combines elements of folklore, decorative and applied arts and cultural heritage with modern educational technologies [13]. M. Lüthi (Switzerland) studies the structure and style of folk stories, which contributes to understanding their role in shaping creative imagination and personality; A. Beržkalne (Latvia) studies Latvian folk ballads and their impact on cultural identity and creative development of the individual; E. Plitskova (Slovakia) promotes the preservation and popularisation of Slovak folk culture, which is important for creative education; S. Rannveig Jonsdottir (Iceland) introduces innovative teaching methods aimed at developing teachers' creativity through involvement in folk art.

Thus, this problem is partially reflected in the psychological and pedagogical literature. However, there is an obvious lack of research on the development of the creative personality of future teachers by means of folk music in the process of teaching disciplines of the artistic cycle.

The purpose of the article is to highlight and reveal the special role of folk music in the educational process of the university, to determine the potential of folk art for the development of the creative personality of a teacher, as well as to reveal its direct impact on the development of the creative personality of a future teacher.

Presentation of the main material. The most established definition in pedagogical science (K. Abulkhanova-Slavska, O. Kulchytska, A. Sologub, etc.) is the definition of a creative personality as a holistic human individual who shows developed creative abilities, creative motivation, creative skills that ensure his or her ability to generate qualitatively new materials, technologies and spiritual values that more or less change human life for the better. It is important to note that «...the concept of «creative personality» is closely related to the concepts of «creative abilities» and «creative activity», because such activity is an external manifestation of the inner creative essence of a person. Moreover, creative abilities, according to M. Lazarev, are individual and personal qualities of a person that determine the success of his or her creative activity of various kinds» [5, p. 204]. «Creative activity is understood as a human activity that results in a new product – both material and mental or cultural and spiritual. In his works, G. Didych emphasizes, that «among the factors that influence the formation of a creative personality, scientists give a significant place to folk art, which has a special status in the system of arts, in terms of the power of influence on the inner world of a person, which has no equal» [2, p. 39].

According to O. Vlasenko, «...such a form of cognition of reality as art, including folk music, is able to influence the personality in various ways, being a source of creative knowledge of the world, spiritual content and formation of the cultural worldview of the individual» [1, p. 225]. «The personal and creative potential of folk music art is embodied in the development of a person's ability to cultural and aesthetic empathy and individual interpretation of a creative idea, awareness of the importance of one's own musical, cognitive and creative self-development as a way of mastering the spiritual treasury of mankind» [6, p. 21].

In her research, L. Mills emphasises the importance of creating a common space for collaboration between teachers and students, which contributes to a deeper understanding of the educational material. The scientist develops creative teaching methods that include the use of art, poetry and visuals to develop students' critical

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

thinking [15]. The INFO-TED project highlights the need to foster creativity in future teachers. It emphasises risk-taking, critical reflection, and innovation as essential skills in modern teacher education. These perspectives emphasise that creative development in teaching is a multidimensional process, involving innovation, emotional awareness, cultural sensitivity, and professional growth [16].

S. Aslan insists that learning should be creative, integrated, and filled with different types of arts, as art stimulates emotional engagement, develops critical and imaginative thinking, promotes a deeper understanding of the learning material and the formation of personally meaningful experiences. In his opinion, the artistic component in education is not secondary, but rather central to the formation of a holistic, creative personality. Such learning promotes interdisciplinarity, stimulates students' intrinsic motivation, and develops the ability to express themselves and empathise [11, p. 1441]. In the research of R. Cachia, A. Ferrari, K. Ala-Mutka, Y. Punie, creativity should be seen as a skill that can be developed in all participants in the educational process, which requires changes in curriculum, pedagogy, assessment, teacher training, use of ICT and educational leadership [122].

The European Union recognises creativity as a driving force for economic growth and social well-being. In 2009, the EU declared the Year of Creativity and Innovation, emphasising the importance of culture in developing the creative potential of citizens [13].

Love for folk music and song is the most natural and deepest spiritual beginning of human life, because every child genetically carries the rudiments of the musical consciousness on which the powerful element of folk music grew in the distant past.

Emphasizing the pedagogical significance of folk art in the formation of a creative personality, V. Sukhomlynsky wrote, «...that the melody and words of a native song are a powerful educational force that reveals folk ideals and hopes to a child» [9, p. 120]. V. Sukhomlynsky also argued that without musical education, full mental development of a personality is impossible.

It is the musical image that, in his opinion, reveals in a new way to the pupil the peculiarities of objects and phenomena of reality, sharpens emotional sensitivity, and the melody «awakens vivid fantasies in children, conveying to the child's soul not only the beauty of the world, but also reveals human greatness and dignity. By developing a child's sensitivity to music, we make his or her thoughts, needs and aspirations «noble» [8, p. 66]. No wonder numerous facts of history prove that music has always been considered an exquisite art among the elite, because the great and special attention to music is explained by its ability not only to carry out «noble» education, but also to serve as an effective means of emotional and intellectual cognition of the world.

Folk music accumulates the moral experience of generations and, thanks to its specific qualities, helps each person to identify their own moral position at the level of consciousness through the assessment of their motives, actions, and personal qualities; folk art forms motives and value orientations through correlation with moral norms and ideals.

In the process of involving students in various forms of educational activities through folk music, «...a psychological mechanism of identification with the national educational and pedagogical ideal embodied in an artistic musical work is triggered, resulting in the formation of national character, consciousness and self-awareness» [8, p. 492].

The formation of national identity is facilitated by such important means as the history of the nation and the state, the native language and literature, folklore, traditions, customs and rituals, art, family and household culture, folk pedagogy,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

etc. The Ukrainian folk song culture and, especially, the Ukrainian folk song have an extremely influential impact on the spiritual sphere of a creative personality. As one of the leading genres of Ukrainian folk music, it reflects human life in different social and historical epochs in many ways, revealing its richness and beauty. Folk songs have a remarkable ability to capture people's hearts, to lift their spirits, inspiring them to work or rest. A folk song is a part of the history, social life, and everyday life of every nation. Its social significance, natural beauty and perfection have been extolled by the world's greatest poets, and written about by scientists, politicians, and artists.

M. Lysenko based his work on folk songs and advised all Ukrainian composers to do so. On their behalf, he wrote: «We owe everything to the people. The people are the real most talented creator of all the best that is in music, and by bringing our creativity to the people, we only partially repay our debt to them» [7, p. 43]. Developing the best achievements of M. Lysenko, composers F. Kolesa, O. Koshits, M. Leontovych, S. Liudkevych, B. Liatoshynskyi, L. Revutskyi, Y. Stepovyi, K. Stetsenko raised the genre of folk song to the level of highly artistic creativity.

As one of the oldest forms of musical and poetic creativity, folk song «...is an integral part of folk pedagogy, an important means of emotional and aesthetic development of the child, and therefore it has always been and will be an inexhaustible reserve in improving the educational process, in raising the speech and, in general, the spiritual culture of the schoolchild» [1, p. 225].

A future teacher, turning to the use of folk music art and folk pedagogical experience in the field of music education, should have a clear idea of folk song as a social phenomenon. There are many views on this, but we are of the opinion that folk song is a traditional folk worldview that ensures that a person is in harmony with the natural state of things. In this sense, attention to the preservation of folk music as a living phenomenon helps to preserve a living ethnic group.

Well-known folklorists (V. Barvinsky, I. Berezovsky, V. Boyko, O. Day, Y. Yasinovsky, and others) have widely demonstrated the social and class functions of folk songs, revealed the patterns and trends of their development, and revealed their general aesthetic features and national specificity. These are simplicity, accessibility, philosophical orientation, laconicism, absolute truthfulness and accuracy, artistic perfection and uniqueness of form.

In the course of the study, we conducted a survey among the 3rd year full-time students (45 respondents) of the bachelor's degree programme in primary education at the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University.

We asked the students to answer the question: «What is the significance of folk songs in your life?». Oleksandra V. answered: «Folk songs are my connection to my roots. It helps me to feel the spirit of my people, their history, wisdom and love for their native land. As a future teacher, I believe it is important to pass on this value to children». Tetiana G. noted that: «For me, a folk song is a source of inspiration and warmth, it reminds me of family holidays, grandmother's lullabies, and heartfelt evenings. These songs form in children a love for their native language and culture». Olena P. states: «Folk songs have opened the way for me to understand the Ukrainian mentality. Through it, I learn to sympathise, rejoice, and grieve in our way, because it is a living history that I want to not only preserve but also bring to life in the classroom». Anna P. emphasises: «Folk songs are a resource for my creativity, which I implement through drawing, playing a musical instrument, and in lesson notes for younger students». Veronika S. depicted her answer to this question in the form of a drawing, adding an epigraph: «a folk song is a force for

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

creative development, flight of imagination and personal growth».

Fig.1. Creative work of Veronika S.

We also suggested that future teachers create a word cloud for the concept of creativity. Most of the students added the following words to the cloud: imagination, drawing, fairy tale, idea, fantasy, game, drawing, music, create, design, invent, tell, photo, dream, watch, listen, share, inspiration, colours, build, everything is possible. We offer the work of Olena M.

Fig. 2. Creative work of Olena M.

The analysis of the works showed that future teachers rarely associate creativity with folk songs. For them, creativity is mostly about moving forward, erasing patterns, and personal growth, although several students had an opinion about the active relationship between creativity and art, in particular, music.

In addition, we asked future teachers whether they plan to use folk music to develop the creative abilities of their students. Alina T. answered: «Yes, I plan to, because folk music

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

develops emotional sensitivity, it is filled with deep feelings, images of nature, family and moral values that form an aesthetic perception of the world. Moreover, it is accessible and relatable to children. Simple melodies, vivid images, repetitive rhythms and words - all this is easily perceived by younger students and stimulates creativity: singing, playing, dramatization». Svitlana P. answered: «Folk art is a source of creative play, I plan to use folk songs for dramatisation, rhythmic games, musical accompaniment to drawing or applique to combine different types of creativity». However, in addition to positive responses, there were also negative ones, such as Oleksandra T.'s response: «I do not currently plan to use folk music as the main means of developing children's creative personality. I choose modern approaches to creativity. In my pedagogical practice, I plan to focus on modern musical genres, interactive technologies, multimedia and digital instruments that are closer to the interests of modern children».

In general, having analysed the answers of the respondents, we can state that students' perceptions of folk music are somewhat simplified. Thus, 23 (51.1%) respondents are inclined to use folk music to develop students' creative abilities, while 22 (48.9%) are indifferent to folk music; 18 (40.0%) students are inspired by folk music for pedagogical activities, while 27 (60.0%) seek inspiration in other activities.

Unfortunately, nowadays, students' understanding of folk music is somewhat simplistic. The only way to elicit a deep emotional and aesthetic response from young people is to confront them with a problem that will make them think about the spiritual values of the national musical heritage. Therefore, involving students in collecting and recording folk songs and using them in their activities contributes to the revival and dissemination of folk music, the formation of national identity, and an increase in the amount of informative knowledge. Directly affecting the individual, the folk song activates the sphere of his or her feelings. Future teachers are more widely involved in various types of educational activities, thereby developing their creative abilities; they develop a better sense of collectivism. It should also be noted that folk music has wide educational opportunities, which forms musical tastes, interests, abilities, moral principles and beliefs, and positively influences the spiritual development of the student's creative personality.

In the system of training future teachers, involvement in folk music occurs in the process of mastering such courses as «Fundamentals of Vocal Art», «Fundamentals of Music Performance», «Playing Children's Musical Instruments», «Fundamentals of Music and Theater Activities», «Musical Art with Teaching Methods», «Theory and Methods of Art Education». Students get acquainted with the best examples of folk music, select harmonious accompaniment to folk songs, create their own melodies to folk words, and engage in various creative activities. While learning to play children's folk musical instruments (flute, triangle, ocarina, metallophones), future teachers learn about the history of their creation, the era in which this or that instrument appeared, learn to play them individually, which contributes to the development of students as creative individuals. The study of folk music helps students to understand the surrounding reality more deeply, to replenish their artistic information fund necessary for future work in a secondary school, to comprehend the characteristic features and originality of folk music and, at the same time, contributes to the development of artistic,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

aesthetic and creative abilities of future teachers.

As for extracurricular activities aimed at shaping students' musical culture and developing their creative abilities through folk music, a rather effective form of work is a music lecture, the program of which can include the following topics: «Ukrainian folk songwriting», «Folk song is the soul of the people», «Songs of the annual calendar cycle», «Lullaby of the mother», «Ukrainian folk dumas and historical songs», «It's spring, it's already beautiful», etc. Musical calendar and ritual holidays (St. Andrew's, St. Nicholas', Kalyta's, Christmas nativity scene, etc.) are also valuable in terms of using folk music. It is important that the students themselves are directly involved in organizing and conducting these forms of work. This will be a kind of incentive for creative research, and will help to form a positive attitude towards folk music and their own development as creative individuals in future teachers.

Orchestras and ensembles of folk instruments, ensembles of pipers, and folklore ensembles also have great opportunities to master folk music. In the process of such work, students acquire skills in collective music-making, develop their musical abilities, and form their creative potential and musical taste.

A necessary condition for the education of musical culture and the development of students' creative personality is the creation of pedagogical situations that stimulate the creative initiative of future teachers and their own «I». This is due to the fact that the personal coloring of the process of mastering the content of the artistic cycle subjects contributes to their emotional and semantic comprehension, which is the basis for the realization of the potential of artistic works. Indicators of the effectiveness of their influence are not only the relevant knowledge and skills of students, but also their activity, creative manifestations, associative ideas, the need for self-expression and self-improvement, originality and uniqueness. Folk music fosters a high artistic culture in students, which is combined with deep knowledge of history, ethnology, traditions and customs of their people, and art.

The integration of Ukrainian folk musical art into the training of future teachers has not only educational, but also deep cultural and national significance. Systematic work with folk songs, instruments, traditions and rituals in the educational space promotes the strengthening of students' national identity, respect for historical and cultural heritage, and the development of moral and aesthetic values. Practical implementation of this approach is possible through the development of special training modules, electives, and authorial courses aimed at mastering the methods of folk music education. One of the urgent tasks is the creation of methodical recommendations for teachers of higher education institutions, which would provide concrete steps for the effective introduction of folk music into the educational process. The organization of creative workshops, scientific and practical seminars, folklore expeditions and student concerts with elements of ethnographic presentation can become effective tools for such implementation.

In our opinion, the development of the creative personality of future teachers by means of folk music is not only a way to professional enrichment, but also a way to deepen their own understanding of culture, inspiration and pedagogical creativity. In the context of the study, we propose ways of creative development of the individual through folk music:

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

- singing folk songs together (participation in vocal groups, ensembles or spontaneous «musical breaks» promotes the development of emotionality, artistry, and harmonious thinking);
- playing folk instruments (bandura, flute, cymbals, or at least listening to such performances develops aesthetic perception and stimulates musical imagination);
- creative music and folklore trainings (interactive workshops where future teachers create rhythms, improvise on a carol or come up with a modern arrangement of a traditional song, which promotes creativity, initiative, and group interaction);
- staging of folk ritual songs (acting out fragments of wedding, harvest or calendar songs helps teachers to discover new roles, combine musicianship with theatre);
- creating their own musical and folklore projects (for example, «Folk Song in My Classroom», «Folklore Tuesdays» or «Song of My Land»);
- reflection through song (discussing feelings after listening to or performing a song helps teachers to understand themselves and art as a tool of self-expression.

Based on our research, we can say that folk music is not only a source of tradition, but also a space for pedagogical innovation, inspiration and inner growth.

In addition, promising directions for further scientific exploration include the interdisciplinary study of folk music in combination with psychology, sociology, cultural studies, and comparative pedagogy. Particular attention should be paid to digital technologies, which open new opportunities for preserving, popularizing and adapting folk music heritage for modern youth – through online platforms, interactive lessons, and multimedia resources.

Ultimately, the holistic inclusion of folk musical art in teacher training not only ensures the professional growth of future teachers, but also fulfills a broader mission: the cultivation of spiritually rich, nationally conscious and creatively active personalities capable of shaping the cultural future of Ukraine.

Conclusions. Thus, in the process of studying at a higher education institution, students lay the theoretical foundation for future pedagogical activity, form the value-oriented basis for using the acquired knowledge in practice; develop the ability to creatively operate with the means of folk music art, to design the possibilities of its use in future professional activities. «The priorities in working with students are designing and conducting lessons, extracurricular educational activities with a wide use of folk music, creating artistic and pedagogical projects, course and diploma design, writing scientific articles, participating in scientific and practical conferences (actual professional training); theatricalization, dramatization, artistic performance of folk songs, playing children's musical instruments (artistic training)» [4].

The creative introduction of folk musical art into the educational practice of students of higher educational institutions contributes to the moral and aesthetic education of nationally oriented students. Folk musical art, influencing the formation and development of a student's creative personality, in the complex process of its formation, contributes to the spiritual enrichment of a person, to the fuller disclosure of his or her creative potential. A teacher with good artistic training will successfully ensure

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

the process of forming the creative personality of the younger generation.

List of references:

1. Дідич Г. Теоретичні аспекти дослідження структури здібностей, необхідних для підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. *Наукові записки. Педагогічні науки.* Кіровоград, 2015. Вип. 139. С. 36-40.
2. Коваль Т.В., Шикирінська О.А. Мистецька підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті культурологічної парадигми освіти. *Наукові записки: зб. наук. праць V Міжнародної науково-практичної конференції «Мистецька освіта XXI століття: виклики сьогодення» / ред. кол.: В. Ф. Черкасов, В. В. Радул, Н. С. Савченко та ін. Випуск 169. Серія: Педагогічні науки*. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018. С. 222-226.
3. Коваль Т.В. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі з учнями: автореферат дис канд. пед. наук, спец.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Вінниця, 2015. 20 с.
4. Лі А. Музичне просвітництво в минулому і сьогоденні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2018. № 2 (76). С. 13-24.
5. Осипець Р.О. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами української народнопісенної культури. Київ: Магістр-S, 1999. 207 с.
6. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2007. 493 с.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ: Радянська школа, 1988. 310 с.
8. Abduraximova Muxabbat A. Developing the Creative Activity of Future Teachers Through Folklore. *European International Journal of Pedagogics*, 2023. №5 (01). P. 85-88.
9. Aslan S. Is Learning by Teaching Effective in Gaining 21st Century Skills? The Views of Pre-Service Science Teachers. *Educational Sciences: Theory and Practice*. 2015. №15(6). P. 1441-1457.
10. Cachia R., Ferrari A., Ala-Mutka K., Punie Y. *Creative Learning and Innovative Teaching: Final Report on the Study on Creativity and Innovation in Education in the EU Member States*. Luxembourg (Luxembourg): Publications Office of the European Union, 2010. URL : https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC62370 (дата звернення: 13.03.2025).
11. Creativity and culture as important topics of a European youth policy. URL: https://surl.lt/wgmqmg (дата звернення: 13.03.2025).
12. Demchenko O., Koval T., Vatso M., Lymar Y., Turchyna I. Development of a reflective component of future teacher‟s readiness to work with gifted children during training. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2020. Vol. 1. P. 119-132. URL: http://dx.doi.org/10.17770/sie2020vol1.4987 (дата звернення: 13.03.2025).
13. Mills L. Creative pedagogy: teaching the international innovatively and intimately, 2024. URL: https://surli.cc/ypulgx (дата звернення: 12.03.2025).
14. Wells D. 21st century creative pedagogy: its importance in teacher education. 2017. URL: https://surl.li/tjiqzj (дата звернення: 12.03.2025).

References

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Didych, H. (2015). Teoretychni aspekty doslidzhennia struktury zdibnostei, neobkhidnykh dlia pidhotovky maibutnoho vchytelia muzychnoho mystetstva [Theoretical aspects of researching the structure of abilities necessary for the training of a future teacher of musical art]. *Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky*, 139, 36-40. [in Ukrainian].
2. Koval, T. V., & Shykyrinska, O. A. (2018). Mystetska pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u konteksti kulturolohichnoi paradyhmy osvity [Artistic training of future primary school teachers in the context of the cultural paradigm of education]. In V. F. Cherkasov, V. V. Radul, N. S. Savchenko et al. (Eds.), *Naukovi zapysky: Zbirnyk naukovykh prats V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Mystetska osvita XXI stolittia: vyklyky sohodennia»*, 169 (pp. 222-226). Kropyvnytskyi: RVV TsDPU im. V. Vynnychenka. [in Ukrainian].
3. Koval, T. V. (2015). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do vykorystannia muzychnoho folkloru v navchalno-vykhovnii roboti z uchniamy* [Preparation of future primary school teachers for the use of musical folklore in educational work with students] (Author‟s abstract of the candidate‟s dissertation, specialty 13.00.04 – Theory and methods of professional education). Vinnytsia: Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im. M. Kotsiubynskoho. [in Ukrainian].
4. Li, A. (2018). Muzychne prosvitnytstvo v mynulomu i sohodenni [Musical enlightenment in the past and present]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, *2*(76), 13-24. [in Ukrainian].
5. Osypets, R. O. (1999). *Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti maibutnikh uchyteliv zasobamy ukrainskoi narodnopisennoi kultury* [Formation of national consciousness of future teachers by means of Ukrainian folk song culture]. Kyiv: Mahistr-S. [in Ukrainian].
6. Otych, O. M. (2007). *Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: Teoretychnyi i metodychnyi aspekty* [Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of vocational education: Theoretical and methodological aspects]. In I. A. Ziaziun (Ed.). Chernivtsi: Zelena Bukovyna. [in Ukrainian].
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1988). *Sto porad uchytelevi* [One hundred tips for a teacher]. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
8. Abduraximova, M. A. (2023). Developing the creative activity of future teachers through folklore. *European International Journal of Pedagogics, №5 (01).* 85-88. [in English].
9. Aslan, S. (2015). Is learning by teaching effective in gaining 21st century skills? The views of pre-service science teachers. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(6), 1441-1457. [in English].
10. Cachia, R., Ferrari, A., Ala-Mutka, K., & Punie, Y. (2010). *Creative learning and innovative teaching: Final report on the study on creativity and innovation in education in the EU Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC62370 [in English].
11. Creativity and culture as important topics of a European youth policy. (n.d.). Retrieved from https://surl.lt/wgmqmg [in English].
12. Demchenko, O., Koval, T., Vatso, M., Lymar, Y., & Turchyna, I. (2020). Development of a reflective component of future teacher‟s readiness to work with gifted children during training. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 1, 119-132. https://doi.org/10.17770/sie2020vol1.4987 [in English].
13. Mills, L. (2024). *Creative pedagogy: Teaching the international innovatively and intimately*. Retrieved from https://surli.cc/ypulgx [in English].
14. Wells, D. (2017). *21st century creative pedagogy: Its importance in teacher education*. Retrieved from https://surl.li/tjiqzj [in English].

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Про авторів

Tetiana Koval,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty Valentyna Voloshyna of Preschool and Primary School Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Vinnytsia, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6491-4010,
e-mail: tanyabyzja@ukr.net

Olga Fediy,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Primary Education
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University,
Poltava, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9988-7929,
e-mail: olgafedij@gmail.com

About the Authors

Тетяна Коваль,
кандидат педагогічних наук, доцент,
декан факультету дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6491-4010,
e-mail: tanyabyzja@ukr.net

Ольга Федій,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри початкової освіти
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
Полтава, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9988-7929,
e-mail: olgafedij@gmail.com

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

UDK 37.01/.09. 014.5
DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-12

Diagnostyka kształtowania kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli w kontekście podejścia europejskiego

Liudmyla Teletska,[1] Viktoriia Koval,[2] Inna Stakhova [3]

1. Mychajło Drahomanow Ukraiński Uniwersytet Pedagogiczny, Kijów, Ukraina
2. Narodowy Uniwersytet «Czernihowski Collegium» imienia T.G. Szewczenki, Czernihów, Ukraina
3. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Winnica, Ukraina

Adnotacje.

Artykuł poświęcony jest zagadnieniu diagnozy kształtowania kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli. Kompetencje ekologiczne przyszłych nauczycieli szkół podstawowych są traktowane jako zintegrowana cecha osobowości, która łączy wszechstronną wiedzę z dyscyplin nauk o środowisku, praktyczne umiejętności i zdolności humanitarnego zachowania się w środowisku, postawę wartości i postrzegania przyrody, doświadczenie w działaniach na rzecz ochrony środowiska. W artykule podkreślono, że kształtowanie kompetencji środowiskowych współczesnego nauczyciela wymaga wsparcia pedagogicznego opartego na połączeniu doświadczeń krajowych i europejskich.

W artykule przeprowadzono dogłębną analizę teoretyczną koncepcji «kompetencji środowiskowych», przedstawiono poglądy naukowe naukowców z Ukrainy i Unii Europejskiej. W trakcie badania przydzielono kryteria (motywacyjne i wartościowe, poznawcze i światopoglądowe, operacyjne i operacyjne, refleksyjne i ewaluacyjne), wskaźniki i poziomy (początkowy, średni, wystarczający, wysoki) kształtowania kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli. Zaproponowano narzędzie diagnostyczne do określania poziomów kompetencji środowiskowych. Badanie zostało przeprowadzone na bazie Winnickiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Mychajło Kotsiubyńskiego, z udziałem studentów pierwszego stopnia studiów licencjackich w grupie kontrolnej i eksperymentalnej. Uzyskane wyniki wykazały, że wyniki grupy eksperymentalnej, która wzięła udział w rocznym kursie fakultatywnym w ramach międzynarodowego projektu Erasmus + 101085524 – EcoEdEU –ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i szkół podstawowych: podejście europejskie», są wyższe i lepsze niż wyniki grupy kontrolnej, która uczyła się zgodnie ze standardowym programem edukacyjnym. Ponadto artykuł oferuje szereg zaleceń metodologicznych opartych na praktykach europejskich, w szczególności: integrację interdyscyplinarną, wykorzystanie platform ekologicznych, organizację wydarzeń środowiskowych, wprowadzenie arteterapii i narzędzi edukacji medialnej, rozwój emocjonalności środowiskowej.

Artykuł pozwala nam pogłębić nasze zrozumienie specyfiki kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli i sposobów ich diagnozowania.

Słowa kluczowe: kompetencje środowiskowe, przyszli nauczyciele, projekt Erasmus+, diagnostyka kompetencji środowiskowych.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

УДК 37.01/.09. 014.5

DOI: 10.31652/3041-2439-2025-3-12

Діагностика сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів у контексті європейського підходу

Людмила Телецька,[1] Вікторія Коваль,[2] Інна Стахова[3]

1. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, Україна
2. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка Чернігів, Україна
3. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, Україна

Анотація.

Стаття присвячена питанню діагностики сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів. Екологічна компетентність майбутніх учителів початкових класів розглядається як інтегрована особистісна характеристика, що об‟єднує комплексні знання з еколого природничих дисциплін, практичні уміння і навички гуманного поводження у довкіллі, ціннісне ставлення і сприймання природи, досвіду природоохоронної діяльності. У статті наголошено на тому, що формування екологічної компетентності сучасного педагога потребує педагогічного супроводу, заснованого на поєднанні національного і європейського досвіду.

У статті здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз поняття «екологічна компетентність», представлено наукові погляди вчених України та Європейського Союзу. У ході дослідження було виокремлено критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-світоглядний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний), показники та рівні (початковий, середній, достатній, високий) сформованості екологічної компетентності майбутніх учителів. Запропоновано діагностичний інструментарій визначення рівнів сформованості екологічної компетентності. Дослідження проходило на базі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, у ньому взяли участь здобувачі освіти першого бакалаврського рівня ступеня вищої освіти контрольної та експериментальної груп. Отримані результати засвідчили, що показники експериментальної групи, яка прослухала річний факультативний курс міжнародного проекту Еразмус + 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach», вищі та якісніші, ніж показники контрольної групи, що навчалася за стандартною освітньою програмою. До того ж, у статті запропоновано низку методичних рекомендацій, що базуються на європейських практиках, зокрема: міждисциплінарній інтеграції, використанню екоплатформ, організації екологічних заходів, впровадженні арттерапевтичних та медіаосвітніх засобів, розвитку екологічної емоційності.

Стаття дозволяє поглибити уявлення про особливості екологічної компетентності майбутнього вчителя та шляхи її діагностики.

Ключові слова: екологічна компетентність, майбутні учителі, проєкт Erasmus+, діагностика екологічної компетентності.

© 2025The Author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Opis problemu. Globalny kryzys środowiskowy powoduje nieodwracalne szkody dla ludzkości, wpływając nie tylko na różnorodność biologiczną planety, ale także na społeczno-ekonomiczne aspekty życia, w tym zdrowie publiczne, bezpieczeństwo żywnościowe i globalną stabilność. Konsekwencje zmian klimatycznych, zanieczyszczenia powietrza, degradacji gleby i wyczerpywania się zasobów naturalnych są coraz bardziej dotkliwe dla społeczności międzynarodowej, wymagając pilnej konsolidacji wysiłków naukowców z różnych dziedzin, rządów i społeczeństwa na całym świecie w celu opracowania kompleksowych strategii ochrony ekosystemów i przejścia do zrównoważonego, przyjaznego dla środowiska życia.

Wysokiej jakości nauczanie jest kluczowym czynnikiem w przezwyciężaniu kryzysu środowiskowego. Nauczyciele, jako nosiciele kultury ekologicznej i agenci zmian, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu świadomego stosunku młodych ludzi do przyrody, rozwijaniu myślenia ekologicznego i umiejętności zrównoważonego stylu życia. Włączając wiedzę o środowisku do programów edukacyjnych, wprowadzając aktywne formy, metody i techniki nauczania oraz promując odpowiedzialność za środowisko, społeczność nauczycielska przyczynia się do kształcenia humanitarnych, świadomych ekologicznie pokoleń zdolnych do podejmowania świadomych decyzji na rzecz ochrony środowiska i harmonijnego współistnienia z naturą.

Rozwijanie kompetencji ekologicznych nauczycieli szkół podstawowych jest ważnym czynnikiem zapewniającym wysoką jakość nowoczesnej edukacji. Szkoła podstawowa jest kluczowym etapem w kształtowaniu światopoglądu ekologicznego dzieci, dlatego to właśnie nauczyciele o wysokim poziomie kompetencji ekologicznych są w stanie nie tylko przekazywać uczniom wiedzę o przyrodzie, ale także zaszczepiać w nich postawę wobec środowiska opartą na wartościach i kształtować umiejętności odpowiedzialnych zachowań proekologicznych. Nauczyciele kompetentni w zakresie ochrony środowiska są świadomi ścisłego związku między ludźmi a przyrodą; nie tylko nauczają materiału teoretycznego w formie dostępnej dla uczniów, ale także organizują praktyczne zajęcia ekologiczne dla dzieci. Uczniowie chętnie przyjmują zachowania nauczycieli, więc ich osobiste kompetencje środowiskowe są ważnym środkiem wpływu edukacyjnego.

Przez trzy lata, od 2022 do 2025 roku, międzynarodowy projekt Erasmus + 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i uczniów szkół podstawowych: Podejście europejskie», który przewiduje rozwój kompetencji przyszłych nauczycieli w dziedzinie ochrony środowiska, ich przygotowanie do wdrożenia kompleksowego europejskiego systemu edukacji ekologicznej dzieci w wieku przedszkolnym i szkół podstawowych, badania i wdrażanie europejskich praktyk edukacji ekologicznej; wzbogacenie ukraińskiej metodyki o nowoczesne, interesujące europejskie techniki, metody i formy pracy środowiskowej [5]. W trakcie naszych badań staraliśmy się ustalić poziom kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli jako wiodącego czynnika w edukacji humanitarnego, świadomego ekologicznie młodego pokolenia.

Analiza najnowszych badań i publikacji. Polityka środowiskowa Unii Europejskiej ma na celu przywrócenie i ochronę środowiska oraz zminimalizowanie zagrożeń dla środowiska wynikających z działalności człowieka. Europejski Zielony Ład ma na celu uczynienie Europy kontynentem bezpiecznym dla środowiska

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

wygodnym dla ludności [7]. W trakcie integracji europejskiej Ukraina stara się zbliżyć swoją politykę edukacyjną i środowiskową do standardów UE. Zgodnie z umową o współpracy między Ukrainą a Unią Europejską, przyjęto i ratyfikowano szereg porozumień znanych konferencji i szczytów (Deklaracja z Johannesburga w sprawie zrównoważonego rozwoju, 2002 r.; Konferencja ONZ w sprawie zrównoważonego rozwoju, 2012 r.; Komunikat z Tbilisi – Edukacja dziś dla zrównoważonej przyszłości, 2012 r.; Szczyt ONZ w sprawie zrównoważonego rozwoju, 2015 r. itp.), których priorytetowymi zadaniami były nie tylko radykalne działania na rzecz ochrony środowiska, ale także szkolenie nauczycieli w zakresie edukacji ludności świadomej ekologicznie i promowania zachowań przyjaznych dla środowiska.

Rezolucja przyjęta przez Radę Ministrów Unii Europejskiej definiuje następujące priorytetowe zadania edukacji ekologicznej, a mianowicie: podnoszenie świadomości społecznej w kwestiach bezpieczeństwa środowiskowego; proponowanie możliwych sposobów przezwyciężenia zanieczyszczenia środowiska, w tym edukacja ekologicznie humanitarnej populacji; tworzenie podstaw dla pełnego, aktywnego uczestnictwa każdej osoby w ochronie środowiska [12]. W 1993 r. Parlament Europejski podkreślił potrzebę wprowadzenia komponentu środowiskowego we wszystkich obszarach edukacyjnych i szkolenia nauczycieli w zakresie edukacji ekologicznej młodego pokolenia. Jednym z zadań Piątego Programu Środowiskowego Wspólnoty Europejskiej było włączenie idei polityki środowiskowej do wszystkich sfer życia [12].

Unia Europejska przywiązuje dużą wagę do rozwoju kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli, uznając edukację za kluczowe narzędzie do osiągnięcia zrównoważonego rozwoju i zielonej transformacji, co znajduje odzwierciedlenie w szeregu strategicznych dokumentów i inicjatyw mających na celu włączenie zasad zrównoważonego rozwoju do systemu edukacji. Zalecenie Rady UE w sprawie uczenia się na rzecz zielonej transformacji i zrównoważonego rozwoju (2022) sugeruje, aby państwa członkowskie uczyniły uczenie się na rzecz zrównoważonego rozwoju priorytetem w polityce edukacyjnej, zapewniły możliwości uczenia się formalnego i pozaformalnego oraz wspierały nauczycieli poprzez zapewnienie zasobów i rozwoju zawodowego. Europejskie ramy kompetencji na rzecz zrównoważonego rozwoju (GreenComp) określają kluczowe kompetencje wymagane do zrównoważonego rozwoju, w tym krytyczne myślenie, inicjatywę, szacunek dla przyrody i zrozumienie wpływu codziennych działań na środowisko [9].

C. Sprenger, niemiecki profesor pedagogiki na Uniwersytecie w Hamburgu, pracuje nad włączeniem kwestii zmian klimatu do programu nauczania [10, s. 22]. M. Rannikmäe, estoński chemik i profesor edukacji na Uniwersytecie w Tartu, bada umiejętności naukowe i poznawcze, w szczególności w kontekście edukacji ekologicznej uczniów szkół podstawowych [11, s. 255]. J. Einarsdóttir, islandzka profesor edukacji wczesnoszkolnej na Uniwersytecie Islandzkim, zajmuje się edukacją wczesnoszkolną i aktywnie pracuje nad wprowadzeniem edukacji środowiskowej do programów kształcenia nauczycieli [15, s. 345].

UE wspiera różnorodne programy i zasoby dla nauczycieli, takie jak kącik edukacyjny UE, który zapewnia szkołom materiały edukacyjne na temat zrównoważonego rozwoju i środowiska. Materiały te obejmują interaktywne gry, samouczki, filmy wideo i prezentacje, które pomagają uczniom lepiej zrozumieć tematy związane ze zmianą

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

klimatu, efektywnością energetyczną, ochroną różnorodności biologicznej i zrównoważoną konsumpcją. EU Learning Corner promuje również świadomość ekologiczną wśród dzieci, zapewniając nauczycielom narzędzia do włączania wartości europejskich do procesu edukacyjnego [6].

Krajowe doświadczenie naukowe i pedagogiczne oraz doświadczenie naukowców z bliskiej i dalekiej zagranicy stały się cenne dla procesu kształtowania kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli szkół podstawowych. Ustawa Ukrainy „O edukacji" wskazuje na potrzebę integracji procesu edukacyjnego w celu ekologicznego rozwoju uczniów [2, s. 380]. Państwowy Standard Szkolnictwa Wyższego w specjalności 013 Edukacja Podstawowa dla pierwszego (licencjackiego) poziomu podkreśla znaczenie kompetencji środowiskowych dla przyszłych nauczycieli [1]. W Ukrainie znaczący wkład w kształtowanie kompetencji ekologicznych wnieśli czołowi naukowcy K. Guz (kształtowanie przyrodniczego naukowego obrazu świata), V. Ishchenko (ochrona środowiska i bezpieczeństwo ekologiczne ludności), N. Kazanishena (szkolenie nauczycieli w zakresie edukacji ekologicznej uczniów), I. Mozul (szkolenie przyszłych nauczycieli w celu kształtowania kompetencji ekologicznych uczniów), S. Sovgira (zaangażowanie przyszłych nauczycieli w organizację działań środowiskowych), M. Khrolenko (kształtowanie myślenia ekologicznego uczniów).

Streszczenie głównego materiału. Kompetencje środowiskowe to integralna cecha osobowości, która łączy w *sobie dogłębną wiedzę* (zrozumienie procesów środowiskowych, globalnych i lokalnych problemów środowiskowych); *wartości i postawy* (świadomy i odpowiedzialny stosunek do przyrody, chęć zachowania środowiska dla przyszłych pokoleń); *umiejętności i zdolności* (umiejętność zastosowania wiedzy w praktycznych działaniach: organizacja projektów środowiskowych, racjonalne wykorzystanie zasobów, sortowanie odpadów itp); *gotowość do działania* (zdolność do działania na rzecz środowiska: osobiście, w społeczności, na poziomie instytucji edukacyjnej). Naszym zdaniem kształtowanie kompetencji środowiskowych nauczycieli wskazuje na zdolność do włączania tematów środowiskowych do procesu edukacyjnego, zdolność do kształtowania świadomości środowiskowej uczniów i odpowiedzialności za ich działania w środowisku; zdolność do bycia przykładem zachowań środowiskowych w życiu codziennym. M. Rannikmäe podkreśla znaczenie kompetencji naukowych nauczycieli dla rozwijania u uczniów zrozumienia związków przyczynowo-skutkowych w przyrodzie. Badacz uważa, że kompetencje środowiskowe opierają się na wysokiej jakości szkoleniu nauczycieli. W swoich badaniach R. Tormey wskazuje na potrzebę rozwijania emocjonalnego i etycznego komponentu edukacji ekologicznej. Według niego nauczyciele powinni nie tylko uczyć faktów, ale także pomagać dzieciom być emocjonalnie świadomymi kwestii środowiskowych. S. Sprenger jest przekonany, że nauczyciele powinni ułatwiać interdyscyplinarne podejście do zrównoważonego rozwoju i podkreśla znaczenie narzędzi cyfrowych w nauczaniu ekologii i dyscyplin środowiskowych. J. Einarsdóttir koncentruje się na wczesnej edukacji środowiskowej i podkreśla, że nauczyciele przedszkoli i szkół podstawowych powinni mieć ukształtowane kompetencje środowiskowe podczas studiów w instytucjach szkolnictwa wyższego. J. Castera, P. Clement, F. Manoz, F. Bogner badali specyfikę wpływu kształcenia

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

licencjackiego przyszłych nauczycieli na kształtowanie kluczowych kompetencji, w tym postaw środowiskowych, świadomości, systemów wartości, zachowań itp. Autorzy podkreślają, że edukacja ekologiczna odgrywa ważną rolę w nauczaniu i rozwija świadomość ekologiczną [15, s. 345]. W swoich badaniach A. Forstner-Ebhard zwraca uwagę na kurs Zielonej Pedagogiki, który rozprzestrzenia się w całej Europie i wskazuje, że proces edukacyjny powinien zapewniać holistyczne spojrzenie na kwestie środowiskowe i kształtować troskliwą postawę wobec środowiska [1]. Według S. Schmitta, następujące metody nauczania zasługują na szczególną uwagę przy wdrażaniu kursu Zielonej Pedagogiki: uczenie się oparte na problemach, wycieczki i wyjazdy, badania, wykorzystanie mediów i elementów interaktywnego uczenia się, studium przypadku i refleksyjna ocena każdego wykonanego zadania. D. Shepherdson uważa, że kształtowanie kompetencji ekologicznych powinno rozpoczynać się od badania środowiska, zrozumienia zachodzących w nim zależności oraz empatii dla przyrody ożywionej i nieożywionej.

Biorąc pod uwagę przeanalizowaną literaturę naukową ukraińskich i europejskich badaczy, możemy stwierdzić, że kompetencje środowiskowe przyszłego nauczyciela to zestaw wiedzy, umiejętności, wartości i postaw, które pozwalają skutecznie kształtować świadomość ekologiczną, kulturę środowiskową i odpowiedzialne podejście do środowiska u młodszych uczniów.

W trakcie badania zidentyfikowaliśmy kryteria i wskaźniki kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli:

Kryterium motywacyjno-wartościowe implikuje orientację na wartości środowiskowe, wskazuje na wewnętrzną potrzebę ochrony środowiska (pozytywny stosunek do środowiska naturalnego, chęć realizacji inicjatyw środowiskowych, wewnętrzna potrzeba wysokiej jakości pedagogicznych działań środowiskowych, obecność stabilnego systemu motywów ekologicznych).

Kryterium poznawcze-światopoglądowe oznacza dostępność dogłębnej wiedzy z zakresu ekologii, ekodydaktyki, prawodawstwa środowiskowego, metod edukacji ekologicznej dzieci, pedagogiki porównawczej w ekologii (zestaw wiedzy z profesjonalnych dyscyplin przyrodniczych i psychologiczno-pedagogicznych; kształtowanie holistycznego naukowego światopoglądu przyrodniczego; znajomość metodologii nauczania edukacji przyrodniczej i specyfiki jej wdrażania w środowisku edukacyjnym szkoły podstawowej – świadomość współczesnych problemów środowiskowych, podejść, metod, technik i form).

Kryterium operacyjno-aktywizacyjne opiera się na umiejętności realizacji działań ekologicznych, wprowadzania praktyk ekologicznych w edukacji (doświadczenie w prowadzeniu ekolekcji, imprez, udział w inicjatywach ekologicznych, umiejętność włączania wiedzy ekologicznej do obszarów edukacyjnych; umiejętność prowadzenia pracy lekcyjnej i pozalekcyjnej z uczniami w procesie działań ekologicznych; umiejętność prowadzenia edukacji ekologicznej wśród uczniów).

Kryterium refleksyjno-oceniające opiera się na umiejętności analizowania własnych zachowań środowiskowych i działań zawodowych (umiejętność twórczego samorozwoju w procesie organizowania działań środowiskowych; umiejętność refleksji nad działaniami pedagogicznymi; umiejętność budowania strategii organizowania działań środowiskowych w szkole podstawowej; umiejętność samodoskonalenia, samorozwoju, samokształcenia itp).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Na podstawie kryteriów i wskaźników zidentyfikowaliśmy poziomy kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli, a mianowicie:

Poziom początkowy. Przyszły nauczyciel ma słabo wyrażoną postawę wobec problemów środowiskowych, brak wewnętrznej motywacji do udziału w inicjatywach ekologicznych; fragmentaryczna wiedza na temat ekologii, nauczyciel ma niski poziom zrozumienia edukacji środowiskowej i metod jej nauczania; brak doświadczenia w realizacji działań środowiskowych i pedagogicznych; przyszły nauczyciel potrzebuje pomocy w planowaniu i prowadzeniu działań środowiskowych; ma ograniczoną zdolność do samoanalizy działań pedagogicznych i środowiskowych.

Poziom średniozaawansowany. Przyszły nauczyciel charakteryzuje się sporadycznym przejawianiem wartości środowiskowych, zainteresowaniem niektórymi inicjatywami ekologicznymi, ogólną wiedzą na temat ekologii, rozumieniem podstawowych pojęć z zakresu metod edukacji środowiskowej; przyszły nauczyciel uczestniczy w działaniach środowiskowych pod kierunkiem mentora, podejmuje próby włączenia wiedzy środowiskowej do procesu edukacyjnego; charakteryzuje się zdolnością do częściowej introspekcji, rozumiejąc znaczenie samodoskonalenia w zakresie metod nauczania dyscyplin środowiskowych.

Poziom dostateczny. Przyszły nauczyciel ma stabilne pozytywne nastawienie do dyscyplin środowiskowych, jest zainteresowany organizowaniem własnych inicjatyw ekologicznych; przyszły nauczyciel ma wszechstronną wiedzę z dyscyplin specjalistycznych, jest dobrze zorientowany w metodach edukacji środowiskowej; przyszły nauczyciel jest w stanie samodzielnie organizować i prowadzić działania środowiskowe, wprowadzać wiedzę ekologiczną do procesu edukacyjnego; wnioskodawca analizuje własne działania, dąży do rozwoju zawodowego w dziedzinie edukacji środowiskowej.

Poziom wysoki. Przyszły nauczyciel jest wewnętrznie zmotywowanym liderem ruchu ekologicznego, który głęboko integruje wartości środowiskowe z działaniami osobistymi i zawodowymi; nauczyciel posiada systematyczną, dogłębną wiedzę, rozwinięte myślenie środowiskowe i praktykuje integrację interdyscyplinarną; przyszły nauczyciel ma duże doświadczenie we wdrażaniu projektów eko-edukacyjnych, jest zaangażowany w eko-mentoring i jest zdolny do wprowadzania innowacji w edukacji ekologicznej; nauczyciel ma wysoki poziom refleksji pedagogicznej, strategicznego myślenia środowiskowego i stale pracuje nad samorozwojem osobistym i zawodowym.

Badanie poziomu kompetencji ekologicznych przyszłych nauczycieli szkół podstawowych przeprowadzono na Winnickim Państwowym Uniwersytecie Pedagogicznym im. Mychajła Kotsiubyńskiego. W badaniu wzięli udział studenci czwartego roku studiów licencjackich: 30 respondentów z grupy eksperymentalnej, którzy wzięli udział w kursie fakultatywnym w ramach projektu Erasmus+ 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i szkół podstawowych: podejście europejskie» oraz 32 respondentów z grupy kontrolnej, którzy studiowali zgodnie ze standardowym programem edukacyjnym.

W ramach diagnozy kryterium motywacyjno-wartościującego kompetencji ekologicznych zaproponowaliśmy przyszłym nauczycielom stworzenie plakatu na temat «Ekologia dzieciństwa» z wykorzystaniem sztucznej inteligencji. Oto praca Wiktorii P. (grupa eksperymentalna).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Rysunek 1. Plakat «Ekologia dzieciństwa» autorstwa Wiktorii P.

Oto praca Aliny P. (grupa eksperymentalna)

Rysunek 2. Plakat «Ekologia dzieciństwa» autorstwa Aliny P.

© 2024 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Ogólnie, rzecz biorąc, prace uczniów charakteryzowały się nowym spojrzeniem na rolę przyrody w życiu dzieci, podkreślając estetykę środowiska, wartość przyrody w życiu uczniów oraz znaczenie poszanowania środowiska. Ponadto prace uczniów podkreślały proeuropejski wybór, solidarność ekologiczną i wspólne pragnienie zrównoważonego rozwoju.

Po przeanalizowaniu wszystkich prac studentów stwierdzono, że kryterium motywacyjno-wartościowe kształtowania kompetencji środowiskowych zostało ukształtowane na niskim poziomie u 5 (15,6%) studentów z grupy kontrolnej (GK) i 2 (6,7%) z grupy eksperymentalnej (EG); na poziomie średnim – u 16 (50,0%) studentów z grupy kontrolnej i 10 (33,3%) z grupy eksperymentalnej; na poziomie dostatecznym – u 8 (25,0%) respondentów z GK i 13 (43,3%) z EG; na poziomie wysokim motywacyjne kryterium kształtowania kompetencji środowiskowych jest charakterystyczne dla 3 (9,4%) studentów z grupy kontrolnej i 5 (16,5%) z grupy eksperymentalnej.

Diagnozując poznawcze i ideologiczne kryterium kompetencji ekologicznych, zaproponowaliśmy przyszłym nauczycielom opracowanie zeszytu ćwiczeń na temat ekologii dla młodszych uczniów, zawierającego różne kreatywne zadania. Oto kilka zadań dla uczniów 1:2

Historia «Jak drzewo stało się przyjacielem». Zadanie: wymyślić lub dokończyć historię o drzewie, która komunikuje się z dziećmi i uczy je chronić przyrodę.

Plakat «Jestem superbohaterem, który ratuje przyrodę!». Zadanie: narysuj siebie jako eko-superbohatera i napisz, co chroni (wodę, powietrze, zwierzęta).

Komiks «Mój dzień bez śmieci». Zadanie: opisz/narysuj swój dzień bez śmiecenia.

Lapbook dotyczący ochrony środowiska. Zadanie: wykonaj lapbook na jeden z następujących tematów: «Przyroda ojczysta», «Zasady zachowania w lesie», «Jak oszczędzać wodę».

Sen-kan «Przyroda». Zadanie polega na ułożeniu pięciowierszowego wiersza według zaproponowanego algorytmu.

Aplikacja «Drugie życie rzeczy». Zadanie: stworzyć aplikację lub rękodzieło z użytych materiałów (stare czasopisma, tkaniny, guziki).

Przedstawienie teatralne «Jak uratowałem rzekę». Zadanie: wymyślenie historii o ratowaniu zbiornika wodnego – można to pokazać za pomocą zabawek lub rysunków.

Kolaż «Moja zielona planeta». Zadanie: stworzenie kolorowego kolażu z wycinków, rysunków, liści, tkanin itp.

Oto fragment autorskiego zeszytu ćwiczeń z zadaniami środowiskowymi autorstwa Julii O. (grupa eksperymentalna).

Rysunek 3. Fragment autorskiego zeszytu ćwiczeń z ekologii dla młodszych uczniów autorstwa Julii O.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Ogólnie, charakteryzując umiejętności metodyczne wybranych przez uczniów zadań, możemy stwierdzić, że poznawcze i ideologiczne kryterium kształtowania kompetencji środowiskowych na poziomie początkowym należy do 6 (18,8%) respondentów z grupy kontrolnej i 2 (6,7%) z grupy eksperymentalnej; średni – 15 (46,9%) studentów GK i 11 (36,7%) EG; dostateczny – 8 (25%) respondentów grupy kontrolnej i 12 (40%) respondentów grupy eksperymentalnej; wysoki – 3 (9,3%) studentów GK i 5 (16,6%) EG.

Aby zdiagnozować kryterium operacyjno-czynnościowe, zaproponowaliśmy przyszłym nauczycielom następujące metodyczne sytuacje środowiskowe:

1. «Śmieci na podwórku szkolnym». Po uroczystości szkolnej teren szkoły jest zaśmiecony plastikowymi butelkami, opakowaniami i papierami. Niektórzy uczniowie nie chcą sprzątać, ponieważ uważają, że to nie ich sprawa. Co powinien zrobić nauczyciel?
2. «Zagrożone rośliny w miejscowym lesie». Uczniowie dowiedzieli się, że niektóre rzadkie rośliny znikają w pobliżu ich wioski/miasta. Często je zbierają, nie wiedząc, że jest to szkodliwe dla przyrody. Co powinien zrobić nauczyciel?
3. «Woda z kranu». Dzieci zauważyły, że woda ze szkolnego kranu ma dziwny zapach. Zadają pytanie: czy można ją bezpiecznie pić lub używać? Co powinien zrobić nauczyciel?

Oferując pedagogiczne rozwiązania sytuacji, otrzymaliśmy różne odpowiedzi od uczniów z grupy kontrolnej i eksperymentalnej. Na przykład odpowiedź Oleny T. (grupa kontrolna): «Wystarczy poprosić dzieci, żeby to posprzątały. Jeśli nie chcą, niech to zostawią, posprzątają to następnego dnia, ponieważ nie jest to zadanie tego wydarzenia». Odpowiedź Mariny S. (grupa eksperymentalna): «Wykorzystałabym tę sytuację jako okazję do rozwijania kultury ekologicznej. Moglibyśmy zorganizować z uczniami akcję pod nazwą «Czyste podwórko – czyste sumienie». Przeprowadziłabym interaktywną rozmowę na temat znaczenia odpowiedzialnego podejścia do środowiska. Dzieci mogłyby wykonać plakaty informacyjne na temat segregacji odpadów, a sprzątanie byłoby zadaniem zespołowym z podziałem ról i podsumowaniem wyników».

Podczas rozwiązywania drugiej sytuacji pedagogicznej prześledziliśmy również różne poglądy na temat rozwiązywania sytuacji. W szczególności odpowiedź Tatiany D. (grupa kontrolna): «Powiem dzieciom, żeby już nie zrywały tych kwiatów, bo to tylko rośliny, niech sobie rosną». Alina D. (grupa eksperymentalna) powiedziała: «Moi uczniowie i ja moglibyśmy zbadać Czerwoną Księgę Ukrainy, znaleźć informacje o zagrożonych roślinach w naszym regionie. Moglibyśmy stworzyć broszury i zorganizować «tydzień przyrody», podczas którego dzieci wcieliłyby się w rolę obrońców przyrody».

Pracując nad trzecią sytuacją, otrzymaliśmy różne komentarze. W szczególności Maria S. (grupa kontrolna) odpowiedziała następująco: «Powiem dzieciom, żeby nie piły tej wody i tyle, niech piją z domu albo przyniosą wodę ze sobą». Svitlana P. (grupa eksperymentalna) udzieliła następującej odpowiedzi: «Zorganizuję mini-badania z dziećmi jako element edukacji STEM, omówię właściwości czystej wody i przyczyny możliwego zanieczyszczenia. Zaprosiłabym również pracownika służby zdrowia lub pracownika wodociągów, aby z nimi porozmawiał».

Oto kilka rozwiązań sytuacji Wiktorii P. (grupa eksperymentalna). «W pierwszej sytuacji opracowałabym z uczniami plan sprzątania i sortowania odpadów, wyjaśniając znaczenie recyklingu. Moglibyśmy opracować proste instrukcje dotyczące właściwego zarządzania odpadami. Jeśli chodzi o drugą sytuację, moglibyśmy zorganizować z dziećmi kampanię na rzecz świadomości ekologicznej pod hasłem

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

«Jesteśmy strażnikami przyrody», przygotować gazetkę ścienną, broszurę lub prezentację na temat ochrony roślin. W kontekście trzeciej sytuacji przeprowadziłabym z uczniami mini-badania: dowiedzielibyśmy się, skąd pochodzi woda, jakie są metody jej oczyszczania, jak sprawdzić jakość wody w domu itp».

Wyniki diagnostyki kryterium operacyjno-czynnościowego kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli wykazały, że na poziomie początkowym pracuje 5 (15,6%) badanych z grupy kontrolnej i 1 (3,4%) z grupy eksperymentalnej; na poziomie wysokim pracuje 17 (53,1%) studentów GK i 12 (40%) EG; na poziomie wysokim pracuje 7 (21,9%) badanych z grupy kontrolnej i 12 (40%) z grupy eksperymentalnej; na poziomie wysokim pracuje 3 (9,4%) studentów GK i 5 (16,6%) EG.

Aby zdiagnozować kryterium refleksyjno-oceniające, poprosiliśmy przyszłych nauczycieli o napisanie eseju na temat: «Jestem nauczycielem zorientowanym na środowisko». Oto praca Olgi S. (grupa kontrolna): «Wierzę, że miłość do przyrody nie jest tylko cechą charakteru, ale wewnętrznym kompasem, który determinuje styl życia i wybory zawodowe. Jako przyszła nauczycielka w szkole podstawowej widzę swoje zadanie nie tylko w uczeniu dzieci czytania i pisania, ale także w kształtowaniu ich odpowiedzialnego stosunku do świata, w którym żyją. Dla mnie bycie nauczycielem zorientowanym ekologicznie oznacza postrzeganie każdej lekcji jako okazji do zaszczepienia w dzieciach szacunku dla środowiska, nauczenia ich dostrzegania piękna w kropli rosy, wsłuchiwania się w ciszę lasu, dbania o drzewo na podwórku i niepozostawiania śmieci na podwórku szkolnym. Chcę, aby moi uczniowie nie bali się zadawać pytań o stan rzeki w pobliżu ich domu lub o ptaki, które nie są już widoczne zimą, aby wiedzieli, że przyroda nie jest zasobem, ale częścią nas. A każde odpowiedzialne działanie dzisiaj jest krokiem w kierunku zrównoważonej przyszłości».

Esej autorstwa Victorii B. (grupa eksperymentalna): «Świadomość ekologiczna we współczesnym świecie nie jest opcją, ale koniecznością. Jako nauczyciel rozumiem, że szkoła powinna stać się miejscem, w którym kultura ekologiczna jest nie tylko studiowana, ale także praktykowana na co dzień. Moim celem jest rozwijanie u dzieci aktywnej postawy życiowej. Na moich lekcjach będę wdrażać praktyczne zadania: projekty środowiskowe, kreatywne prace na temat ochrony przyrody, gry fabularne na tematy środowiskowe, interaktywne mini-badania. Wspólnie będziemy sortować śmieci, sadzić rośliny, organizować wydarzenia Zielonej Klasy i badać lokalny ekosystem. Chcę, aby kompetencje ekologiczne moich uczniów stały się ich organiczną częścią, ponieważ tylko wtedy będą dorastać ze świadomością, że przyszłość przyrody zależy od każdego z nas – a w szczególności od nauczyciela».

Po przeanalizowaniu esejów przyszłych nauczycieli stwierdziliśmy, że w przyszłości będą oni starali się nie tylko uczyć dzieci, ale także kształtować w nich wartości środowiskowe. Eseje pokazują również praktyczny i aktywny aspekt, gotowość do aktywnej pracy środowiskowej w przyszłości oraz profesjonalną edukację ekologiczną młodego pokolenia. Po przeanalizowaniu wszystkich prac doszliśmy do wniosku, że refleksyjne i ewaluacyjne kryterium kształtowania kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli na poziomie początkowym występuje u 4 (12,5%) respondentów z grupy kontrolnej i 2 (6,7%) z grupy eksperymentalnej; na poziomie średnim – u 15 (46,8%) studentów GK i 9 (30%) EG; na poziomie dostatecznym – u 10 (31,3%) respondentów z grupy kontrolnej i 14 (46,7%) respondentów z grupy eksperymentalnej; na poziomie wysokim – u 3 (9,4%) studentów GK i 5 (16,6%) EG.

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Podsumowując wszystkie wyniki, stwierdzono, że kompetencje środowiskowe przyszłych nauczycieli z grupy kontrolnej kształtowały się na poziomie początkowym u 5 (15,6%) respondentów, na poziomie średnim – u 14 (43,7%) studentów, na poziomie dostatecznym – u 10 (31,3%), a na poziomie wysokim – u 3 (9,4%); w grupie eksperymentalnej sytuacja wyglądała następująco: 2 (6,7%) badanych posiadało początkowy poziom kompetencji środowiskowych, 10 (33,3%) – poziom średni, 13 (43,4%) – poziom dostateczny, a 5 (16,6%) – poziom wysoki (ryc. 4).

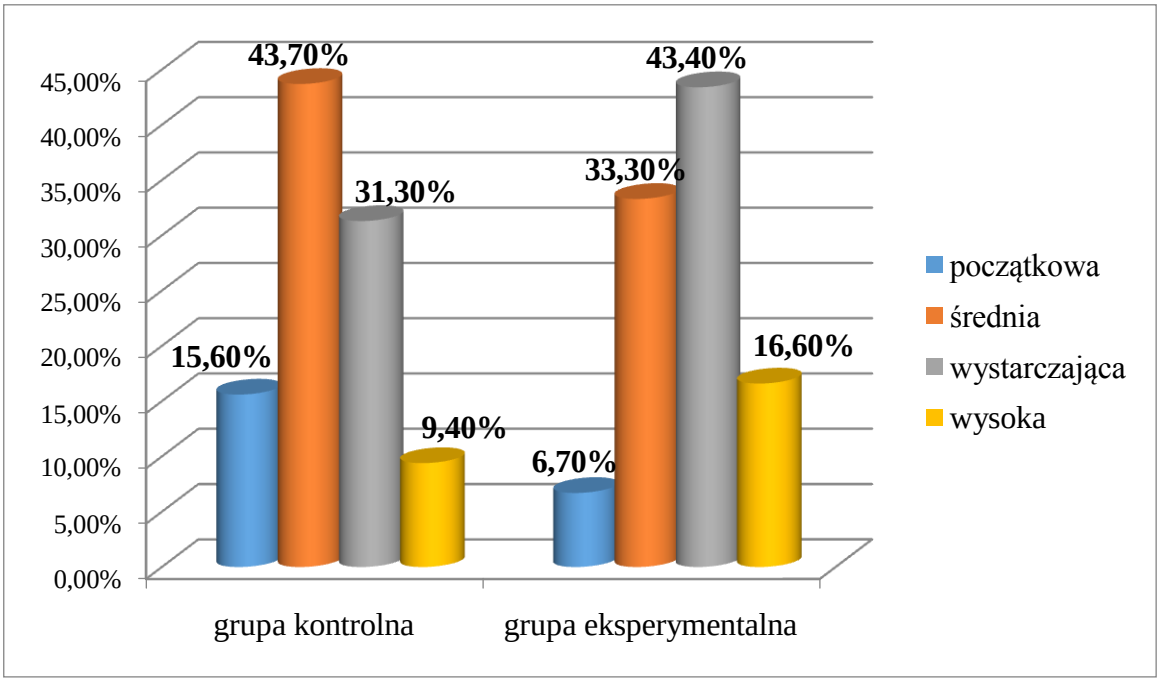

Rysunek 4. Diagnostyka kształtowania kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli

Uzyskane wyniki wykazały, że wskaźniki grupy eksperymentalnej, która wzięła udział w rocznym kursie fakultatywnym w ramach międzynarodowego projektu Erasmus+ 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i szkół podstawowych: podejście europejskie», są wyższe i lepsze niż wskaźniki grupy kontrolnej, która uczyła się zgodnie ze standardowym programem edukacyjnym.

Koncentrując się na europejskich doświadczeniach w zakresie edukacji ekologicznej, proponujemy następujące:

- zalecenia metodyczne w szkoleniu przyszłych nauczycieli, a mianowicie integracja tematów środowiskowych z różnymi dyscyplinami edukacyjnymi;
- angażowanie uczniów do udziału w akcjach sprzątania, kształtowania krajobrazu, obserwacji zjawisk przyrodniczych, prowadzenia «eko-pamiętnika»;
- wprowadzenie usług takich jak eko-szkoły, interaktywne mapy zanieczyszczeń i symulacje klimatyczne do szkolenia przyszłych nauczycieli;
- zachęcanie uczniów do udziału w inicjatywach europejskich (np. Zielony Tydzień,

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Młodzieżowy Pakt Klimatyczny), organizowanie uczniowskich forów środowiskowych;

- wykorzystanie zasobów medialnych w szkoleniu przyszłych nauczycieli w zakresie ochrony środowiska (prezentacje, filmy, kanały YouTube i telegramy, platformy edukacyjne itp).
- wprowadzać praktyki ekopsychologiczne, prowadzić zajęcia na świeżym powietrzu, wykorzystywać techniki arteterapii, eko-opowieści, szkice medytacyjne w środowisku naturalnym.

Europejskie doświadczenie pokazuje, że kompetencje środowiskowe to nie tylko wiedza, ale także sposób życia nauczyciela.

Wnioski. Kompetencje ekologiczne są integralną cechą osobowości nauczyciela, która obejmuje system wiedzy o środowisku, wartości, umiejętności praktyczne i gotowość do działań środowiskowych. Wyniki badania pokazują znaczenie rozwoju kompetencji środowiskowych przyszłych nauczycieli w kontekście obecnych globalnych wyzwań i europejskiego kierunku integracji rozwoju edukacji w Ukrainie. Doświadczenie w realizacji międzynarodowego projektu Erasmus+ 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH «Edukacja ekologiczna dzieci w wieku przedszkolnym i szkół podstawowych: podejście europejskie» dowiodło skuteczności wprowadzenia europejskiego podejścia do edukacji ekologicznej do ukraińskiego systemu kształcenia nauczycieli. Badanie wykazało, że wskaźniki kompetencji środowiskowych w grupie eksperymentalnej były wyższe, ponieważ studenci zostali przeszkoleni w ramach zmodernizowanego kursu europejskiego. Przeprowadzona diagnostyka wskazuje, że przyszli nauczyciele są gotowi do aktywnej pracy pedagogicznej w zakresie ochrony środowiska, edukacji świadomego humanitarnego społeczeństwa z eko-centrycznym typem myślenia.

Lista referencji:

1. Державний стандарт вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта для першого (бакалаврського) рівня. URL: https://surl.lu/ggwcso (дата звернення: 25.03.2025).
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної ради, 2017. №38-39. С. 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 24.03.2025).
3. Казьмірчук Н., Карук І. Стахова І. Інноваційні технології формування екологічної культури: європейський тезаурус. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6 (24). С. 471-482.
4. Карук І., Стахова І. Аналіз європейського програмно-методичного забезпечення екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Суспільство та національні інтереси*. 2024. №5. С. 241-250.
5. Ecological education of preschool and primary school children: a European approach. URL: https://ecoedeu.vspu.edu.ua/ (дата звернення: 25.03.2025).
6. EU Learning Corner. URL: https://learning-corner.learning.europa.eu/index_en (дата звернення: 26.03.2025).
7. European Green Deal. URL: https://surl.lu/cagxsq (дата звернення: 24.03.2025).
8. Forstner-Ebhart A. Best practice an zertifizierten Umweltschulen. *Vortrag. Forschungsforum der swterreichischen Pedagogischen*, 2002. № 8. P.123.
9. Foundation for Environmental Education (FEE). URL: https://www.fee.global/ (дата звернення: 26.03.2025).

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

10. Hanke M., Paseka A., Sprenger S. Understanding the meaning of uncertainty in geography education: a systematic review. *Understanding the meaning of uncertainty in geography education: a systematic review. Teachers and Teaching.* 2023. S. 1-27. URL: https://surl.li/lwcgjy (дата звернення: 26.03.2025).
11. Rannikmäe, M., Holbrook, J., Soobard, R. ocial Constructivism – Jerome Bruner. *Science Education in Theory and Practice*. 2025. №21. P. 255-273.
12. Resolution of the Council of Ministers. URL: https://www.ciencia-aberta.pt/resolution (дата звернення: 26.03.2025).
13. Schmidt S. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology.* 2005. №25. P. 1-65.
14. Shepardson D., Wee B., Priddy M., Harbor J. Students‟ mental models of the environment. *Journal of Research in Science Teaching.* 2007. №44(2). P. 327-348.
15. Theobald M., Danby S., Einarsdóttir J., Bourne J., Jones D., Ross Sh., Knaggs He., Carter-Jones C. Children‟s perspectives of play and learning for educational practice. *Education sciences*. 2015. № 5(4). P. 345-362.
16. What is The Green Competences Framework? URL: https://surl.lu/buhdnb (дата звернення: 26.03.2025).

References

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. *Derzhavnyi standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 013 «Pochatkova osvita» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia* [State Standard of Higher Education in the Specialty 013 «Primary Education» for the First (Bachelor's) Level]. Retrieved from https://surl.lu/ggwcso [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine «On Education»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 38-39. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].
3. Kazmirchuk, N., Karuk, I., & Stakhova, I. (2024). *Innovatsiini tekhnolohii formuvannia ekolohichnoi kultury: yevropeiskyi tezaurus* [Innovative technologies for the formation of environmental culture: A European thesaurus]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 6(24), 471-482. [in Ukrainian].
4. Karuk, I., & Stakhova, I. (2024). *Analiz yevropeiskoho prohramno-metodychnoho zabezpechennia ekolohichnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku* [Analysis of the European programme and methodological support for environmental education of preschool children]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 5, 241-250. [in Ukrainian].
5. *Ecological education of preschool and primary school children: a European approach*. Retrieved from https://ecoedeu.vspu.edu.ua/ [in English].
6. European Commission. *EU Learning Corner*. Retrieved from https://learning-corner.learning.europa.eu/index_en [in English].
7. European Commission. *European Green Deal*. Retrieved from https://surl.lu/cagxsq [in English].
8. Forstner-Ebhart, A. (2002). *Best practice an zertifizierten Umweltschulen* [Best practices in certified environmental schools]. Paper presented at the Forschungsforum der österreichischen Pädagogischen Hochschulen, 2002. № 8. P.123. [in German].
9. Foundation for Environmental Education (FEE). Retrieved from https://www.fee.global/ [in English].
10. Hanke, M., Paseka, A., & Sprenger, S. (2023). *Understanding the meaning of uncertainty in geography education: a systematic review*. *Teachers and Teaching*, 1, 1-27. Retrieved from https://surl.li/lwcgjy [in English].
11. Rannikmäe, M., Holbrook, J., & Soobard, R. (2025). *Social constructivism – Jerome Bruner*. *In Science education in theory and practice*. №21. P. 255-273). [in English].

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

12. *Resolution of the Council of Ministers*. Retrieved from https://www.ciencia-aberta.pt/resolution [in English].
13. Schmidt, S. (2005). *Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries*. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6 [in English].
14. Shepardson, D., Wee, B., Priddy, M., & Harbor, J. (2007). *Students' mental models of the environment*. *Journal of Research in Science Teaching*, 44(2), 327-348. https://doi.org/10.1002/tea.20161 [in English].
15. Theobald, M., Danby, S., Einarsdóttir, J., Bourne, J., Jones, D., Ross, S., Knaggs, H., & Carter-Jones, C. (2015). *Children's perspectives of play and learning for educational practice*. *Education Sciences*, 5(4), 345-362. https://doi.org/10.3390/educsci5040345 [in English].
16. European Commission. *What is the Green Competences Framework?*. Retrieved from https://surl.lu/buhdnb [in English].

About the Authors

Liudmyla Teletska,
doktor nauk biologicznych,
profesor na Wydziale Edukacji Podstawowej i Innowacyjnych Technologii
Mychajło Drahomanow Ukraiński Uniwersytet Pedagogiczny,
Kijów, Ukraina
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4059-0653,
e-mail: teletskaya@ukr.net

Viktoriia Koval,
kandydat nauk biologicznych,
profesor nadzwyczajny na Wydziale Edukacji Przedszkolnej i Podstawowej
Narodowy Uniwersytet «Czernihowski Collegium» imienia T.G. Szewczenki,
Czernihów, Ukraina
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3673-2583,
e-mail: kovalchernigov@gmail.com

Inna Stakhova,
doktor filozofii (PhD),
profesor nadzwyczajny na Wydziale Edukacji Podstawowej
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Winnica, Ukraina
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8942-6248,
e-mail: kachayloinna@gmail.com

Про авторів

Людмила Телецька,
докторка біологічних наук,
професорка кафедри педагогіки та методики початкового навчання
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4059-0653,
e-mail: teletskaya@ukr.net

Вікторія Коваль,
кандидатка біологічних наук,
доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
Чернігів, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3673-2583,
e-mail: kovalchernigov@gmail.com

Інна Стахова,
докторка філософії (PhD),
доцентка кафедри початкової освіти
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8942-6248,
e-mail: kachayloinna@gmail.com

© 2025 Автор(и). Ця робота публікується у відкритому доступі та розповсюджується на умовах Creative Commons Attribution 4.0 Licence (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)